

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
FİNANSAL PİYASALAR VE YATIRIM YÖNETİMİ BİLİM DALI

**DÜNYADA YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ VE
YABANCI SERMAYE HAREKETLERİNİN TÜRKİYE
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

HAFİZE SERAP BODUR

İstanbul, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
FİNANSAL PİYASALAR VE YATIRIM YÖNETİMİ BİLİM DALI

**DÜNYADA YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ VE
YABANCI SERMAYE HAREKETLERİNİN TÜRKİYE
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

HAFİZE SERAP BODUR

Danışman: PROF. DR. F.NURAY ALTUĞ

İstanbul, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İŞLETME Anabilim Dalı FİNANSAL PİYASALAR VE YATIRIM YÖNETİMİ
Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi HAFİZE SERAP BODUR' nın DÜNYADA
YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ VE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİNİN
TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun
19.07.2007 tarih ve 2007-8/30 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

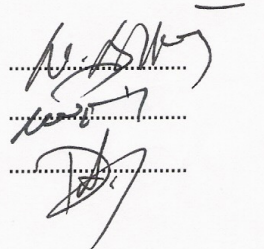
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 7.8.2007

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. F.NURAY ALTUĞ

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. MEHMET ÖZKAN

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. DOĞAN ARGUN

ÖZET

“Dünyada Yabancı Sermayenin Gelişimi ve Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türkiye Üzerindeki Etkileri” konulu bu çalışma da özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımları olmak üzere, yabancı sermaye yatırımlarının dünyada ve Türkiye’de tarihsel gelişimi incelenerek son yıllarda Türkiye ekonomisini ne yönde etkilediği açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde yabancı sermaye ile ilgili küreselleşme, yatırım, çok uluslu şirketler, ulusüstü şirketler kavramları, yabancı sermaye yatırımının çeşitleri, yabancı sermayeye gereksinimin nedenleri, yabancı sermayenin bir ülkeye gelişini etkileyen faktörler, yabancı sermayenin yatırım yapılan ülke üzerindeki etkileri ve yabancı sermayenin yatırımı yapan ve yatırımı çeken ülke açısından etkileri açıklanacaktır.

İkinci bölümde dünyada yabancı sermaye hareketlerinin tarihsel süreç içerisinde gelişimi anlatılacak, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye yatırımlarının etkileri açıklanacaktır.

Üçüncü bölümde ise ülkemizde yabancı sermaye hareketlerinin başladığı Osmanlı döneminden başlayarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren 1923 ve 1950 yılları arası, 1950 ve 1980 yılları arası ve 1980 yılı sonrası olmak üzere üç dönem yabancı sermaye hareketlerinin geldiği nokta tarihsel süreç içerisinde anlatılacaktır. Son dönemler başta olmak üzere sektörlere göre yabancı sermaye yatırımlarının etkilerine de yine üçüncü bölümde yer verilecektir.

ABSTRACT

In this thesis, which is about “The Progress of Foreign Capital and the Effects of Foreign Capital on Turkiye”, the effects of foreign capital on Turkish economy is explained based on its progress in Turkish economy throughout the history; especially direct foreign capital investments.

The first part of the thesis explains globalism, investment, multi-national companies, the notion of global companies, the types of foreign investments, the reasons of the need for the foreign capital, the factors that effect incoming foreign capital investment, the effects of the foreign capital investment in a country and the effects of the foreign capital investment on the country that is invested on and the country that invests.

In the second part, the progress of the foreign capital investment in the world throughout the history and the effects of the foreign capital investment on non-developed, developing and developed countries is explained.

In the third part, the consequences of foreign capital investments are explained in three eras which start from the establishment of the Republic of Turkiye, between 1923 and 1950, between 1950 and 1980 and from 1980 to present. Especially focusing on the last years, the third part also explains the effects of the foreign capital investments based on the business sectors.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

KISALTMALAR.....	III
TABLO LİSTESİ.....	V
ŞEKİL LİSTESİ.....	VII
GİRİŞ.....	1

1. YABANCI SERMAYE KAVRAMI

1.1. Yabancı Sermaye ile İlgili Kavramlar.....	2
1.1.1. Küreselleşme.....	2
1.1.2. Yatırım Kavramı.....	3
1.1.3. Çok Uluslu Şirketler.....	4
1.1.4. Ulusüstü Şirketler.....	6
1.1.5. Yabancı Sermaye Kavramı.....	7
1.2. Dış Kaynaklar.....	7
1.2.1. Dış Yardımlar	9
1.2.2. Dış Borçlar.....	10
1.2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	11
1.2.4. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları.....	12
1.3. Yabancı Sermaye Gereksiniminin Nedenleri.....	15
1.3.1. Sermaye Yetersizliği.....	16
1.3.2. Teknoloji Transferi.....	18
1.3.3. Yönetim Becerisi.....	22
1.4. Yabancı Sermayenin Ülkeye Geliş Tercihlerini Etkileyen Faktörler....	23
1.4.1. Ekonomik İstikrar.....	23
1.4.2. Siyasi İstikrar.....	23
1.4.3. Psikolojik (Kurumsal/Kültürel Faktörler).....	24
1.5. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Etkileri	25
1.5.1. Yatırım Yapılan Ülke Üzerindeki Etkileri.....	25
1.5.1.1. Tasarruf ve Yatırım Etkisi.....	25
1.5.1.2. İstihdam Etkisi.....	26
1.5.1.3. Uluslararası İlişkiler Etkisi.....	28
1.5.1.4. Ödemeler Dengesi Etkisi.....	28
1.5.2. Yatırımı Gerçekleştiren Ülke Açısından.....	31

2. DÜNYADA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

2.1. Dünyada Yabancı Sermayenin Tarihsel Gelişimi.....	32
2.2. Ülkeler ve Bölgelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları....	53
2.2.1. Az Gelişmiş Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	53
2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	55
2.2.3. Gelişmiş Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.	62

3. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

3.1. Osmanlı Dönemi.....	67
3.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi.....	80
3.2.1. 1923-1950 Dönemi.....	80
3.2.2. 1950-1980 Dönemi.....	87
3.2.3. 1980 Sonrası.....	93
3.3. Türkiyede Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı.....	101
3.3.1. Hizmetler Sektörü.....	102
3.3.2. İmalat Sektörü.....	108
3.3.3. Tarım Sektörü.....	110
3.3.4. Enerji Sektörü.....	110
3.3.5. Madencilik Sektörü.....	113

4. SONUÇ..... 115

KAYNAKÇA..... 118

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma Geliştirme
AŞ	Anonim Şirketi
DB	Dünya Bankası
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSTİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GSM	Global System for Mobile Communications. (Mobil İletişim için Küresel Sistem.)
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development
IMF	International Monetary Fund
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
Ltd.	Limited
NAFTA	The North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması)
NIC	Newly Industrialized Countries
No.	Numara
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
örn.	Örnek
par.	Paragraf
Prof.	Profesör
s.	Sayfa

SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
Şti	Şirketi
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEAŞ	Türkiye Elektrik İletim ve Üretim Anonim Şirketi
TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TEK	Türkiye Elektrik Kurumu
TL	Türk lirası
UNCTAD	United Nations Conference On Trade and Development. (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı.)
US	United States (Birleşik Devletler)
USD	Amerikan Doları
Vb.	Ve Benzeri
WTO	World Trade Organization
YTL	Yeni Türk Lirası

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: I. Dünya Savaşından Öncesi Toplam (Direkt ve Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları.....	34
Tablo 2: İki Dünya Savaşı Arasında Yabancı Yatırımlar (Net Yabancı Sermaye İhracı).....	36
Tablo 3: 1929 Yılında Doğrudan ve Dolaylı Yabancı Yatırımlar.....	37
Tablo 4: Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgelere ve Ülkelere Göre Dağılımı.....	60
Tablo 5: Osmanlı Borçlarının Ülkeler Arası Oransal Dağılımı.....	73
Tablo 6: Ülke Geneline ki Sermaye ve Emeğin Dağılımı.....	74
Tablo 7: 1910 Yılı İtibariyle Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	75
Tablo 8: 1915 Yılına Kadar Yapılan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımları.....	75
Tablo 9: 1915 Yılına Kadar Yapılan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı.....	76
Tablo 10: Osmanlı Döneminde Bankacılık ve Sigortacılık Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı.....	77
Tablo 11: Türkiye’de Millileştirilen Yabancı Şirketler.....	83
Tablo 12: 1929 Yılında Türk ve Yabancı Firmaların Ödenmiş Sermayeleri.....	86

Tablo 13: 1923-1930 Yılları Arasında Ülkede Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörlere Göre Yüzdesel Olarak Dağılımı.....	86
Tablo 14: 1954 ve Öncesi Dönemden 1980 Yılına Kadar Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Kuruluşların Giriş Dönemleri İtibariyle Dağılımı.....	90
Tablo 15: Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermayenin Yıllar İtibariyle Dağılımı.....	91
Tablo 16: Yıllar İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	96
Tablo 17: Doğrudan Uluslar Arası Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı.....	98
Tablo 18: Uluslar Arası Sermayeli Firmaların Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı.....	100
Tablo 19: Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı.....	101
Tablo 20: 2002 Yılından Bu Yana Sektörde Faaliyet Gösteren Firma Sayıları.....	103
Tablo 21: Hizmet Sektörüne Giren Yabancı Yatırım Tutarları.....	104
Tablo 22: Yıllar İtibariyle Banka, Şube ve Çalışan Sayısı.....	105
Tablo 23: Türkiye’de 31.03.2007 tarihi itibariyle Yabancı Banka, Şube ve Personel Sayıları.....	107
Tablo 24: İmalat Sanayiinde ki Firma Sayıları.....	108
Tablo 25: Tarım Sektöründe Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Firma Sayıları.....	110
Tablo 26: 2000 Yılında İzin Verilen Enerji Yatırımları.....	111
Tablo 27: Enerji Sektöründe Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Firma Sayıları.....	112

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

- Şekil 1:** Dünya ve Ekonomi Gruplarına Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri.....66
- Şekil 2:** 1990-2001 Yılları Arasında Kişi Başına GSMH Büyüme Hızları.....98

GİRİŞ

Son yıllarda dünyada yabancı sermaye hareketleri serbestleşmiş, ülkeler için gerek ulusal yatırımlarda tasarruf eksikliğini gerekse teknolojik yetersizliği tamamlayan ve dış açıkları kapatmanın yolu olarak oldukça önemli bir konu halini almıştır. Bununla birlikte yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine getirecekleri üzerine olumlu ve olumsuz pek çok görüş bulunmaktadır. Bunun nedeni yabancı sermaye yatırımlarının geldikleri ülkelerde politik, ekonomik, teknolojik ve insan faktörü gibi birçok faktörü bir arada etkilemesi, ulusal çıkarlar için değil, kendi çıkarları doğrultusunda çalışmasıdır. Yabancı sermaye yatırımları kendi çıkarlarını maksimize ederken ulusal ülke çıkarlarına da hizmet etmektedir.

Dünyada yabancı sermaye yatırımları 1800'lü yıllarda sanayi devrimi ile başlamış, çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması ile de çok büyük bir ivme kazanmıştır. I ve II. Dünya Savaşları ve ardından yaşanan 1929 -1930 ekonomik krizi yabancı sermaye hareketleri açısından önemli dönemlerdir.

Dünyada özellikle iletişim ve ulaşım araçlarında olmak üzere teknolojiye sağlanan gelişmeler, çok uluslu şirketlerin zamanla gelişmesi, ekonomik ve siyasi gelişmeler, uluslar arası olarak gerçekleştirilen düzenlemeler küreselleşmeyi arttırmış ve küreselleşen dünyada sermaye hareketleri de hız kazanmıştır.

Yabancı sermaye yatırımlarına daha çok ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler tarafından gereksinim duyulmakla birlikte, gelişmiş ülkelerinde yabancı sermaye yatırımı çekmek için birbirleri ile yarış içinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle yabancı sermaye hareketleri olgusunu açıklığa kavuşturmak amacıyla çalışmada; birinci bölümde yabancı sermaye hareketleriyle ilgili kavramlar üzerinde durulmuş, veren ve alan ülkelere etkileri araştırılmış, ikinci bölümde de dünyada yabancı sermaye hareketlerinin gelişimi incelenerek üçüncü bölümde Türkiye'de yabancı sermaye hareketlerinin sektörlere göre nasıl geliştiği üzerinde durulmuştur.

1. YABANCI SERMAYE KAVRAMI

1.1. Yabancı Sermaye ile İlgili Kavramlar

Yabancı sermaye yatırımlarının küresel, tarihsel ve sektörel olarak incelemeden önce yabancı sermaye ile ilgili olan küreselleşme, çok uluslu ve ulusüstü şirket, yatırım kavramlarını açıklamak yararlı olacaktır.

1.1.1. Küreselleşme

20. yüzyılın sonlarında sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanda dünyada esen değişim rüzgarları; devletleri, işletmeleri ve bireyleri hızla etkisi altına alarak, yeni bir dünya düzeninin kurulmasına yol açmıştır. Dünyayı yeniden yapılandıran bu değişime küreselleşme süreci denmiştir. Bu süreç, önceki dönemlerde yaratılmış, gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ayrımını; sanayileşmiş ülkeler, sanayileşmekte olan ülkeler ayrımını; merkez ülkeler, çevre ülkeler ayrımını ortadan kaldıran bir yapı haline gelmiştir.¹

Küreselleşme kavramı dünyada yaşanan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alandaki değişimleri açıklamada kullanılan bir kavram olduğundan küreselleşmenin tanımı ve anlamı kişiden kişiye değişmektedir.² Küreselleşme kavramı, en genel anlatımıyla ulaşım, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisindeki gelişmelerin, toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerinde mekansal uzaklıklardan kaynaklanan farklılıkları ortadan kaldırdığı toplumsal bir süreci anlatmak üzere kullanılmaktadır.³

Küreselleşme dünya ekonomisindeki dört önemli faktörden etkilenmiştir. Bunlar:⁴

- İnsan hareketliliği (Örn: Göç, Sığınma, Mülteciler vb.)

¹Süleyman Kevük, “Küreselleşme Paradoksu”, http://www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme-paradoks_1.html, (11 Mart 2007), par.2.

²Elife Akiş, Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye’deki Gelişimi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2002, s.5.

³ Birol Efe, Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2002, s.1

⁴ Küreselleşme, <http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCreselle%C5%9Fme> (11 Mart 2007), par.1.

- Finansal hareketlilik (Örn: Borçlar, Krediler, Yardımlar vb.)
- Arz kaynaklarının kontrol edilmek istenmesi (Örn: Enerji, Petrol, Doğalgaz, Madenler, Mineraller vb.)
- Kuvvetler dengesinde meydana gelen değişiklikler, (Örn: Güvenlik ve İşbirliği, İttifaklar, Askeri Güçler vb.)

Küreselleşen dünyada artık siyasi sınırlar eskisi kadar önemli değildir. Bu nedenle küreselleşme sürecinde üç temel eğilimin giderek belirginleştiği görülmektedir. Birincisi, doğrudan yabancı yatırımların giderek önem kazanması, ikincisi, şirket birleşmeleri ve satın almalarının önem kazanması, üçüncüsü ise hizmet ticaretinin artmasıdır. Doğrudan yabancı yatırımlar özellikle az gelişmiş ülkeler için daha fazla önem taşır. Çünkü doğrudan yatırımlar az gelişmiş ülkelerin tasarruf açıklarını karşılar, gelişmiş ülkelerle olan teknolojik farklılığı azaltır.⁵ Küreselleşme günümüzde hacim ve derinlik kazanarak en somut ve belirgin biçimde finansal yapılarda ve dış ekonomik ilişkilerde ortaya çıkmış ve dış ödemeler bilançosunun cari işlemlerin serbestleştirilmesiyle başlayan dışa açılma süreci hızla sermaye hareketlerine yayılmıştır.⁶

1.1.2. Yatırım Kavramı

Yatırım kar amacıyla bir üretime yatırılan anamaldır. Yatırım, parayı verimli kılmak, eş deyişle anamala dönüştürmektir.⁷ Ekonomik anlamda yatırım, bir ekonomide herhangi bir dönem içerisinde sermaye stokunu, yani üretim araçları toplamını artırmaya yönelik yapılan harcamalardır.⁸

Yatırım, belirli bir kaynağın ya da değer, gelir sağlamak amacıyla kalıcı bir biçimde kullanılmasıdır. Tüketim kavramından temel farkı, kullanılan kaynak ya da

⁵ Oğuz Kaymakçı, **Ekonomik Küreselleşme Perspektifinde AB ve AB-Türkiye İlişkileri**, 2.Baskı, İstanbul: Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın no: 117, Şubat 2006, s.239.

⁶ Taner Berksoy ve Burak Saltoğlu, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 1998, s.9.

⁷ Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, 8.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999,s.483.

⁸ Deniz Arıkan, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, 1.Baskı, İstanbul: Arıkan Basım Yayım, Mayıs 2006, s.3.

değerin, işlem sonunda tükenmemesidir. Yatırım harcamasının sonucunda ortaya çıkan yatırım, orta ve uzun dönemde getiri sağlamaya devam eder.

Dar anlamda yatırım, yatırım mallarının satın alınması şeklindeki yatırım harcamasıdır. Geniş anlamda ise verimliliğin artırılması amacıyla insan kaynaklarına yapılan harcamalar da yatırım olarak kabul edilmelidir. Bir ekonomide yatırım bir “akım değişken” olup, sermaye stoğundaki zaman içindeki değişmedir. Teoride net yatırım, genişleme yatırımı, yenileme yatırımı, brüt yatırım, özel-kamu yatırımı, uyarılmış-otonom yatırım, demografik yatırım gibi farklı özellikte yatırımlar vardır.⁹

1.1.3. Çok Uluslu Şirketler

Dünya ekonomisinin özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra liberal ekonomik politikalara dönüşü ve teknolojiadaki gelişmeler işletmelerin hareket alanını artırmış ve “Çok Uluslu Şirket” Kavramı gündeme gelmiştir.¹⁰ Kendi ülkesinin dışında birden fazla ülkede devamlı sınai faaliyet gösteren şirketler “çok uluslu şirket” kapsamında kabul edilmektedir.¹¹ Çok uluslu şirketleri tanımlamakta kullanılan en temel kriter, bu şirketleri tek merkezli (ethnocentric), çok merkezli (polycentric), ve dünya merkezli (geocentric) uluslar arası şirketler olarak ayırmaktadır.¹²

Çok uluslu şirketlerin sahip olduğu yatırım kapasiteleri nedeniyle devletler çok uluslu şirketleri kendi ülkelerine çekebilmek için düşük vergiler, rahat çevre ve iş yasaları uygulamaya başlamıştır. Çok uluslu şirketler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının birincil kaynağı olduğundan az gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin ekonomileri ve sosyal politikaları üzerindeki etkileri devam etmektedir.¹³

Uluslar arası Ticaret Odası’nın 1969’da İstanbul’da toplanan 22. Kongresinin raporuna göre, bir uluslar arası işletmenin yabancı ülkelerdeki üretimi, toplam

⁹ Rıdvan Karluk, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc -, (06.05.2007), par.4.

¹⁰ Dilara Sülün, “Uluslar ötesi İşletmeler”, Nisan 2005. <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/B942DEAC-917E-4200-81F5-2D065174DF75/4345/CokulusluSirketler.pdf>, (03 Haziran 2007), s.2.

¹¹ T.Güngör Uras, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, 1.Baskı, İstanbul: Formül Matbaası, Kasım 1979, s.37.

¹² Natig Mecidov, Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Etkilerinin Analizi (1980 ve Sonrası), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004, s.202.

¹³ Çok Uluslu Şirketler, http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ok_uluslu_%C5%9Firket , (18 Mart 2007).

üretiminin en az %25-30'unu geçtiği zaman veya üretim bilinmiyorsa yabancı ülkelerdeki karların önemli oranına veya bunlar da bilinmiyorsa yabancı ülkedeki personeli toplam personelin önemli bir oranına ulaştığı zaman bu işletmeye çok uluslu işletme denir.¹⁴ Burada önemli üç kıstas kar, üretim ve istihdam edilen personeldir.

Uluslar arası firma, direkt yabancı sermaye yatırımları yapmak suretiyle birden fazla ülkede gelir yaratıcı aktiflere sahip olan veya bu aktifleri kontrol eden ve böylece kendi kaynak ülkesi dışında mal veya hizmet üreten, yani milletlerarası üretim yapan firma demektir.¹⁵ Her çok uluslu şirket üç çeşit işlemin yapıldığı piyasayı kapsar. Söz konusu işlemler, yabancı firmalardan ana firmaya yapılan satışlar, ana firmadan yabancı şubelere yapılan satışlar ve farklı ülkelerdeki yabancı şubeler arasında yapılan satışlardır.¹⁶

Çok uluslu şirketlerin sadece ekonomik değil aynı zamanda politik nüfuz kaynağı olduğuna dair birçok kanıt mevcuttur. Bunun nedeni bir şirketin neredeyse bütün bir ekonomiyi yönetebilme gücüne erişmesidir. Günümüzde bazı devletler A.Ş. mantığındaki yönetim anlayışına eğilim gösterirken bazı şirketlerinde adeta devlet görüntüsünde olması küresel sistemin paradoksal özelliklerinden biridir. Mitsubishi bu duruma örnek teşkil eden şirketlerdendir. Şirketin toplam ekonomik faaliyeti dünyanın en büyük nüfusuna sahip dördüncü ülkesi olan Endonezya'nın ekonomik faaliyetinden daha büyüktür. Mitsubishi grubundaki 160'ı aşan şirket şeker kamışından gemiye, bankacılıktan kimyasal maddelere kadar pek çok alanda faaliyet göstermektedir.¹⁷

19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde ortaya çıkan güçlü sanayi şirketlerine artık ulusal pazarlar yetmez olmuş ve dış piyasalara açılmaya başlamışlardır. Bu bağlamda modern uluslar arası imalat 1865 yılında Alman kimya devi Alfred Bayer'in Newyork'ta, iki yıl sonra da Amerikan Singer şirketinin Glosgow'da açtıkları fabrikalarla ortaya çıkmış ve bunları yüzyıl sonlarında Ford, General Motors, General Elektrik ve Texaco gibi Amerikan şirketlerinin Avrupa pazarında yabancı ortak arayışına girmesi izlemiştir. Ancak kısa zamanda Avrupalı şirketlerde bu yarışa

¹⁴ Sülün, s.2.

¹⁵ Mehmet Şahin, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975, s.27.

¹⁶ Efe, s.29.

¹⁷ Kaymakçı, s.242.

katılmıştır. Fiat 1907’de Avusturya’da, 1909’da ABD’de ve 1912’de Rusya’da imalat kolları kurmuştur. Bosch Fransa ve İngiltere’de 20. yüzyılın ilk yıllarında otomobil parçaları üreten fabrikalar açmıştır.¹⁸

1970’lerin başında dünyada 7.000 dolaylarında çok uluslu şirket faaliyet göstermekteydi. Bu dönemde Amerikan çok uluslu şirketlerine bağlı yavru şirketler tarafından yapılan üretim, değer olarak ABD ihracatının yaklaşık 4 katından daha büyüktür. 1970 yılına kadar ABD ihracatının %62’si ve ithalatının %34’ü bu firmalar tarafından yapılmaktaydı. 1977’de ABD’nin sahip olduğu çok uluslu şirket sayısı 2.826, İngiltere’nin 1706 ve Batı Almanya’nın 1.450 idi. 1977 yılından itibaren Japonya ve bazı gelişmekte olan ülkelerde çok uluslu şirketler kurmaya başlamıştır. 1980’lerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları dünya ihracatından 2,5 kat daha hızlı büyümüştür. Şöyle ki, 1975 yılında 8,7 milyar USD olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1985’de 10 milyar USD ’a ulaşmıştır.¹⁹

ABD Ticaret Odası’nın (The U.S. Chamber of Commerce) bünyesinde kayıtlı olan şirketlere yaptığı oldukça geniş ve ciddi anket çalışmaları, Amerikalı çok uluslu şirketlerin yatırım yapmak için belirledikleri potansiyel ülkelerde ne gibi özellikler aradıklarının cevabını araştırmıştır. Bu anketlerin sonuçlarına göre çok uluslu şirketlerin gidecekleri ülkede 12 temel kriter aramaktadır. Bu kriterler yerel piyasanın özellikleri, piyasaya giriş, işgücü, yerel para birimi, sermaye ve kar transferi, fikri mülkiyet haklarının korunması, ticaret politikalar, devlet düzenlemeleri, vergi oranları ve teşvikler, politik istikrar, makroekonomik politika çerçevesi, altyapı destek hizmetleri olarak özetlenebilir.²⁰

1.1.4. Ulusüstü Şirketler

Ulusüstü veya Uluslarötesi (Transnational) şirket, çokuluslu bir şirket gibi kabul edilen ve yönetimi çeşitli uluslardan gelen kişilerden olan kuruluş tarafından geliştirilen firmadır.²¹Ulusüstü şirket, herhangi bir ülkeye bağlı olmadan kurulacak,

¹⁸ Mecidov, s.200.

¹⁹ Mecidov, s.201.

²⁰ Arıkan, s.29.

²¹ Sülün, s.3.

kanun açısından da bir milliyete sahip bulunmayacaktır, kuruluşu uluslar arası bir organ tarafından tescil edilecek, faaliyetleri bu organca kontrol olunacak ve kuruluş vergisini bu uluslar arası organa ödeyecektir.²²

1.1.5. Yabancı Sermaye Kavramı

Yabancı sermaye kavramı; iktisadi gelişmeler, iktisadi sistemler, ödemeler bilançosu v.b. pek çok açıdan ele alınarak tanımlanabilir.²³ Genel olarak yabancı sermaye kavramı bir ülkenin karşılığını ödemeksizin veya ileri bir tarihte ödemek üzere dış ülkelere sağladığı iktisadi kaynak,²⁴ olarak tanımlanabilir.

Bir yatırımın yabancı sermaye yatırımı olabilmesi için aşağıdaki değerlerden bir veya bir kaçını bünyesinde barındırması gerekmektedir.²⁵

- Yabancı para şeklinde getirilen sermaye ve oto finansman yoluyla sermayeye eklenen karlar
- Makine ve donanımı şeklinde gelen ayni sermaye
- Lisans, Patent, Know -How gibi fikri hak ve hizmetler

1.2. Dış Kaynaklar

Dış kaynaklar veya tasarruflar, iç tasarruf yetersizliği nedeniyle ihtiyaç duyulan kaynak yetersizliğini tamamlayan bir özellik gösterir. Bazen iç tasarruflar yeterli olsa da makine, ekipman, teknik bilgi-teknoloji ithal edebilmek için ulusal tasarruflar yetersiz kalır ve yabancı kaynağa (döviz temini) ihtiyaç duyulur. Dış kaynaklar; dış yardımlar, dış borç, yabancı sermaye yatırımları şeklindedir. Yabancı sermaye yatırımları da doğrudan (direkt) yabancı sermaye yatırımları ve dolaylı yabancı sermaye yatırımları (portföy yatırımları) olarak ikiye ayrılır.

²² Uras, s.30.

²³ Okay Yücer, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi ve 1980 sonrası Yatırımların Sektörel ve Ülkelere Göre Dağılımları, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994, s.3.

²⁴ Kenan Bulutoğlu, **100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye**, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1970, s.5.

²⁵ Yücer, s.4.

Yabancı özel sermaye, ülkeye gelen yabancı sermayenin o ülkenin devletine değil vatandaşlarına ait olduğunu gösterir.²⁶ Yabancı sermaye yatırımlarının iktisadi ve siyasi birçok nedeni olabilir. Salt iktisat teorisi modelinde ülkeler arası sermaye hareketlerinin sebebi sermayenin karlılık derecelerindeki farklılıklardır.²⁷ Ancak bu model siyasi nedenler ve ülkenin izlediği mali politikaların yatırım yapılacak ülke tercihini etkilediği dikkate alınmadığından yetersiz kalmaktadır. İktisaden az gelişmiş ülkelerde yeterli miktarda sermaye yoktur, buna mukabil emek bol iken gelişmiş ülkelerde bu durum tam tersidir. Bu nedenle sermayenin ucuz olduğu ülkeden emeğin ucuz olduğu ülkeye doğru bir akım olmaktadır.²⁸ Tüm ekonomik ilişkilerde olduğu gibi yabancı sermaye ilişkilerinde de esas olan tarafların menfaat dengesinin kurulmasıdır.²⁹

Raymond Vernon'un sistemleştirdiği ürün dolaşımı kuramına göre, ilk önce ürünler ya da üretim süreci için yapılan yenilik üretildiği ülkenin iç pazarına sürülür. İkinci aşamada üretim yaygınlaştıkça üretici sayısı artar, iç pazarda rekabet yoğunlaşır, bu durum firmaları ihracat için yeni pazarlar aramaya yönlendirir. Üçüncü aşamada ise yabancı rakiplerin ürünleri taklit etme olasılıkları artınca, yeniliğin yapıldığı ülkenin girişimleri hem pazara egemen olmayı sürdürmek hem de daha düşük maaş maliyetinden kar etmek için yabancı pazarlara yatırım yaparlar. Bunun ardından iç pazardaki üretim terk edilerek, talep dışarıda halihazırda bulunan ulusal firmaların şubeleri tarafından karşılanır.³⁰

Çok uluslu şirketler, doğrudan yabancı yatırıma karar verirken, dış piyasaya ne şekilde açılacaklarını da araştırırlar. Gidilecek ülkenin yapısı ve karakteristiklerine göre bir yatırım stratejisi belirlenir. Bu stratejilerin en çok uygulananları şunlardır.³¹

- Kendisine ait yeni bir şirket kurması (greenfield investment)
- Yerel Şirketlerle yapılan ortak girişimler (joint ventures)

²⁶ F.Nuray Altuğ, “Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Toprak İşveren**, No.47, (Eylül 2000), s.14.

²⁷ Bulutoğlu, s.23.

²⁸ İlhan Yılmaz, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler (İnceleme Yarışması) Yased**, Yayın no: 33, İstanbul, 1988, s.46.

²⁹ Uras, s.20.

³⁰ Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, 2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.96.

³¹ Arıkan, s.35.

- Mevcut bir firmayla birleşme ya da onu satın alma (mergers & acquisitions)
- Daha çok ortakla stratejik birleşmeler oluşturma (strategical alliances)

1.2.1. Dış Yardımlar

Bağış ögesi taşıyan dış kaynaklar dış yardımlar olarak tanımlanır. Hibe şeklinde olan dış kaynakların temini her zaman mümkün olmaz. Dış borçların bir kısmı da hibe/bağış niteliği taşıyabilir. Bağış olarak gelen dış kaynakların karşılığı daha sonra geri ödenmemektedir.³² Bağış şeklinde gelen yabancı sermayenin payı uluslar arası yabancı sermayeye göre oldukça düşüktür. Yabancı sermaye bir ülkeye çok cazip şartlarda giriyorsa, bu durum, siyasal ödünlerin yüksek olduğunun bir dış belirtisidir.³³

1929 yılında Büyük Bunalım'ın çıkmasının ardından dünya ekonomisindeki daralma ve endüstriyel ülkelerin üretim fazlalarını eritememeleri gibi ekonomik nedenler II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerleştirilen finans sistemi, uluslar arası ödeme dengesizlikleri için iki ya da çok taraflı bir kamu finansman sistemidir.³⁴ 1947 yılında ABD, Sovyetler Birliği tehdidine karşılık Truman Doktrinini açıklamış ve kaynak ihtiyacı olan stratejik öneme sahip ülkelere kaynak aktarmaya başlamıştır. Truman Doktrini kendisinden sonra gelecek olan Marshall Planı'na sağlam bir zemin hazırlamıştır.³⁵ Bağış yardımları, askeri yardım adı altındaki bu yardımlar çoğunlukla bloklara, egemenlik alanlarına veya tampon devlet olarak bloklar arası ya da bloklara yakın kanatlara alınan devletlerde görülmektedir. “Bağış”, “kredi” isimleri altında çok kere iyi niyet gösterileri ile yapılan kaynak transferlerinin peşlerinden getirdikleri “siyasi-askeri-ekonomik” yükün artık tüm ülkelere anlaşılır olması karşısında, sermaye sahibi ülkeler “ülke” olarak piyasadan çekilmek için bu işlemleri “müesseseseleştirmeye” karar vermişlerdir.³⁶

³² Altuğ, Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları, s.14.

³³ Bulutoğlu, s.15.

³⁴ Adda, s.103.

³⁵ Truman Doktrini, http://tr.wikipedia.org/wiki/Truman_Doktrini, (23 Temmuz 2007)

³⁶ Uras, s.34.

1.2.2. Dış Borçlar

Dış borçlar, gelişmekte olan bölgelere yabancı sermaye sokmanın en geleneksel şeklidir, ama aynı zamanda da en tehlikelidir. Genellikle özel sektöre yönelen doğrudan uluslar arası yatırımlardan farklı olarak, uluslar arası borçlar aslında borçlu devleti yükümlülük altına sokar.³⁷

Dış kaynaklar kredi şeklinde ise uzun ve kısa vadeli kredi olarak ikiye ayrılır. Uzun vadeli krediler daha çok hükümetlerce ve uluslar arası teşekküllerce verilmekte iken kısa vadeli krediler daha çok spekülative amaçlı kaynak hareketleri ve banka kredileri olarak gerçekleşmektedir.³⁸ 1970'li yıllarda petrol fiyatlarındaki artışa kadar devletten devlete düşük faizli borçlanma söz konusu iken, 1973 yılında petrol fiyatlarının dörde katlanması ardından, 1980'de Irak'ın İran'ı tehdit etmesiyle üçe katlanması uluslar arası finans akışını sarsmıştır. Petrol fiyatlarındaki bu artışın ardından OPEC bölgesinde, cari işlemler fazlalığı oluşmuş bu kaynakların da yarısı Batı ülkelerindeki bankalara konmuştur. Bu likit hesaplar Eurobanklar tarafından orta ve uzun vadeli krediler olarak gelişmekte olan ülkelere verilmiş ve az bir kısmı da Doğu ülkelerine aktarılmıştır.³⁹ 1973 – 1974 yıllarında meydana gelen ilk petrol şoku, ticari banka ödünçlerinin hızla genişlemesine neden olmuş ve direkt yabancı sermaye yatırımlarının önemini nisbi olarak azaltmıştır. Özellikle petrol ihraç etmeyen ülkeler geniş cari işlemler açıklarını dış ödünçlerle finanse etmişlerdir.⁴⁰

Makro ekonomik planda, dış borçların getireceği hazır para, borç alan ülke için ille de yatırım artışı demek değildir. Daha yetmişli yılların başından itibaren birçok yazar iç tasarrufu dış tasarrufla ikame etmenin riskine işaret etmiştir. Birçok ülkede döviz bolluğu, ulusal ülke parasının değer kazanmasına yol açarak ithalatı kolaylaştırır. Henüz olgunlaşmamış bir finans piyasasının açılması, cari ödemeler dengesini kaçınılmaz olarak bozup, bunun neticesinde döviz kurunun değer kaybetmesine yönelik beklentilerin artmasına ve sermaye kaçışına neden olur 1970'lerin sonunda pek çok

³⁷ Adda, s.133.

³⁸ Bulutoğlu, s.9.

³⁹ Adda, s.105.

⁴⁰ Altuğ, Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları, s.15.

Latin Amerika ülkesinin yaşadığı tecrübe, Kasım 1994 Meksika finans krizinin de nedenidir.⁴¹

1.2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir kısmı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları biçiminde gerçekleşmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, yabancı yatırımcının, yönetimde söz sahibi olabildiği ve sermayenin en az %10'una sahip olduğu bir yatırım türüdür.⁴²

Doğrudan yabancı yatırımları genellikle ülkeye şirket birleşmeleri, özelleştirme, ortak girişimler, stratejik ortaklıklar, lisans ve diğer yatırımlar, sıfırdan yapılan yatırımlar ve mevcut operasyonların genişletilmesi gibi farklı şekillerde girmektedir.⁴³ Çok büyük şirketler tarafından ülkeye getirilen doğrudan yabancı sermaye, genellikle monopolistik ve oligopolistik piyasalarda, üstün üretim ve yönetim becerisiyle, kolaylıkla ve karlı bir şekilde diğer ülkelerden direkt olarak kontrol edilmektedir. Özel üretim tekniklerine sahip olan yabancı sermaye, diğer ülke üreticilerine lisans vermektense, ticari sırlarını, patentlerini, sürekli kalite ve hizmet üzerindeki tam kontrolünü sürdürebilmeyi ister.⁴⁴

Yerli sermayenin ve yerli müteşebbisin teknik idari ve mali gücü ile gerçekleştirilemeyecek yatırımlar için yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır.⁴⁵ Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının borçlanmadan avantajlı kılan sebepler aşağıdaki gibi açıklanabilir.

- Parasal sermayeden, gerçek reel sermayeye dönüşüm garantidir.
- Sağlanan sermaye ile yapılan yatırım daha verimlidir.

⁴¹ Adda, s.136.

⁴² H. Gül Özer, **Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi (1990 Sonrası Asya ve Türkiye Örneği)**, 1. Basım, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:189, 2006, s.29.

⁴³ İstanbul Sanayi Odası, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye Durum Tespit ve Stratejik Plan**, Yayın no: 2002/1, İstanbul: Ocak 2002, s.17.

⁴⁴ Altuğ, Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları, s.14.

⁴⁵ Uras, s.53.

- Dış borçlanma ikame edici özelliğinden ötürü genelde iç tasarrufu gevşetici, oluşum yüzdesini azaltıcı bir rol oynarken doğrudan yatırımlarda böyle bir etki büyük ölçüde söz konusu değildir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları beraberinde sermaye dışı (teknoloji, know-how gibi) pek çok yararı da ek olarak getirirken, dış borçlanmada böyle bir durum söz konusu değildir.

1.2.4. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları

Kısa dönemli sermaye hareketlerinin ağırlıklı bir kısmını, uluslar arası piyasalardaki faiz ve döviz kuru arasındaki dengesizlikten kaynaklanan arbitraj oluşturmaktadır. Kısa dönemli sermaye hareketlerinin en önemli özelliği daha avantajlı faiz ve döviz kurunun veya uygun koşullardaki sermaye piyasalarının olduğu ülkelere doğru hızlı bir fon akımıyla, bulunduğu ülkeyi kolayca terk edebilmesidir. Kısa dönemli sermaye hareketlerini tanımlamada kullanılan “sıcak para” ögesi, iktisat yazınında, spekülatif, kısa dönemli ve aşırı dalgalanma ve akışkanlık gösteren, kurlarını düzenleyen para politikalarına karşı aşırı hassas olan sermaye hareketleridir. Buna karşılık, doğrudan yabancı yatırımların gittiği ülkede uzun süre kaldığı, üretim yatırım ve istihdama dönüştüğü söylenebilir. Uzun dönemli sermaye hareketleri, fabrikalara ve sermaye mallarına yapılan yatırımlar şeklinde gerçekleşmekte, sermayenin yönetim de kontrol edilmesini de içermektedir.

Sermaye hareketlerini tanımlarken, uzun dönemli yatırımlar ile kısa dönemli yatırımlar ve portföy yatırımlarının sınırlarının iyi belirlenmesi gerekmektedir. Bazı durumlarda portföy yatırımları, kısa dönemli sıcak para hareketleri şeklinde de olabildiğinden, sınırların belirlenmesi zorlaşmaktadır.⁴⁶ Bir ülkenin para ve sermaye piyasaları tarafından çıkarılan, hisse senedi ve tahvil gibi finansal araçların uluslararası sermaye piyasaları tarafından satın alınması yoluyla yapılan yatırımlara portföy yatırımı denmektedir. Portföy yatırımları doğrudan yabancı yatırım ve rezervler dışındaki bir

⁴⁶ Özer, s.28.

yıldan uzun vadeli tahvil ve hisse senedi yatırımlarıdır. Diğer bir deyişle portföy yatırımları yabancı ülkelere yönelik parasal yatırımlardır.⁴⁷

Portföy yatırımları, sabit getirili finansal araçlara yönelik yatırımlar ve hisse senetlerine yönelik yatırımlar diye iki kısma ayrılabilir. Her ikisinde de yüksek getirinin çekiciliği ve elde edilmesi söz konusudur. Şöyle ki sabit getirili finansal araçların büyük kısmı, fon sıkıntısı içinde bulunan ülkelerin çıkardığı devlet iç borçlanma senetleridir ve bu ülkeler çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerdir. Fon sıkıntısı içindeki gelişmekte olan ülkeler sermaye hareketlerini çekmek için çıkardıkları devlet iç borçlanma senetlerine yüksek faiz uygulayacaklar, bu da yabancı sermaye akımlarını cezp edecektir. Gelişmekte olan ülkelere hisse senedi piyasaları gelişmiş ülkelere göre daha yeni, kurumsallaşmamış ve daha sığdır, bu durumdaki piyasalara da yabancı sermaye kolaylıkla spekülâtif kazanç elde etme imkanı bulabilmektedir.⁴⁸

Özel yabancı sermaye hareketlerinden biri olan portföy yatırımları, tasarruf sahiplerinin uluslar arası sermaye piyasalarında uluslar arası politik riski kambiyo kuru riski, bilgi edinebilme riski gibi ek riskler üstlenmek suretiyle sermaye kazancı ile faiz ve temettü geliri gibi kazançlar elde etmek amacıyla hisse senedi, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarına yatırım yapmalarıdır. Bunun dışında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında kalıcı tesis yatırımlarının yapılırken portföy yatırımlarında kalıcı tesis yatırımı yapılmaması ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının kontrolü sermaye sahibinin elinde değilken doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yatırımın kontrolünün sermaye sahibinin elinde olması önemli farklılıklar arasındadır. Portföy yatırımlarının amacı, nispeten kısa bir dönem için faiz, temettü ve sermaye kazancı elde etmek ve bu amaca yönelik olarak diğer bir ülkenin para ve sermaye piyasalarından finansal araç satın almaktır.⁴⁹ Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları (portföy yatırımları) arasındaki esas farklardan biri vadeleri

⁴⁷ Hüseyin Çeken, **Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi**, 1.Baskı, İstanbul: Değişim Yayınları, Ekim 2003, s.32.

⁴⁸ Fatih Hakan Dikmen, “**Yabancı Sermaye Hareketlerinin Nedenleri ve Türkiye’de Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkileri**”, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s.14.

⁴⁹ Çeken, s.33.

yönetimlerinin farkıdır. Portföy yatırımları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına göre çok daha hareketli, geçici ve değişkendir.⁵⁰

Uluslar arası portföy yatırımları, kısa vadede kar amacı ile hareket ettiklerinden ve likiditelerinin yüksek olmasının da etkisiyle, bulundukları ülkedeki ekonomik ve siyasi gelişmelere çok duyarlıdırlar.⁵¹ Portföy yatırımları, bir yabancı ülkede çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin milletlerarası sermaye piyasalarından satın alınması yoluyla yapılan yatırımlar ve böylece sermayenin bir ülkeden bir ülkeden diğerine gitmesini ifade etmektedir.⁵²

Portföy yatırımları kısa süreli bir sermaye hareketi olarak makroekonomik yapıya sağladığı faydaların yanında, ani sermaye çıkışına da yol açabilmesi nedeni ile, daha evvel pek çok kriz döneminde de yaşandığı gibi, küçük boyutlu para piyasalarında istikrarsızlığa yol açabilmektedir.⁵³ Örneğin Türkiye’de 1989 yılından itibaren uluslar arası bireysel ve kurumsal portföy yatırımcıları İMKB’de serbestçe menkul kıymet alım satım işlemlerini gerçekleştirmektedir. 1989 senesinde yapılan düzenlemeyle Türk hisse senetleri ve tahvil piyasaları uluslar arası kurumsal ve bireysel yatırımcılara açık hale gelmiştir. Ancak yaşanan ekonomik istikrarsızlık sonucu portföy boşaltılması ve TL’nin büyük ölçüde değer kaybetmesi nedenleriyle uluslar arası yatırımcılara ait hisse senedi saklama bakiyeleri 1999 Aralık sonunda 15 milyar ABD doları iken 2001 Eylül sonunda 3 milyar ABD doları seviyelerine gerilemiştir.⁵⁴

Her iki yatırım türü de uluslar arası sermaye hareketleri niteliğinde olmakla beraber aralarında önemli farklar bulunmaktadır. Farklılıklar şöyledir.⁵⁵

- Doğrudan yabancı yatırım yapanın karar alma, yatırım ve üretim sürecini kontrol yetkilerine sahip olmasına karşılık, portföy

⁵⁰ Arıkan, s.11.

⁵¹ Arıkan, s.7.

⁵² Şahin, s.12.

⁵³ İlkay Çapraz ve İpek Demircioğlu, **Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları**, Yayın no: 2003-14, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2003, s.19.

⁵⁴ Çapraz ve Demircioğlu, s.19.

⁵⁵ Nihat Batmaz ve Halil Tunca, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)**, 1.Baskı, İstanbul: Beta Basım, Mayıs 2005, s.7.

yatırımlarında yatırımcının yatırım ve üretim üzerinde herhangi bir yetkisi yoktur.

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yabancı yatırımcı genellikle sermayesinin yanı sıra üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirmektedir. Portföy yatırımlarında ise yabancı yatırımcının sermayesinden başka bir katkısı yoktur.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında genellikle belli bir amortisman yoktur. Transfer edilen karlar işletmenin kazanç durumuna ve hükümetlerin transfer üzerine koydukları kısıtlamalara bağlıdır. Portföy yatırımlarında ise gelir ve amortismanların geri ödenme şartları bellidir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını yapanların hemen hemen tamamı çok uluslu şirketlerdir. Portföy yatırımlarını ise tasarruf sahibi gerçek kişiler de yapabilir.

1.3. Yabancı Sermaye Gereksiniminin Nedenleri

Yabancı sermaye, ulusal kaynaklardan daha fazla harcama ve yatırım yapılabilmesine olanak sağlar. Yabancı sermaye akımlarından dolayı kaynakların gelişmesi sonucunda yatırım oranının büyümesi, ulusal tasarruflarla sürdürülebilecek ekonomik büyümenin ötesinde üretim ve gelir artışı sağlaması, yani ekonominin daha hızlı büyümesi sonucunu doğurmaktadır.⁵⁶Yabancı sermayenin, geldiği ülke ekonomisi üzerine pek çok olumlu ve olumsuz etkisi vardır. Bir ülke yabancı sermayeye yatırım ile birlikte getirilen sermaye, teknolojik yenilikler, yönetim tecrübesi nedeniyle ihtiyaç duymaktadır. Yabancı sermayenin geldiği ülke ekonomisi üzerine etkileri bu dört ana başlık altında anlatılacaktır.

⁵⁶ Dikmen, s.23.

1.3.1. Sermaye Yetersizliği

Genel olarak sermayeyi üretkenlik açısından aktif ve pasif olarak iki sınıfa ayırabiliriz. Aktif veya üretken sermaye, oluşumundan sonra ekonomide direkt olarak yeni istihdam veya hasıla sağlayan sermaye türüdür. Pasif sermaye ise böyle bir etkiye sahip olmayan sermaye yani altın, gümüş gibi değerli madenlerle veya konut yapımı gibi bazı yatırımlara dönüştürülen sermayedir.⁵⁷ Yabancı sermayeli yatırımın bir ülke ekonomisine net katkısı, doğrudan yatırımın çıktısından, girdilerin düşülmesi ile bulunur. Yerli üretim faktörlerinin işgücü gibi fırsat maliyetlerinin de dikkate alınması gerekir.⁵⁸ Yabancı sermayenin net geliri üzerinden ev sahibi ülkeye ödemiş olduğu vergiler de ev sahibi ülke açısından gelir ve istihdam artırıcı etki yaratır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla ülkeye giren yabancı sermaye, gelişmekte olan ülkenin sermaye yetersizliği sebebiyle gerçekleştiremediği önemli yatırımları gerçekleştirmesinde yardımcı olmakta ve böylece dış borçlanmaya da alternatif oluşturmaktadır. Yabancı sermayenin getirdiği dövizler, uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı arttırıcı etkiler yaratarak, gidilen ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunur.⁵⁹ Sermaye kıtlığı göreceli bir kavram olduğu için yabancı sermaye mutlak olarak bu sorunu çözemez ancak eldeki kaynakların başaraabileceğinden fazlasını gerçekleştirmede yardımcı olur. Yabancı sermayeyi kabul eden ülke yabancı sermayenin büyük kapasite için gelmesini ve yeni yatırımların ihracata dönük olmasını ister. Ancak herkesin satıcı olduğu bir dünyada alıcı olması mümkün değildir. Çok uluslu şirketler bu duruma çözüm olarak yeni yatırımlarda her ülkede belli üretim tiplerinde ihtisaslaşmaya giderek her ülkeye ihracat olanağı yaratmış aynı zamanda bu ülkeleri diğer ülkelerden mal satın alma durumuna getirmiştir.⁶⁰

⁵⁷ Yased, s.27.

⁵⁸ Neşe Algan, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler (İnceleme Yarışması)** Yased, Yayın no: 33, İstanbul, 1988, s.99.

⁵⁹ Mehmet Onaner, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları: Kalkınma Yolunda Uzun Süre İhmal Edilmiş Bir Seçenek”, **Toprak İşveren**, No.47, (Eylül 2000), s.7.

⁶⁰ Uras, s.43.

Doğrudan yatırımlar yatırım finansmanında ve özelleştirmede kullanılmak üzere oldukça ucuz ve uzun vadeli sermaye temin imkanı yaratmaktadır.⁶¹ Sermayenin bütünüyle yetersiz olması daha çok az gelişmiş ülkelerin, uzun vadeli yatırımlar için sermaye bulamamak ise daha çok gelişmiş ülkelerin yabancı sermayeyi davet etmelerinin sebebini meydana getirmektedir.⁶² Yabancı sermayenin bir ülkenin sermaye stokuna direkt katkısı yanında, yerli sermaye ile işbirliği yaparak ve yatırım yaptığı sanayi dalıyla ilgili yan sanayilerde yatırımları teşvik ederek, dolaylı bir şekilde sermaye birikimini hızlandırıldığı, yan sanayilerin gelişmesini sağlayarak ve çalışanların öğrenme etkisiyle sektörlerin gelişmesini sağladığı da söylenebilir.⁶³

Küresel tasarrufların yaklaşık %80'i az sayıdaki yüksek gelirli ülkeler, üçte ikisi de gelişmiş yedi ülke (G -7) tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünya üzerindeki ülkelerin büyük çoğunluğunu oluşturan gelişmekte olan ülkelerin yapabildiği %20'lik tasarruf ise bu ülkelerin genel refah artışı, servet ve gelir dağılımının iyileştirilmesi, konut-haberleşme, altyapı ve insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi gibi kalkınma amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için yeterli olmamaktadır.⁶⁴ Gelişmekte olan ülkeler için dış finansman kaynakları geleneksel ve alternatif dış finansmanlar olarak sınıflandırılabilir. Geleneksel dış finansman kaynakları; uluslar arası çok taraflı mali kurumlar finansmanları, devletlerarası finansmanlar ve uluslar arası ticari banka kredilerini kapsarken, alternatif dış finansmanlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve uluslar arası portföy yatırımları olmak üzere tüm diğer özel kaynaklı finansmanları içermektedir.

Yabancı sermaye yatırımını takiben harekete geçmiş yan kuruluşların yaratacağı katma değer yoluyla da yabancı sermayenin milli gelire katkıda bulunacağı düşünülmür. Bu durum yabancı sermayenin yatırımlarını yayma etkisi (spread effect) olarak adlandırılmaktadır.⁶⁵ Ülke kalkınmasının önündeki en büyük engel olan sermaye yetersizliğine kısa vadede çare olabilecek yabancı sermaye yatırımlarının çekilebilmesi

⁶¹ Çapraz ve Demircioğlu, s.21.

⁶² Şahin, s.33.

⁶³ Şahin, s.34.

⁶⁴ Efe, s.20.

⁶⁵ Efe, s.21.

için, mevcut ekonomik politikaların kararlılık ve sabırla uygulanmaya devam edilmesi büyük önem arz etmektedir.⁶⁶

1.3.2. Teknoloji Transferi

Her ülkenin her kuruluşun mutlaka teknoloji üretmesine gerek yoktur. Bu bir maliyet meselesidir. Eğer satın alma daha ucuza geliyor ise, satın almakta yarar vardır. Her araştırma geliştirme harcaması bir teknoloji gelişmesi sağlayamaz. Araştırma geliştirme çabasının ilk ürünü “buluş” (invention) tur. Buluş’un ikinci kademedeki sanayiye uygulanması “yenilik” i (innovation) ortaya çıkarır. Teknoloji zinciri ancak “yayılma” (diffusion-mass production and consumption)’nın sağlanmasıyla tamamlanır.⁶⁷ Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknolojiyi de beraberinde getirirler. Bu özelliği dolayısıyla yabancı sermaye yatırımları, ülkelerarası teknoloji transferi yollarından birini oluşturur.⁶⁸

Teknolojinin milliyetinin olmaması çok önemli bir avantajdır. Fakat dünya ülkelerinin bu avantajdan eşit ölçüde yararlandığı söylenemez. Teknoloji bugün mal gibi alınıp satılmaktadır. Ancak teknoloji transfer etme durumunda olan ülkeler özellikle gelişmekte olan ülkeler satın alınacak teknolojinin seçiminde güçlüklerle karşı karşıyadırlar. Teknolojinin gizlilik unsuru nedeniyle satın alınacak teknoloji ile ilgili bilgi sahibi olunamaması ve mukayese olanaklarının olmaması ve gelişmekte olan ülkelerin finansman sorunları nedeniyle iyi yerine ucuz teknolojiyi transfer etmeleri teknolojinin uzun dönemde sanayileşme amaçlarına ters düşme ihtimali doğmaktadır.

Teknoloji transferinin yabancı sermaye yatırımları dışında iki yolla daha transfer olanağı vardır. Lisans anlaşmaları, diğer teknik yardım anlaşmaları ve makine ithali yoluyla teknoloji transferi yapabilmek mümkündür. Yabancı sermayeyi temsil eden kuruluşların teknoloji üretimi, teknolojik gelişmeleri takip, en uygun teknolojiyi seçmek ve uygulama olanaklarından sanayileşmede en geniş şekilde yararlanabilmek önemli ve büyük bir imkandır.

⁶⁶ Onaner, s.9.

⁶⁷ Uras, s.49.

⁶⁸ Onaner, s.8.

Teknoloji, yeni bir mal ortaya çıkartan veya mevcut malların daha ucuz ve kaliteli biçimde üretimine olanak veren her türlü bilgi, beceri ve süreçlerdir. Mal üretiminin yanında yönetim, pazarlama, ve benzeri hizmet ve bilgi konularıyla da ilgili olabilmektedir. Teknoloji çok uluslu şirketlerin kontrolünde bağlı şubelerde içselleştirilmektedir. İçselleştirme, şubelere ana şirket tarafından üretilen teknolojilere erişim hakkı vermekle birlikte, erişimin ne ölçüde gerçekleşeceği ana şirketin stratejisine ve yabancı şubenin yeteneklerine bağlı bulunmaktadır.⁶⁹ Çok uluslu şirketlerin gittikleri ülkelerdeki yerel şirketleri piyasadan çekilmeye zorlayarak, yeni oluşumların önünü tıkayarak, o ülkenin teknolojik gelişimini baltaladıkları da savunulan tezler arasındadır.⁷⁰

Teknoloji diğer firmalara da ortak yatırım, franchising, lisans, teknik yardım, taşeronluk vb. biçimlerde de yayılabilir. Fiziksel malların aksine teknoloji “ürünü” nün fiyatını belirlemek kolay değildir. Çünkü, genelde teknoloji gayri maddi bir varlık şeklindedir ve satıcının konu hakkında tam bilgi sahibi olmasına rağmen, alıcının konuyla ilgili bilgisi çok azdır veya hiç yoktur.

Taklitlerin önlenmesi ve buluş yapan firmaların özendirilmesi amacıyla çok uluslu şirketler tarafından yapılan yenilikler üzerindeki mülkiyet hakları ulusal düzeyde “patent yasaları”, uluslar arası düzeyde ise Uruguay Round müzakerelerinde ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda yapılan anlaşma ile korunmaktadır. Bu noktada gelişmekte olan ülkelerin üretilen teknolojilere ulaşabilmelerinin en resmi şekli ancak “teknoloji transferi” anlaşmalarıyla olabilmektedir. Teece (1976) tarafından yapılan bir çalışmaya göre teknoloji transferinin maliyeti toplam proje bedelinin %20-60’ına karşılık gelmektedir. Teknolojiyi satan ve alan ülke ya da firma arasındaki “teknolojik açık” büyüdükçe, transfer maliyeti de o ölçüde artmaktadır.⁷¹ Ağırlıkla gelişmekte olan ülkeleri ilgilendirmekle birlikte gelişmiş ülkeler arasında da teknoloji transferi gerçekleşmektedir. Burada teknolojiyi bir bütün olarak satın almak yerine sadece kendilerinin yapamadıklarını almak mümkündür.

⁶⁹ Efe, s.26.

⁷⁰ Arıkan, s.92.

⁷¹ Efe, s.27.

Teknoloji transferi yapacak olan firmanın merkezinin dışındaki ülkelerde araştırma laboratuvarları kurması o ülkedeki teknolojinin gelişmesine yardımcı olmakta ve karşılıklı bilgi transferini de beraberinde getirmektedir. Bu tür yatırımlar genellikle gelişmiş ülkeler arasında görülmektedir. Yabancı sermaye yatırımları sırasında yatırımın yapıldığı ülke yatırımcı için değerli olan bir bilgiyi elinden almak isterse yatırımcı o ülkeyi terk edebilir. Örneğin, Hindistan’da Coca-Cola firmasının çoğunluk hisseleri Hindistan tarafından alınmak istenmiştir. Ancak Coca-Cola formülün yabancılar tarafından öğrenilebilme riskini almak istememiş ve Hindistan’da bulunan fabrikasını kapatmıştır.⁷²

Teknoloji transferini doğrudan ve dolaylı olarak iki gruba ayırmak mümkündür.⁷³

Doğrudan teknoloji transferi yöntemleri doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknoloji transfer sözleşmeleri, makine- donanım, finansal kiralama, yabancı uzman çalıştırılması, uluslar arası taşeronluk ve AR-GE faaliyetleri olarak sıralanabilir.

Dolaylı teknoloji transfer yöntemleri ise, bilimsel konferans ve teknik bültenler yoluyla kamunun bilgilendirilmesi, eğitim yoluyla insan kaynaklarının geliştirilmesi örnek verilebilir.

Bugün dünyada gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında büyük bir teknoloji uçurumu görülmektedir. Temel olarak teknoloji gelişmiş ülkelerde üretilmekte ve daha sonra çeşitli yollardan daha az gelişmiş olanlara yayılmaktadır. Gelişmiş ülkeler yüksek düzeyli sermaye oluşumları sayesinde araştırma geliştirme programlarına büyük fon ayırabilmektedir. Bu durum ekonominin klasik azalan verimler yasasına uymamaktadır, öyle ki teknoloji yoğunlaştıkça daha çok üretilebilir bir nitelik kazanmaktadır. Teknolojinin bu geometrik dizi şeklindeki artış hızı doğal olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki teknoloji farkını daha da açmaktadır.⁷⁴ Yabancı sermaye

⁷² Erkin Erimez, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Ekonomi Dışı Faktörler ve Türkiye’nin Yabancı Sermaye Yatırımlarından Beklentileri”, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler (İnceleme Yarışması) Yased**, Yayın no: 33, İstanbul, 1988, s.128.

⁷³ Efe, s.38.

⁷⁴ Yased, s.30.

yatırımlarının bu konudaki katkısı artan teknoloji farkını azaltmak ve daha etkin üretim tekniklerini ülkeye getirerek daha yüksek bir gelişme hızı sağlamaktır.

Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik gelişmeye olan katkısını yalnız gelen sermaye miktarı ile ölçmek yanlış olur. Bu yatırımların esas önemi, bunların çeşitli alanlarda, gelişmekte olan ülkelere bulunmayan teknik bilgiyi, verimliliği artıracak üretim metodlarını ve uzun iş tecrübelerini getirmelerinden doğmaktadır.⁷⁵ Bu yolla yerli müteşebbisler tecrübe kazanacaklar ve daha önce el atamadıkları alanlarda teşebbüse gireceklerdir. Çok uluslu firmalar, sosyal, ekonomik, hukuki ve politik ortamın verdiği avantajlardan da yararlanarak yeni teknolojileri rahatlıkla takip edebilmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki, bu firmalar geliştirdikleri en son teknolojiyi kullanmadan önce, eski teknolojilerini gelişmekte olan ülkelere aktarmaktadırlar.⁷⁶

Türkiye’de geçmiş dönemlerde elektrikli aletler ve elektronik sanayi dalında yabancı sermayeli kuruluşların bu tip politikalarının olumsuz sonuçlarını kabullenme zorunda kalarak pahalı tecrübelerle sahip olmuştur. Çok uluslu şirketler diğer ülkelerindeki üretim birimlerinde yeni teknolojiye geçtikleri halde, bir ve ya iki nesil geri teknoloji ile Türkiye pazarları için televizyon, elektrikli ev aletleri üretimini yıllarca sürdürmüşlerdir.⁷⁷

Yabancı sermayeyi kabul eden ülkeler için diğer bir önemli nokta da, yabancı sermayeyi ülkelerine aktarabilmek için çok büyük fedakarlıklara katlanmak zorunda kalmalarıdır. Örneğin 1968 yılında teknoloji transferinde bulunan çoğu ülkeler ihracatların %22’sini lisans ücreti olarak ödemişlerdir.⁷⁸ Teknoloji uygulandığı alanda getirdiği yeniliklerle kullanıcıya sağladığı avantajlar nedeniyle, sürdürülebilir bir kalkınma ve refah artışı arayışı içinde olan ulusların peşinde olduğu önemli bir hedefi teşkil eder.⁷⁹ Bunun nedeni, teknolojinin üretimde rekabet üstünlüğü sağlayan ve bu

⁷⁵ Baran Tuncer, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları no:241, 1968, s.117.

⁷⁶ Çeken, s.57.

⁷⁷ Uras, s.52.

⁷⁸ Çeken, s.58.

⁷⁹ Alper Ekinci, **Çin Yabancı Sermaye Türkiye**, 1.Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, Nisan 2005, s.46.

suretle ülkelerin ihracat kapasitelerini artırarak sebep olduğu gelir artışıyla kalkınmayı temin eden en önemli girdi niteliği taşımasıdır.

Uygulamada çoğunlukla, çok uluslu şirketlerce yürütülen AR-GE faaliyetlerinin yatırımcı ana ülkede gerçekleştirildiği görülür. Bu amaçla yapılan yatırımların GSYİH'ya oranları ülkelerin teknolojik gelişme kapasitesi hakkında önemli ipuçları vermek amacıyla kullanılmaktadır. ABD bu amaçla GSYİH'nin %2,8'ini, Japonya %3'ünü, AB %2'sini kullanırken, Türkiye'nin ayırdığı kaynak yalnızca %0,5 civarındadır.⁸⁰ Gelişmiş ülkeler arasındaki teknoloji alışverişinde her ülke belli ölçüde hem alıcı hem de satıcı durumunda iken gelişmekte olan ülkelerin her zaman alıcı durumda olmaları, uygun teknoloji seçiminde pazarlık güçlerini ortadan kaldırmaktadır.⁸¹

1.3.3. Yönetim Becerisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla kurulan yabancı işletmelerin ihtiyaç duyduğu üst düzey personelin ev sahibi ülke vatandaşlarının eğitimi yoluyla temin edilmesi de gelişmekte olan ülke açısından bir katkı sağlayacaktır.⁸² İleri yönetim becerisini yabancı ortağın getireceği yabancı personel tek başlarına ortaya koyamayacaklardır. Birçok durumda, bu konuda yerli personelin eğitimi zorunluluğu vardır. Eğitim yönetici eğitimi olduğu kadar daha alt seviyede personelin ve hatta en alt kademedeki işçinin eğitimini kapsayacaktır.

Yabancı firmalar yatırım yaparken zorunlu olarak kendi gelişmiş işletme tekniklerini ve konuya ilişkin know-how'ı getirip kullandıkları için ülkedeki kaynak kullanımı verimliliğini bu açıdan artırır.⁸³

⁸⁰ Ekinci, s.47.

⁸¹ Algan, s.100.

⁸² Onaner, s.8.

⁸³ Yased, s.30.

1.4. Yabancı Sermayenin Ülkeye Geliş Tercihlerini Etkileyen Faktörler

Yabancı yatırımcılar yatırım yaparken temel olarak en fazla karı elde edeceği ve en az riski alacağı, siyasi ve hukuki yönden kendilerini güvende hissedecekleri ülkeyi tercih ederler. Genel olarak yabancı yatırımcıların tercihinin etkileyen faktörler ekonomik faktörler, siyasi (idari istikrar) faktörü, psikolojik (kurumsal / kültürel faktörler) olarak üç başlık altında incelenebilir.

1.4.1. Ekonomik İstikrar

Uluslararası sermaye girişinde ülkelerin ekonomik göstergeleri doğrudan yatırım kararlarında etkili olmaktadır. Ülkelerin gösterdikleri hızlı ve istikrarlı reel büyüme, düşük faiz oranları, enflasyon oranının öngörülebilir olması, döviz kurunda istikrar ve daha da önemlisi istikrarlı maliye ve para politikaları uluslar arası sermayenin yatırım aşamasında değerlendirmeye aldığı başlıca göstergelerdir.⁸⁴

Yabancı sermayenin gideceği ülkede aradığı ekonomik faktörler arasında pazar çekiciliği gelmektedir. Çünkü yabancı firmaların temel amaçlarından biri pazar payını maksimize etmektir. Doğal kaynakların bolluğu ve ucuzluğu, ucuz ve kalifiye iş gücü, vergi yükü-kar transferi güvencesi, pazarlara yakınlık firmaların piyasada rekabet edebilme gücünü artırmaktadır. Yatırım yapacak firmaların kararını etkileyen önemli faktörlerden biri de vergisel etkenlerdir. Vergiler, sermayenin net dönüşümünü etkilemektedir. Vergiler dışındaki diğer bütün şartların yatırım yapılması düşünülen ülkeler arasında aynı olduğu varsayıldığında, vergi oranı, vergi sonrası geliri azalttığı için vergi politikaları doğrudan yabancı sermayenin seviyesini ve yer seçimini açık bir şekilde etkilemektedir. Vergi teşvikleri yabancı yatırımcıları uyarmak için kullanılan en yaygın yöntemlerden biridir. Ancak vergi teşvikleri de ülkenin gelirini azalttığından teşviklerin sosyal maliyet yönü de vardır.

1.4.2. Siyasi İstikrar

Uluslar arası sermaye yatırımları kapsamında idari istikrarsızlıklardan bahsedildiğinde, dar bir çerçeveden ibaret olan politik istikrar değil, yatırımlar açısından

⁸⁴ Çapraz ve Demircioğlu, s.31.

çok daha büyük önem arz eden devlet politikalarındaki devamlılık ve tutarlılık kastedilmektedir. Dünya Bankası liderliğinde 80 ülkede yürütülen Dünya İş ortamı Araştırması'nın (World Business Environment Survey) bir parçası olarak 150 Türk Yatırımcı arasında yapılan ankette, iş dünyasının enflasyondan sonra karşılaştığı en büyük engellerden birinin izlenen politikalardaki istikrarsızlık ve belirsizlik olduğu sonucuna varılmıştır.⁸⁵

Çok geniş ve büyüyen iç pazar hacmi gibi yatırımlar açısından ağır basan bazı özel nedenler bulunmadığı sürece, istikrarsız uygulama ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan ve uzun vadeli yatırım saikleri ile örtüşmeyen kısa vadeli perspektifler benimsemeyi gerektiren riskler uzun vadeli düşünen yatırımcılar tarafından kabul edilemez.⁸⁶

1.4.3. Psikolojik (Kurumsal /Kültürel Faktörler)

Kurumsal altyapıya büyük önem atfeden uluslar arası sermaye özellikle etik yıpranmanın ağırlıklı olarak görüldüğü sektörlerde yatırım yapmak konusunda tereddütlü davranmaktadır. Kurumsal altyapı, doğrudan yatırım yapacak olan uluslar arası yatırımcılar için ortaklık kuracakları veya stratejik işbirliği içine girecekleri kurumlar ile ilgili olarak önemli bir faktördür. İşletme yönetimlerinin kalitesi ve işletmelerde muhasebe raporlama altyapısının düzeyi vurgulanması gereken kurumsal altyapı unsurlarıdır.

Bir ülkedeki kurumsal altyapı sadece ortaklık yapılacak kuruma bağlı olarak değerlendirilmemekte, yatırım yapılacak çevredeki faktörlerde önem taşımaktadır. Bu faktörler hammadde satın alınacak tedarikçinin, potansiyel müşteri kitlesinin, hizmet alınacak olan kuruluşların, potansiyel rakiplerin kurumsal altyapısı vb. olarak özetlenebilir.

⁸⁵ Çapraz ve Demircioğlu, s.33.

⁸⁶ Çapraz ve Demircioğlu, s.34.

1.5. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Etkileri

Yabancı sermaye hareketlerinin hem yatırım yapılan ülke üzerinde hem de yatırımı gerçekleştiren ülke üzerinde farklı yönlerde etkileri olmaktadır.

1.5.1 . Yatırım Yapılan Ülke Üzerindeki Etkileri

Yabancı sermaye yatırımları yatırım yapılan ülke ekonomisinde bazı dengeleri olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Yabancı sermaye yatırımının geldiği ülkede ödemeler dengesi, tasarruf ve yatırımlar, istihdam, uluslar arası ilişkiler ve teknoloji ve yönetim bilgisi üzerine etkileri olmaktadır.

1.5.1.1. Tasarruf ve Yatırım Etkisi

Yerli sermaye oluşumu birincil olarak ülkedeki kişi başına düşen milli gelir ile belirlenebilir. Kişi başına milli gelirin arttırılması, üretim kapasitesinin genişletilmesiyle buda her yıl bir öncekine oranla yatırımların arttırılması ile mümkün olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde görülen gelire oranlanmış marjinal tüketim eğiliminin yüksek olmasının iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi kişi başına milli gelir düzeyinin zaten düşük olması, ikincisi gelişmekte olan ülkelerde sosyal mobilizasyonun ekonomik gelişmeden yüksek olmasıdır.⁸⁷ Yabancı sermaye iç tasarruf darboğazını genişletmek için kullanılabilecek önemli bir kaynaktır. Bu sermaye yetersizliğini hibe ve dış borç temini ile gidermek düşünülebilir. Ancak ülke bakımından hibenin politik, dış borçlarından ekonomik sonuçları bu tür sermaye transferlerini yabancı sermayeye göre daha az çekici yapmaktadır.

Fert başına düşen milli gelirin artırılması ekonomide her yıl yaratılan toplam kaynakların belli bir kısmının tüketilmeyerek yatırımlara ayrılması ile mümkündür. Tasarruflar özel tasarrufların ya da kamu tasarruflarının artırılması yolları ile

⁸⁷ Batmaz ve Tunca, s.51.

arttırılabilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise fert başına düşen gelir düşük olduğundan marjinal tasarruf eğilimi de düşüktür.⁸⁸

1.5.1.2. İstihdam Etkisi

Yabancı sermaye yatırımları istihdamı dolaylı ve dolaysız yoldan etkilemektedir. Yabancı Sermaye Yatırımlarının, ev sahibi ülke istihdamı üzerindeki etkilerini ölçme konusunda birçok araştırma yapılmıştır. ABD’de yapılan bir araştırmaya göre istihdamdaki artış yabancı sermayeden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkeler için geçerli olabilen bu bulgunun gelişmekte olan ülkeler için geçerli olduğunu söylemek güçtür. Ancak yabancı sermaye yatırımlarından doğan gelirlerin, ülke koşullarına uygun yeni iş alanları yaratılması amacıyla kullanılması halinde istihdamı olumlu yönde etkileyebilir.⁸⁹ Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere teşvik edilmesinin önemli nedenlerinden biri, diğer bütün yatırımlar için de doğru olduğu üzere, bunların yeni iş imkanları yaratmaları ve bu ülkelerdeki yoğun istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmasının beklenmesidir.⁹⁰ Ancak görülmektedir ki yabancı sermaye emek yoğun iş kollarına değil sermaye yoğun iş kollarına ilgi göstermektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bazı türleri ev sahibi ülkede bol miktarda bulunan nitelikli veya niteliksiz işgücünden yararlanmak amacıyla yatırım yapar. İmalat ve hizmet sektörlerine yatırım yapan kaynak ve etkinlik arayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları buna örnek verilebilir. Bu yatırımlar istihdam yaratma potansiyeli taşımaktadır. İthal ikamesi rejimine sahip ülkeler özellikle pazarları genişse istihdamı canlandırabilirler. Eğer yatırım yeni yatırım alanlarında gerçekleşiyorsa, bu yatırım yeni işçi talebini de beraberinde getirir.

Yabancı ülkelere faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin şubeleri istihdam artışına katkıda bulunmuşsa da, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmiş

⁸⁸ Muhammet Akdiş, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler (İnceleme Yarışması) Yased**, Yayın no: 33, İstanbul, 1988, s.70

⁸⁹ Algan, s.101.

⁹⁰ Tuncer, s.115.

lkelerdeki istihdam etkisi daha az hissedilmiştir.⁹¹ Yabancı sermayenin giriş şekli şirket birleşmeleri ve satın almalar biçiminde ise sadece yeni işçi talebi yaratmamakla kalmaz, aynı zamanda bir kısım işçilerin işten çıkarılması ile de sonuçlanabilir. Özelleştirme yoluyla yapılan yatırımlarda da benzer durum söz konusudur.

Genellikle uluslar arası sermaye yerel şirketlere göre eēitim konusunda daha cazip olanaklar sunmakta ve yatırım yapılan ülkede kültür düzeyinin artışına katkıda bulunmaktadır.⁹² çok uluslu şirketlerin doērudan istihdam edilen kişi sayısındaki artış hızı doērudan yabancı sermaye yatırımlarının altında kalmıştır. Son zamanlarda bazı faktörler başka kuruluşlarda olduēu gibi çok uluslu şirketlerde de istihdam artışını ters yönde etkilemektedir. Bu faktörler;⁹³

- Sanayi lkelerinde durgun ekonomik gelişmeler,
- İşgücü tasarrufuna yönelik teknolojiler,
- Sermaye yoēun yatırım politikaları,
- Ulusal ve uluslar arası taşeronluk hizmetlerinin gelişmesi ve
- Çok uluslu şirketlerin maliyetleri azaltıcı politika izlemeleri

Çok uluslu şirketler gerek üretim gerek daēıtım konularında dış yatırımlar yapmakta ve böylece müşteriye daha yakın olmaktadırlar. Bu durum şirketlerin muhtelif ülkelerde maliyet avantajlarından yararlanmasını saēlamaktadır.

Yabancı sermaye yatırımı gerçekleştiren ülkelerde işverenlerin görüşleri ve işçi sendikalarının görüşleri birbirleri ile çatışmaktadır. İşveren çok uluslu şirketler yabancı sermaye yatırımlarının ana ülkedeki istihdamı azaltmadıēını aksine artırdıēını savunurken, işçi sendikaları ana ülkede istihdamın azaldıēını savunmaktadır. ABD’ inde hükümet tarafından yapılan bir araştırma sonucunda ABD’nin yabancı sermaye yatırım politikasının ABD istihdam seviyesini ykselttiēi ve toplam istihdam seviyesi üzerinde

⁹¹ Efe, s.23.

⁹² çapraz ve Demircioēlu, s.22.

⁹³ çapraz ve Demircioēlu, s.39.

çok az düzeyde ters etkiye sebep olduğu görülmüştür.⁹⁴ Gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermaye, o ülkenin yetersiz olan sermaye açığını kapatmakta, borç riskinden kurtarmakta, yeni teknolojiler getirerek ihracat imkanlarını geliştirmekte, iş idaresi ve yönetim anlayışını değiştirmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde yeni işyerleri açılması dolayısıyla yeni istihdam olanakları sağlanması, mevcut işyerlerinin çok uluslu şirketler tarafından devir alınması tercih edilirken; gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun üretim tekniklerinin kullanılması istihdam sorununun çözümü bakımından tercih edilmektedir. Son yıllarda gözlenen en ağırlıklı yatırım türü, şirket birleşmeleri ve satın almaları, kısa dönemde istihdam azaltmalarına rağmen, bu tür yatırım yapılmamış olsaydı netice nasıl olurdu şeklinde değerlendirmek gerekir.

1.5.1.3. Uluslararası İlişkiler Etkisi

Yabancı sermayeyi gerçekleştiren çok uluslu firmaların bir ülke konusundaki fikir ve telkinleri, o ülkenin uluslar arası ilişkilerinde kolaylıkların doğmasını sağlamaktadır.⁹⁵

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu konusundaki başvurusu yabancı sermaye konusunda bir takım taahhütleri de beraberinde getirmiştir. Ankara Anlaşması temel koşul olarak yabancı sermaye hareketlerinin kolaylaştırılmasını öngörmektedir.⁹⁶

Yabancı sermaye yatırımları AB ile olan bütünleşmeye önemli ölçüde katkı yapacaktır. Tam üyelik halinde tamamıyla serbest olacak yabancı sermayenin, hazırlık aşamasında ülke ekonomisinde değişik alanlarda faaliyet göstermesi yerli sanayiye rekabete iterek onların üretim ve teknoloji düzeylerini yükseltmelerine neden olacaktır.

1.5.1.4. Ödemeler Dengesi Etkisi

Yabancı sermayenin bir ülkeye girişi ile birlikte döviz girdisi sağlamasından dolayı ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yaratır. Yabancı sermayenin ödemeler dengesi üzerine olumlu etkinin süreklilik kazanabilmesi için, yabancı sermayenin uzun

⁹⁴ Çapraz ve Demircioğlu, s.40

⁹⁵ Akdiş, s.74.

⁹⁶ Akdiş, s.75.

dönemde döviz kazandırıcı özelliğini koruması gerekir. Aksi takdirde yatırımların ithal girdilere bağımlı olması ve transferlerin getirilen sermayeyi aşması durumunda olumsuz etkiler doğurur.⁹⁷

Cari işlemler alanında ihracat kalemi yabancı sermaye yatırımlarından değişik şekilde etkilenebilir. Yüksek gümrük duvarları ve kotalarla korunan geniş bir iç pazara sahip ülkelere yapılan yatırımlar genelde iç piyasa hedefli olmakta ve ihracat yüzdesi bu durumda düşük kalmaktadır.⁹⁸ Eğer iç pazar çok cazip değil, ülke ekonomik olarak çok iyi entegre olmuş ve ucuz işgücü gibi bazı karşılaştırmalı avantajlar sunuyorsa bu durumda yüksek ihracat yüzdeleri gerçekleşebilmektedir. İthalat ise önce olumsuz etkilenmekte ancak daha sonra yeni üretimin aynı ürünlerdeki eski ithalatı ikame etmesi nedeni ile bu negatif etki azalmaktadır.

Yabancı sermaye imalat yatırımları ile kurulan tesislerde üretilen mamullerin, diğer ülkelere ihracı, gelişmekte olan ülkeler için ek bir döviz kazancı demektir. Bu kazancın bir kısmı kar transferi şeklinde yatırımı yapan ülkeye dönmekle birlikte, geri kalan kısmı gelişmekte olan ülkenin kıt döviz kaynağına net bir ilave teşkil eder.⁹⁹ Yabancı sermaye kuruluşlarının, yatırım yaptığı alanlarda bir kısım ithalatı ikame edecek üretimde bulunduğu, bu nedenle de ödemeler dengesi üzerinde baskıları hafiflettiği iddia edilebilir.

Herhangi bir alanda yabancı sermaye kuruluşlarının faaliyet göstermesi yerli müteşebbisleri bu alana girmekten alıkoyabilir, rakiplerinin yabancı olması, ayrıca yabancı sermaye kuruluşunun daha önce hiç ithal edilmeyen bir malı örneğin Türkiye’de üretmeye başlaması ve çeşitli yollarla bu mala karşı bir iç talep yaratması mümkündür. Bu durumlarda ithalat ikamesinden söz edilemez.

Gelişmekte olan ülkelerde yatırım yapan teşebbüsleri en çok ilgilendiren konuların başında, kar ve diğer kazançların transferi konusu gelmekte, bu alandaki mevzuat yatırım kararlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Yatırım yaptıkları ülkede yüksek karlarla çalışan yabancı sermaye teşebbüsleri kar transferleri ile yaptıkları

⁹⁷ Algan, s.100.

⁹⁸ Yased, s.31.

⁹⁹ Tuncer, s.120.

yatırımın ilk yapıldığı zamandaki sermayeyi kar şeklide geri almaktadırlar. Bazı ülkelerde kar transferi konusunda bir sınırlama olmamasına karşılık, pek çok ülkede kar transferleri belli yüzdelere veya şartlara bağlanmış bulunmaktadır.¹⁰⁰

Gelişmekte olan ülkeler kısa dönemli ödemeler dengesi sorunu nedeniyle, bu değerlemelerde çok kere projelerin kısa dönemli etkilerine yer verilmektedir. Ancak ithal ikamesi sağlayacak ve ihracata dönük yabancı sermaye yatırımları geliştirmekte olan ülkeler için önemli olmalıdır.¹⁰¹

Yabancı sermaye yatırımları ödemeler dengesini değişik biçimlerde etkilemektedir. Üretilen mal ve hizmetlerin ihracı veya ithal ikamesi etkisiyle ödemeler dengesini olumlu etkilerken, üretimde kullanılan ithal malı girdiler, kar transferleri ve diğer dış faktörler ödemeleri döviz çıkışına neden almaktadır.¹⁰²

Yabancı sermayenin ilk etapta getirdiği fayda masraftan fazladır. Yabancı sermaye kaynak transferi, yatırım harcaması yapmakta, teknoloji getirmekte, istihdam olanağı getirmektedir. Kuruluş yeni üretime başladığı ve oluşan karları tekrar yatırıma yönlendirdiği için kar transferleri düşüktür. Zaman geçtikçe sermaye ve teknoloji transferleri azalır, yabancı sermayeli kuruluşların transfer edilebilir karları yükselir. Bu noktada yabancı sermayenin masrafının faydasından fazla olduğu ve yabancı sermaye ülkeye gelirken izin koşullarının farklı olması gerektiği inancı yaygınlaşır. Yabancı sermayeli kuruluşlar ise ülke ekonomisine artan üretim, gelişen satışlar ve ödedikleri vergiler ile katkı yaptıklarını düşünürler. Yatırım alan ülke faydadaki düşmeyi masraftaki artışı önlemek için ihracatın artırılması, yerli hammadde ve ara malı girdileri kullanımının artırılmasını, ithal girdilerin azaltılmasını, üst yönetimin yerli personele devri, lisans ödemelerinden vazgeçilmesi gibi ilk etapta istenmeyen kuralların yerine getirilmesini ister. Yatırım alan ülke ve yatırım yapan arasındaki bu pazarlık yatırım başa başnoktasına gelene kadar devam eder. Ancak günümüzde uygulama yukarıda

¹⁰⁰ Tuncer, s.124.

¹⁰¹ Uras, s.67.

¹⁰² Uras, s.66.

açıklanan klasik modelin dışına çıkmakta iki taraf karşılıklı menfaat dengesini değişik biçimlerde sürdürmeyi ve ilişkiyi bir noktada kesmeyi tercih etmektedir.¹⁰³

1.5.2. Yatırımı Gerçekleştiren Ülke Açısından

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, teorik olarak hem yatırımın yapıldığı ülke açısından, hem de yatırımı yapan ülke açısından bazı ekonomik sonuçlar doğurur. Küreselleşme karşıtları, çok uluslu şirketlerin üretimlerini yurtdışına çıkararak, ülkelerindeki istihdam ve ücretleri düşürdüklerini, bununla birlikte gittikleri ülkelerde de çaresiz işçileri sömürdüklerinden şikayet ederler. Örneğin dünyadaki tüm yerel alkolsüz içecek üreticileri Coca-Cola'nın bulundukları piyasaya girmesinden çekinirler, yerel dondurma üreticileri ise Unilever'in ürünlerine karşı rekabet edememektedir.¹⁰⁴

Şirketler yurtdışına ürettiği mala talep yaratmak, ek talep karlılığını artırmak, arz kaynaklarına yakın olmak, vergi kolaylığından yararlanmak ve ucuz hammadde, işçilik ve enerji gibi üretim kaynaklarından faydalanarak ucuza üretim yaparak karlılığını artırmak gibi sebeplerle yatırım yapmaktadırlar.

Birçok yabancı ülkede yatırım yapan şirketler çoğunlukla fiziksel olmayan mallara sahiptir. Çünkü bu tür malları şirket içinde tutmak istemektedirler. Bu şartlar altında, bu tip (fiziksel varlığı olmayan) ürünlerden doğrudan yabancı yatırım ve ya küresel oluşum sayesinde ilave kazanç sağlanabilir. Bu tür fiziksel varlığı olmayan ürünlere örnek verirse; marka, itibar, yönetim, teknik beceri, finans, Ar-Ge bilgisi olabilir. Ayrıca şirketler, bölgesel veya ülke çapındaki ekonomik gerilemelerden etkilenmeyi en aza indirmek, riski yaymak için yeni pazarlara yayılırlar.¹⁰⁵

¹⁰³ Uras, s.70.

¹⁰⁴ Arıkan, s.39.

¹⁰⁵ Çapraz, Demircioğlu, s.44.

2. DÜNYADA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Yabancı sermaye, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, ülkelerindeki büyüme ve kalkınma çabaları esnasında iç tasarruflarının yanı sıra kullandıkları iktisadi bir kaynaktır. Yabancı sermaye yatırımları dünyada ülke ekonomilerinin birbirleri ile entegrasyonunda önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde kalkınma için sermaye sıkıntısı çekmeyen gelişmiş ülkeler dahi birbirleriyle rekabet ederek yabancı sermayeyi ülkelerine çekmek için ayrı bir gayret göstermektedirler.

Bu bölümde Dünya’da yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi anlatıldıktan sonra günümüzde az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye yatırımlarının durumu anlatılacaktır.

2.1. Dünyada Yabancı Sermayenin Tarihsel Gelişimi

Yabancı sermaye yatırımlarının doğuşu 1800’lü yıllarda başlamak ile birlikte çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, özellikle iletişim ve ulaşım alanlarındaki teknolojik gelişmeler sayesinde çok daha yoğun bir hal almıştır.

Uluslar arası sermaye akımlarının iktisadi bakımdan anlamlı seviyeye ulaşması sanayi devrimini izleyen dönemde olmuştur. Bu dönemde sanayileşmiş ülkelerde, özellikle İngiltere’de insanlık tarihinde görülmemiş bir sermaye birikimi süreci başlamıştır.¹⁰⁶

Batı ülkelerinde meydana gelen sanayileşme hareketlerinin sermaye fazlası oluşturmaları, paranın fiyatının yani faizin düşmesine neden olmuştur.¹⁰⁷ Başta İngiltere olmak üzere Batılı ülkelerin sanayileşmeden gelen fonları sermayesi kıt olan ülkelere, borç vermesi yabancı sermaye hareketlerinin başlangıcı sayılmaktadır. Ülkeler arasındaki sanayileşme seviyelerindeki farklılık arttıkça para hareketinin hacmi de büyümüştür. Sanayileşme sürecinde ortaya çıkan sermaye fazlası bu ülkelerdeki yatırım fırsatları kullanıldıktan sonra doğal kaynakları fazla olan diğer ülkelerdeki fırsatları

¹⁰⁶ Bulutoğlu, s.47.

¹⁰⁷ Uras, s.28.

değerlendirmek amacıyla sermayenin bulunduğu ülke sınırları dışına aktarılmaya başlanmıştır.

1800'lü yılların ilk yarısında İngiltere'nin sömürgelerinde anavatanda gelişen sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin ve özellikle madenlerin ve petrolün çıkarılması için bu ülkelerdeki girişimleri, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcı olmuştur.¹⁰⁸ Sanayileşmiş anavatandaki firmaların hammadde ihtiyaçlarının karşılanması için deniz aşırı ülkelerde yatırımlar yapılmıştır. Aynı zamanda sanayileşmiş ülkelerin ürünlerinin sürümü için diğer ülkelerde ve özellikle yeni keşfedilmiş ülkelerde dağıtım kesiminde yatırımlar yapılmıştır.¹⁰⁹

19. asır boyunca yapılan dolaysız yatırımlar daha çok yeni keşfedilmiş kıtalarda yapılmıştır. Eskiden beri sanayi öncesi geleneksel bir yerleşik hayat yaşayan, belli bir uygarlık düzeyinde kendisini tekrarlayan toplumların yaşadığı Asya ve Afrika ülkelerine giden yabancı sermaye, toplam içinde oldukça düşük bir seviyede kalmıştır.¹¹⁰

19. yüzyılda sermaye hareketleri devlet aracılığıyla değil özel teşebbüsler aracılığıyla gerçekleşmekteydi ve yatırımların çoğu portföy yatırımları niteliğindedi. Ayrıca sanayileşmelerini tamamlamamış ülkelerin sermaye piyasalarında sattıkları devlet tahvilleri de önemli bir yabancı sermaye hareketine sebep olmaktaydı. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusyası aldıkları borçları Batı'nın sermaye piyasasına tahvil satmak suretiyle sağlamaktaydılar. 19. asırdaki yabancı sermaye daha çok doğrudan doğruya yatırım şeklinde olup özellikle sömürgelere yönelmiştir. Sömürgelerdeki yatırımlarda daha çok anavatandaki sanayinin hammaddelerinin temini için ilk maddeler kesimine, maden çıkarmaya ve ağır sanayi kesimine yapılmıştır. Tarım kesimine yapılan yatırımlar da daha çok sanayi hammaddesi olan tarım ürünlerinin üretimi için yapılmaktaydı. Yirminci asırda da sanayileşmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerde yaptıkları dolaysız yatırımlarda bu özellikler ağır basmaya devam etmiştir.¹¹¹

¹⁰⁸ Uras, s.30.

¹⁰⁹ Bulutoğlu, s.47.

¹¹⁰ Bulutoğlu, s.48.

¹¹¹ Bulutoğlu, s.49.

İngilizler kendi sömürgelerine olan yabancı sermaye yatırımlarının ardından Güney Amerika ülkelerine yatırım yapmaya başlamıştır. Güney Amerika ülkelerine yapılan ilk yabancı sermaye yatırımları 1820 yıllarında İngilizlerin Buones Aires’de maden ve tarım alanlarında yaptığı yatırımlardır. İngiliz sermayesi daha sonra Şili, Kolombiya, Peru ve diğer Amerika ülkeleriyle ilgilenirken, Fransız sermayesi de 1827 yılında Haiti’ye yönelmiş sonra 1934 yılında Ekvator ve Venezuela’ya yatırım yapmıştır. İngilizlerin ardından diğer Avrupa ülkeleri de Güney Amerika’ya yönelmiş özellikle Şili, Peru ve Brezilya’da demir ve bakır kaynaklarına ulaşabilmek amacıyla ulaştırma yatırımları yapmışlardır.¹¹²

Bu yıllarda başta Amerika olmak üzere Kanada, Avrupa’da ise Portekiz, İspanya ve Yunanistan’da yabancı sermaye yatırımları yapıldığı bilinmektedir.

Birinci Dünya Savaşının başlamasından hemen önceki dönemde, 19. asırdan beri yapıla gelen yatırımların sonucu olarak sanayileşmiş Batılı ülkelerinin diğer ülkelerde birikmiş olan yatırımlarının tutarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1
I. Dünya Savaşı Öncesi Toplam (Direkt ve Portföy) Yabancı Sermaye Yatırımları (%)

Yatırımcı Ülkeler	MilyarUSD	%	Yatırılan Ülkeler	Milyar USD	%
İngiltere	18,6	41,7	Avrupa	12,0	26,9
Fransa	9,0	20,2	Kuzey Amerika	10,5	23,5
Almanya	5,8	13,0	Güney Amerika	8,5	19,1
ABD	3,5	7,8	Asya	6,6	14,8
Diğerleri	7,7	17,3	Diğerleri	7,0	15,7
Toplam	44,6	100,0	Toplam	44,6	100,0

Kaynak: Güngör Uras, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, 1979, s.31.

Bu tabloda görüldüğü üzere bu tarihe kadar sanayileşmemiş ülkelere akmış toplam yabancı yatırım sermayesi 44 milyar USD’dır. Bunun 18 milyar USD’lık kısmı İngiltere’ye aitti. Bunu 9 milyar USD’la Fransa, 5,8 milyar USD’la Almaya ve 3,5

¹¹² Uras, s.30.

milyar USD’la Amerika izliyordu. Bu sermayenin en büyük kısmı (12 milyar USD’lık kısmı) yine Avrupa’da yatırılmıştı. Sonra 10,5 milyar USD ile Kuzey Amerika geliyor ve onu Latin Amerika ve Asya izliyordu.

Önceleri İngiltere, Almanya ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri yabancı sermaye yatırımlarında başı çekiyorken Amerika’daki gelişmeler ile birlikte 1914 yılından sonra yabancı sermaye yatırımcıları ABD’nde yabancı sermaye yatırımlarına başlamış, 1. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD dünyada yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler arasında ön sıraya geçmiştir.

Birinci Dünya Savaşından önceki dönemde, İngiltere’den dışarıya giden sermaye akımı milli gelirin %7’sine kadar yükselmiştir ve daha çok özel yabancı sermaye şeklindeydi. Sanayileşmiş ülkelere, özellikle İngiltere’den, az gelişmiş ülkelere, onlar içinde de özellikle sömürgesi niteliğindeki ülkelere doğru akmaktaydı. Şeklen bağımsız olan, fakat Batının iktisadi baskısı altında tutulan ülkeler de modernleşmek için Batı sermaye piyasalarından borç alma yoluna gitmişlerdir.¹¹³

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde yabancı sermaye hareketlerini büyük iktisadi buhranın patladığı 1929 yılından önceki dönem ve bu buhranın olgunlaştığı 1930 yılından İkinci Dünya Savaşının çıktığı yıla kadar olan dönem olarak ikiye ayırmak uygun olur. Birinci dönemde (yani 1921 -1929 yılları arası) daha çok savaş öncesi dönemi canlandırmak çabası gösterilmiştir. Bu dönemde sermaye ihracatı sanayileşmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere doğru ve dolaysız özel yatırım şeklinde olmuştur. Sanayileşmiş ülkelere doğru akan sermaye ise kısmen portföy, kısmen de yatırım şeklinde olmuştur.¹¹⁴

1929 -1930 Dünya Ekonomik Krizi yabancı sermaye yatırımları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Savaşın ardından 1929- 1930 yıllarında dünya ekonomik krizinin patlak vermesi yabancı sermaye hareketlerinin duraklamasına sebep olmuştur. Ancak yabancı sermaye hareketlerindeki bu durgunluğun aynı dönemde dünyada gelişen daha farklı etkenler ile de ilgisi vardır.

¹¹³ Bulutoğlu, s.49.

¹¹⁴ Bulutoğlu, s.50.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nı takip eden yıllarda, dünya ekonomisinde uluslar arası işbirliğinden tamamen uzak bir dönem ortaya çıkmıştır. Klasik Sistem'in dayandığı ve kendi varsayımları içinde, umulmadık gelişmeler sistemi sarssa bile, bu şokları yarattığı sapmaların kendi kendini ayarlayan piyasa mekanizması tarafından düzeltileceği fikrine olan güven, 1929 Bunalımı ile sarsılmıştır.¹¹⁵

Bu dönemde yabancı sermaye hareketlerindeki durgunluğun sebepleri arasında Türkiye'deki milli mücadele hareketinin başlaması, Çin'deki "Sun Yat Sen" hareketi ve Rusya'daki "İhtilal" hareketlerinin meydana gelmesidir.¹¹⁶ Az gelişmiş ülkelerde meydana gelen bu milliyetçilik hareketleri bu ülkelere yatırım yapmayı düşünen yabancı sermaye sahiplerini tedirgin etmiştir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında yabancı sermaye yatırımlarının net sermaye ihracı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 2
İki Dünya Savaşı Arasında Yabancı Yatırımlar, Net Yabancı Sermaye İhracı (Milyon USD)

	1921-1929	1930-1938
ABD	5990	4964
İngiltere	3425	893
Fransa (Deniz aşırı ülkelere)	3037	94
İsviçre, İsveç, Hollanda	1044	402

Kaynak: Kenan Bulutoğlu, 100 Soruda Türkiye'de yabancı Sermaye, 1970, s.51.

Tablolara baktığımızda sermaye hareketlerinin başladığı yıllarda öncü durumda olan İngiltere, bu yıllarda I.Dünya Savaşı öncesi yabancı kaynak alıcısı olan ABD'den sonra gelen ülke konumuna düşmüştür. Fransa'dan sonra ise yine İsviçre, İsveç, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinin yabancı sermaye yatırımlarında dünyada söz sahibi olduğu görülmektedir.

¹¹⁵ Hasan Sabır, **Küreselleşen Pazar Ekonomileri ve Rekabet Politikaları**, İstanbul: Derin Yayınları no:106, 2007, s.16.

¹¹⁶ Uras, s.31.

1929 yılında doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımların değeri ise şöyledir.

Tablo 3
1929 Yılında Doğrudan ve Dolaylı Yabancı Yatırımlar

	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Dolaylı Yabancı Yatırımlar
ABD	7500	7100
İngiltere	7900	8900

Kaynak: Kenan Bulutoğlu, 100 Soruda Türkiye’de yabancı Sermaye, 1970, s.51.

1929 senesinde ABD’nin ülke dışında sahip olduğu yatırım toplamı (yarısı dolaysız, yarısı portföy yatırımı olmak üzere) 14,6 milyar USD tutarındadır. 1929 yılında İngiltere’nin ülke dışında sahip olduğu yatırım şeklindeki varlıklar (hisse senedi ve dolaysız) ise (gene yarısı dolaysız yarısı portföy olmak üzere) 16,8 milyar USD tutmaktadır. Görülüyor ki, 1929 yılında toplam yabancı sermaye varlığı (yabancı yatırım varlığı) bakımından İngiltere hala Amerika’dan daha fazla varlığa sahip gözükmemektedir. Ancak yıllık net yabancı sermaye akımı bakımından Amerika artık birinci sırayı almıştır.

1930 yılından itibaren yabancı sermaye akımlarının hemen hemen tamamının durduğunu görüyoruz. Sanayileşmiş ülkeler bu tarihten itibaren artık diğer ülkelere büyük miktarlarda sermaye aktarmıyorlar. Aksine o ülkelerdeki varlıklarını tasfiye ederek (dış ülkelerdeki yatırımlarını satarak) anapara ve faizini geri alır duruma geçiyorlar. Gerçekten tabloda da görüldüğü gibi, 1930- 1938 arasında Amerika 5 milyar USD’a yakın sermayesini dış ülkelere geri çekmiştir. Bu miktar bir ülkenin 1921-1929 yılları arasında yapmış olduğu yatırımların %82’sine ulaşmaktadır. Demek oluyor ki, buhran sonucu sanayileşmiş ülkelerin kapitalistleri diğer ülkelerdeki varlıklarının bir kısmını tasfiye etmek, sermayelerini geri çekmek zorunda kalmışlardır.¹¹⁷

1930 -38 dönemi, yabancı sermaye hareketleri için kırıncı bir dönem olmuştur. Batılı politikacılar 1929 buhranına kadar Rusya’daki ihtilale, az gelişmiş ülkelerde yükselmeye başlayan bağımsızlık ve milliyetçilik hareketlerine rağmen, (Çin’de Sun Yat Sen, Türkiye’de Mustafa Kemal Hareketleri) 19.asır düzeninin tekrar kurulabileceği

¹¹⁷ Bulutoğlu, s.52.

fikrine kapılmışlardır.¹¹⁸ Buhrandan sonra bir kısım sanayileşmiş Batı ülkelerinde demokrasi yerini faşizme, otoriter ve aşırı milliyetçi rejimlere terk etmiştir. Uluslararası özel sermaye yatırımları için dünyanın geniş kesimleri elverişli ve güven verir bölgeler olmaktan çıkmıştır.

Yabancı sermaye hareketlerindeki duraklama döneminden sonra İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Dünya’da meydana gelen bu olaylar yatırımların yerini tekrar 1800’lü yıllarda olduğu gibi borçlanmaya bırakmıştır. Yabancı sermaye hareketleri açısından yeniden bir borçlanma dönemine girilmiş olup bu sefer borçlanmanın özellikleri farklılık göstermiştir. ABD, İkinci Dünya Savaşı’ndan güçlü bir ülke olarak çıkması ile diğer ülkelere yardım programı adı altında borç vermeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ABD’nin uyguladığı yardım programları aşağıdaki şekliyle özetlenebilir.¹¹⁹

- 1941- 1948 “Lend Lease” – Ödünç verme ve kiralama

İkinci Dünya Savaşının güçlü ve galip ülkesi olan Amerika, savaşta kendisini destekleyen ülkeleri askeri açıdan güçlendirmek ve böylece emniyetini sağlamak için özel bir bağış ve yardım programı uygulamıştır. Bu program çerçevesinde 60 milyar USD a yakın önce askeri malzeme ve sonra besin yardımı yapılmıştır. Savaş yıllarında en önemli kaynak aktarımlarını ABD kendi müttefiklerine yapmıştır.

- 1948 -1952 “European Recovery Program” Avrupa Kalkınma (Marshall) Programı

ABD Avrupa’daki savaş müttefikleri yanında yer alan tahrip olmuş ülkelerin ekonomilerinin savaş sonunda tekrar işlerliğini sağlamak için 17 ülkeye özel bir yardım programı uygulamıştır.¹²⁰ Bu program 1948 -52 yılları arasında ödünç ve hibe şeklinde 17 Batı Avrupa ülkesine yardım sağlamıştır.

- 1950’lerde ABD’nin diğer yardım kuruluşları

¹¹⁸ Bulutoğlu, s.52.

¹¹⁹ Uras, s.34.

¹²⁰ Uras, s.32.

ABD’nde tarım iç fiyat destekleme politikası sonucunda tarım ürünlerinde arz fazlalığı çıkmış, bu tarım fazlalıklarını gıda sorunu olan Batı yanlısı ülkelere üçte bir karşılığı döviz, üçte iki karşılığı milli para üzerinden bir fonda toplanmak üzere bir program uygulamıştır. Bu programa PL 480 programı denmiştir. Bu program çerçevesinde ülkelere biriken fonlar ABD temsilciliklerinin ihtiyaçları dışında, o ülkelerdeki özel teşebbüs kuruluşlarına ve o ülkelerde yatırım yapacak ABD menşeli teşebbüslere uzun vade ve ucuz faiz ile kredi olarak verilmesi için bir fon haline dönüştürülmüştür. Bu yardım programlarının dışında sadece askeri amaçlı olan “Mutual Defence Assistance Program” karşılıklı Savunma Yardım Programı, “Mutual Security Act” Karşılıklı Güvenlik Programları uygulanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslar arası telefon ve veri aktarımı gibi haberleşme ve uluslar arası taşımacılık ağlarında yaşanan gelişmeler sayesinde doğrudan yabancı yatırımların yönetim merkezinin, dünyada bulunan şubelerinin operasyonları üzerinde direkt kontrolünü kolaylaştırmıştır.¹²¹ 1947 yılında ABD Truman Doktrini açıklanmıştır. Truman doktrinine göre ABD, dış siyasetini birbirini tahrip eden Avrupa devletlerinden uzak durma olarak belirleyen Monroe doktrinini bir kenara bırakarak, komünizm ile silahlı mücadele veren ve komünist dünyanın baskısı altında bulunan devletlere mali ve askeri yardımlar yapma kararı almıştır. ABD’nin Truman doktrinini benimsemesinde Sovyetler Birliği’nde yayılan komünist ideoloji ve Sovyetler Birliği’nin Doğu Avrupa ülkelerini işgaliyle Doğu Avrupa’da komünist uydu-devletlerin kurulmaya başlanması olmuştur.¹²²

1954 yılından itibaren Sovyetler Birliği, Çin ve diğer Sosyalist ülkelere yardım programı adı altında az gelişmiş ülkelere iktisadi kaynak aktarmağa başlamıştır. Bu blokun ülkelerinin 1960’a kadar verdikleri bağış ve ödünçlerin %85’i Sovyetler Birliği tarafından, %7’si Çekoslovakya, %4’ü Çin, yine %4’ü Yugoslavya tarafından sağlanmıştır. Başka bir deyişle, sosyalist blokun yardımlarında Sovyetler Birliği asıl ağırlığı taşımaktadır. Sovyetler Birliği asıl ağırlığı taşımaktadır. Sovyetler Birliği’nin yaptığı yardımların büyük bir kısmı ödünç şeklinde olmuştur. Fakat Sovyetlerin dış

¹²¹ Altuğ, Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları, s.15.

¹²² Truman Doktrini, http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ok_uluslu_%C5%9Firket , (23 Temmuz 2007).

yardım sistemi esas itibariyle çok uzun vadeli, düşük faizli ve ihracat ile ödenebilen ödünçler şeklinde yoğunlaşmıştır.¹²³

Her ne kadar Batı'nın sağladığı ödünçler ile Sovyetler birliğinin sağladığı ödünçler arasında vade bakımından önemli farklar yoksa da, diğer bazı bakımlardan Sovyet yardımları daha avantajlı gözükmemektedir. Şöyle ki Sovyetler Birliği verdiği ödünçün geri ödenmesinin mahalli para ile olmasına ya da ülkenin ürünleriyle ödenmesine daha çok imkan vermiştir. Ayrıca Sovyetlerin ödünç şeklindeki yardımlarının faiz hadleri de genellikle daha düşük olmuştur. Sovyetler Birliğinin teknik yardımları genellikle oldukça geniş bir sanayi kompleksi programı içinde yer almaktadır. Buna karşılık, Batı ülkelerinin teknik yardımları daha çok tek tek projeler şeklinde ortaya çıkmaktadır. 1955-61 döneminde Çin-Sovyet Bloku yardımları ABD'nin tek başına yaptığı yardımların yarısından daha az olmuştur.¹²⁴

İkinci Dünya Savaşından 1960'a kadar ABD'nin uyguladığı programlar çerçevesinde yapılan kaynak transferlerinin; 112 milyar USD'ı bağış, 21 milyar USD'ı ödünç olmak üzere 133 milyar USD dolayında olduğu bilinmektedir.¹²⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yabancı sermaye akımlarını; Batı bloğunun verdiği ödünçler, Batı bloku ekonomilerindeki firmaların yaptıkları dış yardımlar ve Çin-Sovyet blokunun verdiği ödünçler ve sağladığı başka yardım imkânları olarak ele almak uygun olacaktır.

ABD'nin yukarıda belirtilen yardımlar adı altında yardım ettiği ülkeler üzerinde siyasi ve ekonomik anlamda hakimiyet kurmak istediğini anlayan Asya ülkeleri sermayeleri az olsa da yabancı sermaye yatırımları yapmaya başlamışlardır. Ancak diğer ülkelerin ABD'nin kaynaklarına sahip olmaması nedeniyle ikinci dünya savaşından sonraki dönemde yabancı sermaye yatırımlarında ABD lider konumda yer almıştır.

¹²³ Bulutoğlu, s.58.

¹²⁴ Bulutoğlu, s.58.

¹²⁵ Uras, s.33.

ABD ilk önce yatırımlarını Kuzey Amerika, Kanada'ya, ardından Güney Amerika'ya daha sonrada Avrupa ve Asya'ya yöneltmiştir. ABD şirketleri Batı Avrupa'ya ve Latin Amerika'ya imalat yatırımları yapmış, 1960'lı yılların ortasından itibaren de Uzakdoğu'nun dinamik ülkelerine yönelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında en fazla doğrudan yatırım yapan ABD 1980'li yıllara kadar çok az yatırım almıştır.¹²⁶

Sömürge dönemlerinde hammadde temini amaçlı olarak yapılan direkt yatırımlar sayılmazsa çok uluslu şirketler ve bunlar tarafından gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin bir özelliği olarak değerlendirilebilir. 1950'li yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasının da etkisi ile Amerikan şirketlerinin Avrupa'da yaptıkları yatırımlarda bir artış yaşanmıştır. Ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünya ekonomisinin entegrasyonunda oynadığı rol 1970'li yıllardan sonra belirginleşmeye başlamıştır.¹²⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın ekonomik anlamda düzelmeye başlaması ile Avrupa da yabancı sermaye yatırımlarını artırmaya, Doğu'da ise Japonya 1970'li yıllarda çok uluslu şirketleşme yolu ile dış yatırımlara başlamıştır.

1970'lere doğru yabancı sermaye yatırımları artık boş sahaların ele geçirilmesinin ötesinde bir döneme girmiştir. Boş saha kalmadığından dünya pazarlarında pazarı elde tutmak, pazar payını geliştirmek için “büyüklük”, ölçek ekonomileri (maliyetleri düşürmeyi mümkün kılan) önem kazanmaya başlamış ve çok uluslu şirketler konusu gündeme gelmiştir.¹²⁸

1970'li yıllarda dalgalı döviz kuru uygulamaları, Bretton Woods sistemindeki sermaye denetimlerinin uygulamadan kaldırılması yönünde baskı yaratmıştır. Zira, uluslar arası fiat-paraların değerlerinin ne zaman değişeceğine dönük belirsizliklerin artması fiyat çarpıklıklarına yol açıyor, spekülatif beklentileri artırıyordu. Böylece, “risk azaltıcı” mali araçlar kullanılarak, mali ya da finans sermayesinin dolaşım alanı genişletilmiştir.. Bu olgu, türev piyasalarını geliştirerek, spekülasyona dayalı işlemlerin

¹²⁶ Çeken, s.36- 37.

¹²⁷ Efe, s.56.

¹²⁸ Uras, s.35.

hacmini artırmıştır. Üçüncü dünya ülkelerinde (çevre) merkez ülkelere borç ya da para-sermaye (devlet borçları) akımı başladı. gelişmekte olan üçüncü dünya ülkeleri (çevre) para-sermaye kaynağı ile özellikle teknoloji açısından ithalata bağımlı yeni sanayiler geliştirdiler. Çevre ülkelere -içinde Türkiye'nin de bulunduğu- Yeni Sanayileşen Ülkeler (NIC) grubu, 1967 -78 döneminde, dolaysız yabancı sermaye sağlama açısından kıyı ötesi bölgelerden sonra, %14,6 ile ikinci büyük genişlemeyi sağlamıştır.¹²⁹ Finansal liberalleşme politikaları ile ulusal piyasalar, uluslar arası sermayeye açık hale gelmiş ve uluslar arası sermayenin önündeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda ise uluslar arası sermaye hareketlerinde büyük artış olmuştur.¹³⁰

1970'li yıllardan günümüze kadar olan dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları dünya ekonomisinde meydana gelen olayların da etkisiyle zaman zaman iniş ve çıkışlar yaşamışsa da genel eğilim artış yönünde olmuştur.¹³¹ 1973 yılında Avrupa Topluluğu'na üye olan ülkelerin sayısının 9'a yükselmesi sonucunda çok uluslu şirketler tarife engelleri nedeni ile pazar kaybetmek istememişler ve bu bölgeye olan yatırımlarını yoğunlaştırmışlardır. Bununla birlikte 1970'li yılların ilk yarısında ortaya çıkan petrol krizi dünya ekonomisinin resesyona girmesine neden olmuştur. Dünya ekonomisindeki resesyon 1975 -76 yıllarında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkisi altına almıştır. Bu dönemde çok uluslu şirketler durgunluktan etkilenen şubelerini desteklemek için uluslar arası yatırımlarını gelişmiş ülkelere ve çoğunlukla da ana ülkelerine kaydırmışlardır.¹³²

1979 -81 döneminde küresel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında hızlı bir yükseliş gerçekleşmiştir. Dönemin temel özelliği bu yatırımların büyük kısmının petrol üreten ülkelere yönelik olması ve doğrudan yabancı sermaye girişleri açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki açığın giderek büyümesidir. Ayrıca bu dönemde dış yatırımcı ülkeler olarak Hollanda, ABD ve İngiltere dikkati çekmiştir.

¹²⁹ Mehmet Şişman, **Mali Sermayenin Küreselleşmesi**, 1.Basım, İstanbul: Set Yayınları, 2003, s.67.

¹³⁰ Dikmen, s.68.

¹³¹ Efe, s.55.

¹³² Efe, s.57.

1979 yılındaki petrol fiyatlarındaki ikinci büyük artışın ardından, zaten resesyonda olan merkez ülkelerin hammadde talebindeki daralma meydana gelmiştir.¹³³ Bu resesyon doğrudan yabancı sermaye girişleri açısından 1982 yılında gelişmiş ülkeleri 1983 yılında gelişmekte olan ülkeleri olumsuz yönde etkilemiştir. 1980 yılından sonraki dönemde, ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde oluşan faiz oranı düşüşleri, uluslar arası sermaye hareketlerinin artmasının itici etkisini oluşturmaktadır. Çekici etkisi ise gelişmekte olan ülkelerin, petrol krizleri nedeniyle oluşan ödemeler dengesi açıklarını kapatma ve kalkınmalarını sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları fonları uluslar arası piyasalardan, yüksek faiz oranları karşılığında sağlama zorunda kalmalarıdır.¹³⁴ 1973 ve 1979 petrol fiyatları artışı dünyaya yaygın fiyat artışlarına, enflasyona yol açmıştır. Gelişmiş dünyanın enflasyonla mücadele etmekte sıkı para politikaları uygulamaları faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır. Diğer yandan petrol ihraç eden ülkeler, sağladıkları petro dolarları kısa vadeli yüksek faizli olarak plase etmişlerdir. Bu gelişmeler, ödemeler dengesi sıkıntısına düşmüş azgelişmiş ülkelerin yüksek faiz kısa vadeli borç bulabilmeleriyle sonuçlanmış, borç yapılarının değişmesine neden olmuştur.¹³⁵ 1980'lerin başında özellikle Afrika ve Latin Amerika olmak üzere bir düzine ülke kişi başına gelirmede ani düşüşler yaşamış, ve bu on yıl boyunca oluşan bozulmalar tersine çevrilememiştir. Dış borçların GSYİH'ya oranı borç yükünü ifade eder ve dünyanın bütün bölgeleri için artmış, fakat en kötü borç yükü, çok kötü kriz yaşayan Afrika ve Latin Amerika için gerçekleşmiştir. Gelişen dünya için borç krizi, Ağustos 1982 Meksika Hükümeti'nin finansal dünyayı şok eden, borç geri ödemelerini yapamayacağını bildirmesiyle tarihlendirilir. Endonezya, Zaire, Kosta Rika, Jamaika, Peru, Polonya ve Türkiye bu tarihten önce borç krizine düşmüş olmakla birlikte bu deklarasyonu Meksika yapmıştır.¹³⁶ Borç krizinin dikkate değer özelliği dinamik endüstriyel ihracata dayanan Doğu Asya ülkelerinin borç krizinden önemli ölçüde sakınabilmeleri mümkün olurken Latin Amerika ülkelerinin derin bir borç kriziyle deneyimlenmeleridir. 1980 öncesi dönemde, global olarak sermaye hareketlerinin büyük bir kısmı hükümetler arası krediler ve doğrudan yatırımlar

¹³³ Şişman, s.88.

¹³⁴ Dikmen, s.68 -69.

¹³⁵ F.Nuray Altuğ, **Dış Borç Krizi ve Türkiye**, TC Marmara Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü-İktisat Yazıları Yayın No: 1993-002-1, s.15.

¹³⁶ Altuğ, Dış Borç Krizi ve Türkiye, s.17.

şeklinde iken, yaşanan krizden sonra sermaye hareketlerinin niteliğinde bir değişme olmuş ve eurodolar piyasalarından borçlanma, menkul kıymetlere dayalı finansal piyasa işlemlerinin artış hızı, doğrudan sermaye yatırımlarının artış hızından daha büyük olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin borç servis kabiliyetlerinin yıpranması, bu ülkelerin daha kısa vade daha yüksek “spread” içeren daha fazla borçlanma, borcu borçla ödeme yoluyla borç servislerini yerine getirebilmesiyle mümkün olmuştur. Bu durum sadece borç krizini bir müddet erteleyebilmiş, 1982 Ağustosunda Meksika’nın rezervlerini tüketmesiyle daha fazla borçlanamaz duruma gelmesi moratoryum bildirmesine yol açmış, diğer borçlu ülkelerinde aynı koşullarda olduğu korkusu bankerleri Latin Amerika ülkelerine borç vermemeye itmiş, ülkelerin borç servis edebilmelerini imkansız hale getirerek borç krizine yol açmıştır. Bu durum IMF’nin borç krizine karşı duyarlılık göstermesine yol açmış, Fon’un finansman açığının kapatılması için ödünçlerin sağlanması ve vadesi dolan borçların “rescheduling”-yeni ödeme planına bağlanmasında baskı kurmasıyla sonuçlanmıştır. Fakat ödemeler dengesi iyileşmeleri ihracatın arttırılmasından çok ithalatın baskılanmasıyla sağlanmış, ithalatın baskılanması gereği sağlıklı bir büyümenin başlatılmasını da önlemiş, G.Kore ve Türkiye hariç, ödemeler dengesindeki iyileşmeler kredi değerliliğinin yeniden tesisinde yetersiz olmuştur¹³⁷.

1982’den sonra ABD bankaları az gelişmiş ülkelerin borçlarını şiddetle sınırlarken hissedarların sermayelerini arttırmak için başarılı bir plana girişmişler, riskli ülke borçları ikincil piyasalarda nominal değerlerinden düşük fiyatlarda diğer bankalara, yabancı yatırımcılara, spekülörlere satılmış, alacaklı bankalar bu yolla borçların risklerinden kurtulmuşlar, az gelişmiş ülkelerin borçları için ikincil piyasalar gelişmiştir. 1987-89 yıllarında ikincil piyasaların hacmi dikkate değer oranda gelişmiş, az gelişmiş ülkelerde, örneğin Mart 1988’de Bolivya’nın dost vericilerden sağladığı kaynaklarla kendi borçlarını ikincil piyasalardan nominal değerlerinin altında alması gibi borçluluklarını azaltma şansına sahip olmuşlardır.

¹³⁷ Altuğ, Dış Borç Krizi ve Türkiye, s.49.

Debt Equity Swap(veya Debt Capitalization) mevcut borçların cari değerlerine çevrilmesidir. Bankalar borçların bir kısmını yerel yatırımlara çevirebilirler. Örneğin, fiyat indirimli Brezilya borçlarını alarak, borçları normal değerleri üzerinden merkez bankasında Cruzado'ya çevirmiş ve Brezilya'daki yatırımlarını genişletmekte kullanmıştır. Nisan Corporation benzer bir davranışı Meksika'da, Dow Chemical Company'de Şili'de gerçekleştirmiştir¹³⁸. Yabancı yatırımcılar bu dönemlerde borçlu ülkeye direkt yatırım yapmayı (equity) istediğinde ikincil piyasalardan borç satın alarak o ülkenin merkez bankalarından itibari değerleriyle değiştirme yapmak suretiyle yatırım indirimi sağlamış olmuştur, fakat o ülkede ülke para arzının artmasından kaynaklanan etkilere de maruz kalmışlardır.

1983 -84 yıllarında sıkı para politikalarının gevşetilmesiyle dünya ekonomisi uyarılmış ve genişlemiştir. 1985'te reel faizlerin yüksek seyretmesine rağmen nispi olarak enflasyon ve iş gücü maliyetlerinin düşük kalması sabit sermaye yatırımlarının verimliliğinin yüksek olmasının nedenidir. Uluslar arası arenada ABD açık bütçe politikaları sürdürürken Almanya, Japonya gibi ülkelerin bütçe açıklarını daraltıcı politikalar izledikleri görülmektedir. 1984 -85 yıllarında sanayileşmiş ülkeler cari açıklarının finansmanı, uluslar arası sermaye piyasalarının yapı değişikliği ve boyutlarını belirleyen faktör olmuştur¹³⁹. G.Kore Seul'de Ekim 1985'te yapılan Dünya Bankası-IMF yıllık toplantısında ABD Hazine Bakanı James Baker'ın "Baker Plan" olarak adlandırılan önerileri söz konusudur. Bu öneriler; gelişmekte olan ekonomilerin piyasa ekonomisine ağırlık veren yapısal uyum politikalarını sürdürmeleri, IMF ve Dünya Bankası'nın bu politikaları destekleyici finansman politikaları uygulamaları, ticari bankaların bu süreci kredileri arttırarak desteklemeleri ve gelişmekte olan ekonomilerin ihracatlarını arttırabilmeleri için sanayileşmiş ülkelerin pazarlarını açık tutmaları gerekliliğini içermekte, böylece ekonomik büyümenin yeniden başlayacağını umulmasını içermektedir. Gelişmiş ülkeler Baker Planı olarak önerilen koşullara karşı olmakla birlikte ticari bankalarının finansal sıhhatlerinden korkmaları, borçlu ülkeler borç yükünün kısa zamanda ferahlatılabilmesi, borç geri ödemelerini yapabilmeleri için yeni yaklaşımlara uyum göstermişler, borçlu ülkeler IMF ve World Bank'tan daha fazla

¹³⁸ Altuğ, Dış Borç Krizi ve Türkiye, s.53.

¹³⁹ TCMB 1985 Yıllık Rapor, s. 5-7.

finansal destek sağlamışlar ve arttırılan finansal destek nedeniyle IMF ve World Bank denetiminde uzun dönemli reformlar yürütmüşlerdir. Brady Plan, ilave ödünçler sağlanabilse bile borçlu az gelişmiş ülkelerin borç servislerini gerçekleştirmelerinde sıkıntı yaşayacaklarını kabul ettiğinden borçlu ve kreditor ülkeler arasında özel koşullar çalıştırmıştır. 1991 ile birlikte Brady Plan çerçevesinde pek çok borçlu ülke anlaşmaya ulaşmıştır. Örneğin; Meksika'nın banka kreditorleri Meksika ticari banka borçlarını % 35 civarında azaltmayı kabul etmişler, Costa Rika % 65 ile en fazla borç azaltılmasının sağlandığı ülke olmuştur. 1987'de Sub Saharan Afrika'nın fakir ülkeleri için hükümetten hükümete borçların azaltılma politikası kabul edilmiş, 1991 ile birlikte diğer bazı ülkeler için de resmi borçların azaltılması gündeme gelmiş, Mısır ve Polonya bu uygulamanın ilk örnekleri olmuştur¹⁴⁰.

Küresel doğrudan yabancı sermaye akımları 1984 yılından itibaren tekrar canlanmaya başlamış ve 1990 yılına kadar hızlı bir büyüme süreci yaşamıştır. Bu gelişim sürecinde Plaza anlaşmasının* imzalandığı 1985 yılı önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Çünkü USD dışındaki temel para birimlerinin değer kazanmasına izin veren bu anlaşma sonrasında gelişmiş ülkelerde emek- yoğun mallar üretimi pahalı hale gelmiştir. Sonuç olarak gelişmiş ülkeler “özellikle Japonya” yabancı piyasalara ulaşmada kullandıkları geleneksel ihracat yolunu büyük ölçüde doğrudan yabancı yatırımlarla değiştirmek zorunda kalmışlardır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1986- 1990 döneminde ağırlıkla gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde gelişmiş ülkelere yönelik yabancı yatırım akışları, gelişmekte olan ülkelere göre daha fazladır. Nitekim bu dönemde dünya doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %82'si gelişmiş ülkelere gerçekleşmiştir.¹⁴¹

¹⁴⁰ Altuğ, Dış Borç Krizi ve Türkiye, s.59.

*1985 yılının Eylül ayında imzalanan Plaza Anlaşması'nın gündem maddesini, o dönemde gelişmiş diğer ülkelere nazaran parası aşırı değer kazanarak önemli ölçülerde dış ticaret açığı bulunan ABD'nin bu açığının kapatılması amacıyla döviz piyasasının uluslararası boyutta gözden geçirilmesi talebi oluşturmuştur. Bu çerçevede Japonya ve Almanya gibi cari işlemler fazlası veren ülkelere yurtiçi talebi canlandırma istenmiştir.

¹⁴¹ Efe, s.58.

Bu dönemdeki eğilimi etkileyen başlıca faktörler arasında Avrupa Topluluğunun 12'ye genişlemesi topluluğun 3. ülkelere karşı korumacılık eğilimlerini artıracığı endişesi yer almaktadır. Bu durum sadece Avrupa Topluluğuna yapılan yatırımları canlandırmakla kalmamış aynı zamanda Japon çok uluslu şirketlerini Asya'da kendi kalelerini yaratmaya yöneltmiştir. Böylece özellikle Japon firmaları üretimlerini yarı-nitelikli ve nitelikli iş gücü donanımına sahip komşu ülkelere kaydırmışlardır. Buna ek olarak gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınması yabancı şubelerin koordinasyonu ve yönetimini basitleştiren bilgi teknolojilerinin firmalar tarafından benimsenmesi ve geliştirilmesi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimini kolaylaştırmıştır. Benzer şekilde gelişmiş ülkelerin iktisadi refah dönemlerinde oluşan fon fazlaları ve bazı gelişmekte olan ülkelerin sunduğu yerleşim yeri avantajları doğrudan yabancı sermaye yatırımı akımlarının küresel düzeyde yayılmasına olanak sağlamıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmeler açısından 1990'lı yılların ilk yarısı ile ikinci yarısı birbirinden farklı yapısal özellikler göstermektedir. Nitekim ilk yarıda gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları büyüme hızı sürekli olarak gelişmiş ülkelere daha yüksek olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin küresel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından aldığı pay 1990 yılında %16 düzeylerinde iken 1994 yılında bu oran %37'lere kadar yükselmiştir. 1990'lı yılların ilk yarısındaki bu gelişmelerin temelinde gelişmekte olan ülkelerin daha cazip yerleşim yeri avantajları sunmasından öte gelişmiş ülke ekonomilerinde 1990 yılında meydana gelen resesyon yatmaktadır. Söz konusu resesyon döneminde Tokyo borsası çökmüş ABD'nde ekonomik faaliyetler daralmış, özel sektör borç yükü yükselmiş ve bazı ülkelerin finansal sistemlerinde yapısal zayıflıklar baş göstermiştir.¹⁴²

Gelişmiş ülkelerde yaşanan bu resesyon 1991 yılında küresel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1/4 oranında gerilemesine yol açmıştır. Bununla birlikte küresel yabancı sermaye girişlerindeki bu azalış sadece gelişmiş ülkeleri etkilemiştir. Örneğin 1991 yılında gelişmiş ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye girişleri %35

¹⁴² Efe, s.58.

azalırken gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları %20 artmıştır.¹⁴³

Ekonomist John Williamson'un 1990'da yazdığı bir makalede on madde halinde özetlediği istikrar içinde kalkınma reçetesi daha sonra "Washington Konsensüsü" olarak anılmaya başlandı. Makroekonomik istikrarı, mali disiplini, özelleştirmeyi, dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin serbestleştirilmesini, devletin ekonomideki rolünün sınırlandırılmasını ve özelleştirmeyi içeren bu reçetenin uzantısında "dürüst yönetim" ve "iyi yönetim" gibi ilkeler de 1990'larda moda haline geldi. Özellikle "yükselen pazar" diye nitelenen ülkelerin bu reçeteyi uygulayarak istikrarlı gelişmeyi yakalayacakları ileri sürüldü. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların desteği söz konusu olduğunda da destek isteyen ülkelerin "Washington Konsensüsü"nde yer alan ilkelere uymaları istendi.¹⁴⁴

1945 sonrasında, az sayıda ülke arasında ve az sayıda mal için imzalanan serbest ticaret anlaşmaları, 1947 Cenevre Konferansından bu yana çok mesafe aldı. Tarife ve ticaret Genel Anlaşması GATT, 1970'lerde Tokyo Round'u, 1980'lerin sonları 1990'ların başlarında gerçekleştirilen görüşmeler, Uruguay Round ile hem daha çok ülkeyi hem de daha çok malı, endüstriyel mallar üzerinde engellerin azaltılması yanında tarım-tekstil-hizmetler sektörünü de kapsamıştır. Uruguay Round, bu genişlemeyi, TRIPs, TRIMs ve GATS anlaşması ile liberalizasyon sürecine hizmetler sektörünü de kapsama alarak sürdürmüştür. Tüm sektörleri kapsayan tam liberalizasyon hedefi, GATT sürecinin 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) olarak kurumlaşmasına yol açtı. Küresel ekonomi, kendi küresel yönetim organlarını yarattı. WTO hızla görevi üstlenerek roundları yönetmeye başladı; 1990'lı yılların turları Seattle'da Millenium Round adıyla bu örgüt tarafından başlatılmıştır.¹⁴⁵

Dünya Bankası da son elli yılda büyük oranda değişme göstermiştir. Üyeleri, organizasyonel yapısı, operasyon sayısı, ve gelişme gündemi. 1944'te 38

¹⁴³ Efe, s.59

¹⁴⁴ Osman Ulagay, "Vergi Yükümüz İyice Yükselmiş", 11.Şubat 2002, <http://www.milliyet.com.tr/2002/02/11/yazar/ulagay.html>, Milliyet, (24 Temmuz 2007)

¹⁴⁵ Kayud, "Çıkarken", Mayıs 2000, Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi, <http://kayud.politics.ankara.edu.tr/dergi/belgeler/kydd/31.pdf>, Sayı:1, Mayıs 2000, par.1.

üyeden bugün universal üyelik sayısına yükselmiştir. Şubeleri Banka'nın çalışmalarını tamamlayıcı olarak belirli önceliklere göre tesis edilmişlerdir. Çok taraflı ekonomik işbirliğinin diğer bir kurumu olan The World Bank (Dünya Bankası), azgelişmiş ülkelere kalkınma yardımları ve bağış ögesi taşıyan ödünçler sağlar. Bugün çok önemli bir kalkınma ajanı olarak hareket eden Dünya Bankası Gurubu dört parçadan oluşur. Bunların ikisi; The International Bank for Recontraction and Development (IBRD) ve International Development Association (IDA-Uluslararası Kalkınma Birliği), Dünya Bankasına tekabül ederler. IDA, 1956' da fakir üye ülkelerin ihtiyaçlarının belirlenmesi için tesis edilmiştir. Dünya bankasının daha geniş tanımı içinde yer alan International Finance Corporation (IFC- Uluslararası Finans Kurumu) 1960'ta, yabancı direkt sermaye yatırımları önem ve ölçü olarak attığından, 1966'da International Centre for Settlement of Investment Dispute (Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarını Giderme Merkezi) tesis edilerek yabancı yatırımcılara ve ev sahibi ülkeye hizmet sağlamayı amaçlamıştır. Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA-Çok taraflı Yatırımları Garanti Dairesi) 1988'de tesis edilmiştir.¹⁴⁶

1990'lı yıllarda, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Soğuk Savaşın sona ermesi dünyanın ekonomik sisteminin belirleyiciliği “politik ekonomiden” “ekonomi politige” dönüştürmüştür. Kapitalist sistemin gerçekliği temelinde ekonomik hassasiyetler özellikle de küreselleşme sürecinde ekonomik ve teknolojik dinamiklerinin rekabet üstünlüğü yaratamadığı gelişmekte olan ülkelerde siyasal kararların temel belirleyicisi olmuştur. Küresel ekonomik sistemin ortaya çıkardığı bu durum 90'lı yılların ortalarından itibaren çok uluslu şirketlerin portföy ve doğrudan yatırımlarından ve gelişmiş ülkelerin tasarruf fonlarından pay alabilmek için gelişmekte olan ülkeler arasından rekabet ortamı doğurmuştur.¹⁴⁷

1990'ların ortalarından itibaren küreselleşme ve bölgeselleşme dinamikleriyle birleşme çılgınlığı (merger mania) olarak adlandırılan şirket birleşmeleri ortaya çıkmıştır. Bu durum 2000 yılına gelindiğinde artık azalmış özellikle gelişmiş ülkelerde

¹⁴⁶ F. Nuray Altuğ, “Globalizasyon, Gelişimini Etkileyen Faktörler ve İktisat Politikaları Üzerinde Etkileri”, (Basılmamış Ders Notları), s.69

¹⁴⁷ Tuğrul Görgün, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları**, Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Uzmanlık Tezi, 2004, s.23.

belli bir durgunluğa ulaşmıştır. Ölçek ekonomisinin mantığı doğrultusunda küçük şirketler ya birleşerek büyümüş ya da büyükler tarafından satın alınmıştır. Önümüzdeki dönemde olası bir dünya ekonomik genişlemesi birleşerek büyüyen bu şirketlerin küresel düzeyde yatırım yapmaları ile olacaktır. Küresel ve bölgesel düzeyde gümrük duvarlarının giderek azalması, AB gibi gümrük birliği alanları, NAFTA ve ASEAN gibi serbest ticaret bölgelerinin ortaya çıkması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapısının en etkin üretim yeri ve buradan uluslararası pazarlara en etkin ulaşım çerçevesinde dönüşmesine neden olmuştur.¹⁴⁸

1990'lı yılların ikinci yarısında doğrudan yabancı sermaye çekiminde gelişmiş ülkeler paylarını yeniden artırmaya başlamışlardır. Bu olayın bir gelişmiş ülkelerden bir de gelişmekte olan ülkelere kaynaklanan nedeni bulunmaktadır. 1992 yılında NAFTA'nın ve 1993 yılında Avrupa Birliği'nin oluşumu sonraki yıllarda Amerika ve Avrupa'ya yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını tetikleyici bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra 1997 yılının sonunda meydana gelen Asya Krizi Asya ülkelerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekme performansını düşürmüştür. Bu olaylar neticesinde gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye girişleri 1998 yılında bir önceki yıla göre hemen hemen aynı kalırken aynı dönemde gelişmiş ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişleri %78 oranında artmıştır. Böylece gelişmiş ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinden aldıkları pay bir önceki yıla göre 1998 yılında %56,8'den %69,8'e çıkarken gelişmekte olan ülkelerin payı % 39,2'den %27,2'ye düşmüştür. 1990'lı yılların ikinci yarısında bu gelişmelerle birleşme ve satın almaların artışı birleştiğinde dış yatırımcı konumunda olan pek çok ülke aynı zamanda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da en büyük alıcısı konumuna gelmiştir.¹⁴⁹

1990 -2000 dönemi, alt kategorilere ayırmadan bir bütün olarak ele alınırsa söz konusu dönemde küresel doğrudan yabancı sermaye yatırımları 6,2 kat, doğrudan yabancı sermaye stoku 3,3 kat, birleşme ve satın almalar 7,5 kat, yabancı şubelerin satışları 2,8 kat, yabancı şubelerin ihracatı 3 kat ve yabancı şubelerin istihdam ettikleri personel sayısının 1,9 kat arttığı görülmektedir. Bütün bu rakamlarla birlikte küresel

¹⁴⁸ Görgün, 25.

¹⁴⁹ Efe, s.59.

üretimin %10'a yakınının çok uluslu şirket şubeleri tarafından gerçekleştirildiği göz önüne alınırsa doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünya ekonomisinin entegrasyonun da oynadığı rol daha iyi anlaşılabilir.¹⁵⁰ Bu gelişmeler GATT-Uruguay Round'unda alınan kararlar ve WTO'nun TRIPs ve TRIMs' anlaşmalarının, IBRD-Dünya Bankası uygulamalarının etkilerinden beslenmektedir.

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımları küresel olarak eşit bir dağılım sergilememektedir. Doğrudan yabancı sermaye girişleri az sayıda ülkede yoğunlaşmakla birlikte dünyada ki küresel doğrudan yatırım miktarının 1982 -2000 döneminde 22 kat artmasının bir sonucu olarak yılda bir milyar USD'ın üzerinde yabancı sermaye girişi alan ülkelerin sayısı 3 kat artarak 51'e ulaşmıştır. Bu gelişmede bir taraftan çok uluslu şirketlerin teknolojik gelişmelerin rantından daha fazla yararlanma ve yeni pazarlar elde etme stratejilerinin diğer taraftan ev sahibi ülkelerin yabancı sermaye çekme konusunda rekabetlerinin önemli katkısı bulunmaktadır.¹⁵¹

1986 yılında başlayıp 1994 yılı sonuna kadar 8 yıl süren Uruguay Round'u uygulanan en son anlaşmalar turu olma özelliğinin yanında WTO'nun (Dünya Ticaret Örgütü) kurulmasını sağlamıştır. Uruguay Round'u sürecinde yapılan anlaşmalar ile GATT anlaşmasının genişletilmesi hedeflenmiş ve bu kapsamda; ¹⁵²

- Tarımsal Desteklerin daha da azaltılması,
- Hizmet Ticaretinin (GATS) GATT kapsamına alınması, (Eğitim, Sağlık, Sigortacılık, Bankacılık, gibi)
- Patent ve Telif Haklarının, marka, ticari giz gibi entelektüel mülkiyet/ fikri mülkiyet haklarının GATT kapsamına alınması, uluslar arası koruma altına alınması,
- WTO' nun kurulması,

¹⁵⁰ Efe, s.60.

¹⁵¹ Efe, s.55.

¹⁵² Selim Yılmaz, "Millenium Round'un Toplumlardan Gizlenen Gerçek Yüzü", <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/49MaliCozum/18%20-%2049%20SEL%C4%B0M%20YILMAZ.doc>, (26 Temmuz 2007).

Uruguay Roundu içerisinde yapılan anlaşmalar ile Hizmet Ticareti GATT Anlaşması bünyesine dahil edilmiş, genişletilerek TRIPs, TRIM, GATS gibi anlaşmalar imzalanmıştır. Yine bu süreçte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarıma yapılan desteklemeler iyice azaltılarak tarım sektörleri uluslar arası ticarete açılmış, bu nedenle tarımsal üretimleri gelişmiş ülkelerin tarım ürünleriyle rekabet edemeyerek düşmüş ve gelişmiş ülkelere yapılan gıda ve tarımsal ürün ihracı olağan üstü bir artış göstererek 2 -3 katına çıkmıştır.¹⁵³

Son yıllarda GATT/ WTO tarafından imzalanan, global ekonomi ile ilgili olan temel konulardan biri, TRIMs (Trade Related Investment Measures) /ticaretle ilgili yatırım tedbirleri, MNEs'lerin iş uygulamaları, uluslar arası direkt yatırımlarını etkilediğinden önem arz eder ve rekabet politikası sonuçlarına sahiptir. Direkt yabancı yatırımların hareketlerini kolaylaştırır. GATT, WTO anlaşmalarının TRIPs (Trade Related Intellectual Property Measures- Ticaretle İlişkili Entelektüel Mülkiyet Tedbirleri) olan bölümü, lisans anlaşmaları veya entelektüel mülkiyete ait koşullar, rekabet üzerinde zıt etkiye sahiptir. Entelektüel mülkiyete sahip şirketlerin monopol gücü kazanmasını sağlar. Bu anlaşmaların diğer kısımları, anti dumping anlaşmaların gözden geçirmekte, yabancı firmalara karşı ticaret ve yatırım bariyerlerinin azaltılmasıyla ilgilidir.¹⁵⁴

Doğu Avrupa Ülkeleri, batıdan ülkelere yabancı sermaye çekme yarışı içindedirler. Bu arada Sovyet Rusya ve Çin gibi sosyalist ülkeler dahi bu konudaki kararlarını vererek uygulamaya geçirmişlerdir. Bir zamanlar Batı'dan kredi almaktan bile çekinen Çin'in WTO'ya katılmış, günümüzde ise Batı ülkeleri ile ortak yatırımlara ve girişimlere başlamıştır. Yugoslavya, Romanya, Polonya, Çekoslovakya da yabancı sermayeyi ülkelere çekme konusunda en fazla gayret gösteren doğu bloku ülkeleridir.

¹⁵³ Yılmaz, s.4.

¹⁵⁴ Altuğ, Globalizasyon Gelişimini Etkileyen Faktörler ve İktisat Politikaları Üzerinde Etkileri, s.78.

Japonya'nın bugünkü gelişme ve sanayileşmesinde yabancı sermaye yatırımlarının büyük rolü vardır. Yunanistan, Belçika, Avusturya ve İrlanda da gelişme ve kalkınmasında yabancı sermayeden akıllıca faydalanmasını bilmiş ülkelerdir.¹⁵⁵

2.2. Ülkeler ve Bölgelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Bu bölümde az gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye hareketlerinin gelişimi anlatılacaktır. Dünya üzerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bölgesel dağılımı; coğrafi yakınlığı veya tesis edilmiş ticaret ilişkilerine dayanmaktadır. Örneğin ABD'nin doğrudan yabancı yatırımları ağırlıkla Bangladeş, Pakistan, Filipinler, Suudi Arabistan ve Latin Amerika ülkelerini kapsıyorken, Avrupa Birliği ülkelerinden gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar daha çok Afrika'da, Gana, Morokko, Latin Amerika'da Brezilya, Asya'da Hindistan, Sri Lanka ve Vietnam, Doğu Avrupa'da eski komünist ülkelere ve Japon doğrudan yabancı yatırımları ise Güney Kore, Singapur, Tayvan ve Tayland'a yapılmaktadır.¹⁵⁶

2.2.1. Az Gelişmiş Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmaları üzerinde etkili olan sermaye faktörü kısıtlı iken gelişmiş ülkelerde bunun tam tersi olarak sermaye faktörü boldur. Ülkeler arasında sermayenin dağılımındaki dengesizlik kaynakların etkin kullanılamamasına yol açmaktadır.

Dışa kapalı bir ekonomide ulusal tasarruflar sermaye birikiminin tek kaynağıdır. Ulusal tasarrufların düşük seviyede olması dış tasarrufların önemini artırmaktadır. Dışa açık bir ekonomide ulusal yatırımlar yabancı sermaye ile de finanse edilebilecektir. Az gelişmiş ülkeler finansal serbestleşme programları ile dışa açılarak uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanmaya çalışmaktadırlar.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Akdiş, s.77.

¹⁵⁶ Altuğ, Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları, s.15.

¹⁵⁷ Ferit Kula, "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2003 Cilt 4, Sayı 2, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/193.pdf> (12 Haziran 2007), s.1.

Az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelerde olduğu gibi piyasa ekonomisi yoktur. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Az gelişmişlik zorunlu olarak devletçi ve müdahaleci bir düzeni ortaya çıkarır. Toplumsal demokrasinin kısmen işlediği az gelişmiş ülkelerde halkçı ve ulusalcı yönetimler çok uluslu şirketlere karşı direnebilmişlerdir. Bu ülkelerde karma ekonomik sistem hakimdir.¹⁵⁸

Az gelişmiş ülkelerdeki modern sanayi kuruluşlarının pek çoğu kamu mülkiyetinde olup, gerek sol gerekse sağ rejimler ile gerek liberal gerekse askeri yönetimler yeni üretim alanlarına girebilmek için kamu kuruluşları oluşturmuşlardır.¹⁵⁹

Sermaye birikiminin yetersiz olduğu ve müteşebbis sıkıntısı çekilen az gelişmiş ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde hızlı sanayileşebilmek için KİT'ler oluşturulurken, gelişmiş ülkelerde genellikle devletleştirme sonucu oluşan KİT'lerden daha çok kamu niteliği ağır basan alanlarda yararlanıldığı söylenebilir.

Az gelişmiş ülkelerin gelişmesinde sermaye yetersizliklerinden dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkelerin kalkınmasında en etkili araçtır. Bu bağlamda Bulgaristan, Polonya ve Çin gibi bazı ülkeler mevzuatı yenileyip bürokrasiyi en aza indirmede oldukça yol almışlardır. Örneğin, Çin 2002 yılında 52 milyar dolar yabancı sermaye çekmiştir.¹⁶⁰ 1980 yılına kadar olan dönemde Çin Mao'nun komünizmin etkisi altında kalmış ve dışa kapalı bir politika izlemiştir. Bu dönemde uygulanan ağır sanayileşme politikası, tarım ve tüketimin arka planda tutulduğu anlayış Çin'i Rusya'nın çöküşüne benzer bir zayıflığa taşımıştır. Bu dönemde Çin'e yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımı çok düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. 1980 sonrası dönemde ise dünyada meydana gelen küreselleşme rüzgarlarının da etkisiyle Çin liberal politikalar izlemiş, doğrudan yabancı sermaye yatırımları Çin'in serbest Pazar ekonomisine geçişinde önemli bir itici güç olmuştur.¹⁶¹

¹⁵⁸ Erol Manisalı, **Dünya'da ve Türkiye'de Büyük Sermaye**, 5.Baskı, İstanbul: Derin Yayınevi, 2004, s.111.

¹⁵⁹ Z. Refia Yıldırım, **Kamusal Malların Özelleştirilmesinde Kullanılan Yöntemler**, İzmir: 4.Maliye Eğitimi Sempozyumu, 1988, s.4.

¹⁶⁰ Ertuğrul Acartürk, Recep Tekelli ve Hakan Arslaner, **Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomideki Rolü: Türkiye Modeline Eleştirel Bakış**, www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/hakan.doc (9 Haziran 2007), s.4.

¹⁶¹ Ekinci, s.66.

Az gelişmiş ülkeler ve petrol ihraç eden ülkelerin ise dünya yatırım akımları içerisinde ki payı 1998 yılında ancak %2,64, 1999 yılında %1, 2000 yılında %0,48 ve 2001 yılında %1,41 düzeyinde gerçekleşmiştir.¹⁶²

2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Gelişmiş ülkelerin tamamına yakını doğrudan yatırımları çekebilmek için uğraş verirken, sermaye gereksinimi gelişmiş ülkelere göre çok daha fazla olan gelişmekte olan ülkeler yabancı sermaye yatırımlarının ülke bağımsızlığı için tehlikeli olacağı, sömürgeciliğin bir aracı olduğu ve ülkede yerleşik olan firmalar yerini alacağı düşüncesiyle yabancı sermaye yatırımlarını tehlikeli görmüşlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin bu tavrı sermaye gereksinimleri olduğu halde dış finansman kaynaklarından yararlanamamalarına sebep olmuştur. Ancak günümüzde gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeye bakışı değişmiş, yabancı sermayeyi teşvik edici önlemler alınmaya başlamıştır.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye akışı 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 1950'lerden sonra yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen hızlı gelişimden, gelişmekte olan ülkelerin yeterli derecede pay aldığını söylemek zordur. Ancak, 1960 sonrasında bir hareketlilik başlamıştır. 1970'li yıllara doğru bu ülkelere yapılan yabancı sermaye yatırımları 4 milyar USD civarında iken bu rakam 1975'lerde 8 milyar USD 'a 1980'li yıllarda ise 13 milyar USD 'a çıkmıştır. Bu olumlu gelişmede, bu ülkelerin yabancı sermaye yatırımları konusunda izlemiş oldukları politikaların önemli katkılarının bulunduğunu söylemek mümkündür.¹⁶³ 1970 ve 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelere yabancı sermaye yatırımları ağırlıklı ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi gelişmiş ülkelere yapılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler için II. Dünya Savaşı'ndan Doğu Bloku'nun çözüldüğü 1989 yılına kadar olan süreç önem taşımaktadır. 1990 yılı başlarında dağılan Doğu Bloku ülkeleri kapılarını çok uluslu şirketlere açmışlar ve yabancı sermaye yatırımlarını teşvik edici politikalar geliştirmişlerdir. Sanayileşmiş ülkelerde altyapının

¹⁶² Batmaz ve Tunca, s.78.

¹⁶³ Algan, s. 103.

tamamlanmış olması, yatırımcıların bu ülkelere daha çok gitmesine sebep olmaktadır. Sosyalist ülkeler imalat sanayinden savunma sanayine kadar yabancı sermayeye kapılarını açma yönünden oldukça ilginç bir gelişim göstermektedirler.

Teknoloji transferleri, yabancı sermaye yatırımın gelişmekte olan ülkeler için sürekli olan potansiyelin en yararlısıdır. İhraç malları ekonominin gelişmesini uzun süre sağlayabilir fakat teknoloji transferi yerli gücünü de arttırarak sürdürülebilir gelişmeyi daha iyi hale getirebilir.¹⁶⁴

Çok uluslu şirketlere bağlı kuruluşların, dünya ekonomisinde ve gelişmekte olan ülkelerin üretimindeki payları gittikçe artmaktadır. Bu kuruluşların sınır ötesinde gerçekleştirdikleri üretimin dünya GSYİH'deki payı, 1970 yılında %4,5 iken, 1995'te %7,5'e çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki payları ise, 1982 yılında %4,4 iken 1995'te %6,3'e çıkmıştır. Bu veriler sadece sınır ötesinde gerçekleştirilen üretimi yansıtmaktadır. 1990 yılında yapılan bir çalışmada, çok uluslu şirketlerin dünya üretimindeki (dünyada GSYİH) payının %22 civarında olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁵

Güney Kore hükümeti, ekonominin kalkınmasına katkıda bulunduğu, ödemeler dengesini düzelttiği ve ülkeye teknoloji getirdiği için yabancı sermayeyi teşvik ederek korumaktadır. Özellikle ülke kalkınmasında katkıda bulunacak sosyal refahı arttıracak, uluslar arası alanda rekabet edebilecek alanlarda yabancı sermayeyi oldukça fazla teşvik etmektedir. Güney Kore'ye yatırım yapan ülkeler açısından Japonya birinci sırada, ABD ve Hollanda ise ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. Yabancı sermayeli yatırımların büyük bir kısmı imalat sanayine yöneliktir. Güney Kore'ye yönelik yabancı sermaye yatırımlarının emek-yoğun sanayi dallarına yönelik nitelikte olması dikkate değer bir özelliktir.

Türkiye gibi bir plan içinde kalkınmasını yürüten Tayvan, yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek ve ülkeye girişini sağlamak amacıyla, yabancı yatırımlarla ilgili kanun çıkarmıştır. Tayvan bu kanun çerçevesinde yabancı yatırımlardan akılcı bir şekilde yararlanma konusunda başarı gösteren ülkelerden biridir. Yunanistan tüm

¹⁶⁴ OECD Proceedings, **Foreign Direct Investment and Recovery in Southeast Asia**, s.39.

¹⁶⁵ Haluk Tandırcıoğlu ve Ahmet Özen, "Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, sayı:4, 2003, par.3.

sektörlerini yabancı sermayeye açmakla birlikte 1972- 1981 döneminde yabancı sermaye yatırımları konusunda beklediği başarıyı elde ettiğini söylemek zordur. 1972 yılında 540 milyon USD’lık yabancı sermaye yatırımını 1981 yılında 1 milyar USD’a çıkarabilmiştir.¹⁶⁶

1944 yılında Uluslararası Para Sisteminin esaslarını belirleyen Bretton Woods anlaşması gereğince kurulmuş olan Uluslar arası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ve Dünya Bankası (DB) özellikle gelişmekte olan ülkeler için vazgeçilmez bir finansman kaynağı olmuştur. DB, II. Dünya savaşı sonrası ülkelerin yeniden yapılandırılmalarına ve kalkınmalarına yardımcı olacak kaynakları sağlama misyonlarını üstlenmiş, IMF ise özellikle ülkelerin ödemeler dengesinde karşılaşmış oldukları açıkları finanse etme misyonunu üstlenmiştir. Dünya Bankası’na bağlı bir kuruluş olan Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD-International Bank for Reconstruction and Development) ise DB’na ana borç veren kuruluştur.¹⁶⁷ DB’nın kalkınma tarifi, herhangi bir yatırım projesini finanse etme misyonunun ötesine geçmekte, ekonomik, sosyal ve toplumsal yapının tümünün dönüştürülmesini esas alan programların uygulamaya konulmasını hedef almaktadır. Bu nedenle DB, başlangıçta sadece gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunacak yatırım projelerine kredi sağlarken, giderek, toplumsal yapıları öngörülen kalkınma modeli çerçevesinde topyekun değiştirecek programlara ilgi duymaya başlamıştır. Bu misyon değişikliği, uygulamada kurumun geleneksel proje kredisi anlaşmalarının yanı sıra özellikle 1980 yılından bu yana, az gelişmiş ülke hükümetleriyle “Yapısal Uyarlanma Kredisi Anlaşmaları” ile daha dar kapsamlı “Sektörel Uyarlanma Kredisi Anlaşmaları”nı imzalamaya başlamasıyla sonuçlanmıştır.¹⁶⁸ 1990’lı yıllarla birlikte dünya politika arenasında üstlendiği yeni roller ve karşılaştığı somut sorunlar, DB’nı kredi verme politikasında da yeni arayışlara yöneltmiştir. Çünkü, söz konusu misyon değişikliği karşısında, geleneksel yatırım projesi kredi anlaşmaları çekiciliğini görece olarak yitirmiş, yapısal ve sektörel uyarlanma kredisi anlaşmalarında ise ilgili ülkelerde yükselen muhalefet nedeniyle, dayandıkları programların uygulanması zorlaşmıştır.

¹⁶⁶ Algan, s.103.

¹⁶⁷ İlhan Öztürk, “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:3/1, Haziran 2006, s.37.

¹⁶⁸ Öztürk, s.51.

Gerek bu durum nedeniyle, gerekse üye ülkelerin değişen ihtiyaçlarına yanıt vermek bakımından DB, daha esnek ve karma yapıda kredi anlaşması yöntemleri geliştirmiştir.

1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere yönelik uluslararası finansmanların hacmi hızla artarken, aynı zamanda yapısal bir değişime de uğramıştır. Bu değişim, finansmanların şekli ile ilgili olup, resmi finansmanlar yerini özel finansmanlara terk etmektedir. Nitekim, son yıllardaki gelişmeler dikkate alındığında, 1990'lı yılların genel karakteristiğinin; gelişmekte olan ülkelere yönelik özel sermaye (doğrudan yabancı yatırımlar dahil) akışlarında hızlı bir büyüme ve resmi kalkınma finansmanlarında bir duraklama olmasıdır. Bunun sonucunda resmi kalkınma finansmanlarının toplam uluslararası finansmanlar içindeki payı sürekli azalmış ve 1990 yılındaki %56,5'den 1996 yılında %10,5'e kadar gerileme göstermiştir. Güney Doğu Asya ülkelerindeki kriz döneminde önemli ölçüde artmasına rağmen, resmi finansmanların uluslararası finansmanlar içindeki payı, 1998 yılı itibariyle sadece %17,4 dolayında kalmıştır.¹⁶⁹

Çin 1980 öncesi dönemde dışa kapalı bir komünist sistem izleyerek dünya genelindeki eğilimlere kayıtsız kalmış ve uluslar arası işbirliği ortamına entegrasyon adına herhangi bir adım atmamıştır.¹⁷⁰ Dolayısıyla bu dönemlerde Çin'e doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişi olmamıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları Çin'e 1978 yılında alınan ekonomik liberalizasyon ardından yoğunlaşmıştır. Son yıllarda ise Çin gelişmekte olan ülkelere yönelen doğrudan yabancı yatırımların önemli bir kısmını tek başına alma başarısını göstermiştir. Çin bu başarısını coğrafi konumuna, geniş bir piyasa olmasına, ucuz işgücüne, dünya ticaretine, WTO'ya katılma isteğine borçludur. Çin'de bulunan ucuz iş gücü, kültürel yakınlık ve sağlanan diğer teşviklerden istifade etmek isteyen yatırımcılar emek yoğun yatırımlarını Çin'e kaydırmayı tercih etmektedirler.

Çin, endüstriyel altyapısını yabancı teknoloji transferini esas alarak büyük ölçüde kendi kurmuştur. 1950'lerin başlarında, o dönemdeki toplam ithalatın %90'ını oluşturan 2.7 milyar dolarlık bir anlaşma karşılığında Rusya'dan 304 (hazır tesis/maymuncuk tesisi) ve 64 set malzeme ithal eden Çin, 1962'den 1968'e kadar

¹⁶⁹ DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, Mayıs 2000, s.4.

¹⁷⁰ Ekinci, s.76.

Japonya ve Doğu Avrupa ülkelerinden petrol, kimya, meteoroloji, madencilik, hassas makineler ve elektronik alanlarında 84 tesis (260 milyar dolar) almıştır. 1973 -1978 tarihlerinde Doğu Avrupa ülkeleriyle 7 milyar dolar değerinde 232 teknoloji anlaşması yapılmıştır.¹⁷¹

Gelişmekte olan yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir kısmı Latin Amerika (Brezilya, Arjantin) ve Asya (Hindistan, Endonezya, Malezya) ülkelerine gitmiştir. Bu bölgeleri sırasıyla Afrika ve Avrupa ülkeleri izlemektedir. Gelişmekte olan Latin Amerika ülkelerinden Brezilya yabancı sermaye yatırımlarını ülkesine çekme konusunda oldukça başarılı olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelere yapılan yabancı sermaye yatırımlarından Türkiye'nin ve Avrupa'da bulunan gelişmekte olan ülkelerin toplam yabancı sermaye yatırımlarından aldıkları pay düşük seviyelerdedir. Toplam yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere bölgesel dağılımı dikkate alındığında Latin Amerika ülkelerinin, %50'lik bir paya sahip iken, Avrupa'da bulunan gelişmekte olan ülkelerin %8'lik bir paya sahip bulunması, Türkiye'nin payının bu kadar küçük olmasının nedenini açıklamaktadır.¹⁷²

2005 ve 2006 yıllarında gelişmekte olan ülkeler kategorisinde toplam 30 milyon USD tutarında doğrudan yabancı yatırım girmesine rağmen, yapılan bu yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'nin büyüme hızını artırması beklenirken bunun tam tersi olarak büyüme hızının düştüğü görülmektedir. Bu olay Harvard Üniversitesi'nden Prof. Kenneth Rogoff tarafından gelişmekte olan ülkelerin tekeli ve yetersiz finansal sistemleri nedeniyle, yabancı sermayenin kısa bir süre sonra gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere ve ABD'ye döndüğünü ve bu nedenle yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme hızını düşürdüğü şekline açıklanmıştır.¹⁷³

¹⁷¹ Hai Yan Zhang ve Danny Van Den Bulcke, **China Rapid Changes in the investments development path**, s.386.

¹⁷² Algan, s.103.

¹⁷³ Süleyman Yaşar, "Yabancı Sermaye Geldikçe Büyüme Düşüyor", *Referans Gazetesi*, 16 Nisan 2007, http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=64700&YZR_KOD=159&ForArsiv=1, (11 Haziran 2007), s.1.

Orta-Doğu ülkelerinde de yabancı sermayeli yatırımların gerçekleştiği fakat diğer ülkelerde ulaşılan boyutlarda ve benzer alanlarda olduğunu söylemek güçtür. Bu ülkelerde yatırımlar daha çok petrol ve turizm kesimine yönelik bir özellik taşımaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarının 1980 ve 2005 yılları arasında bölgelere ve ülkelere göre dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 4
Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgelere ve Ülkelere Göre Dağılımı (%)

Bölge	İthal Edilen Sermaye				İhraç Edilen Sermaye			
	1980	1990	2000	2005	1980	1990	2000	2005
Gelişmiş Ülkeler	75.6	79.3	68.5	70.3	87.3	91.7	86.2	86.9
Avrupa Birliği	42.5	42.9	37.6	44.4	37.2	45.2	47.1	51.3
Japonya	0.6	0.6	0.9	1.0	3.4	11.2	4.3	3.6
ABD	14.8	22.1	21.7	16.0	37.7	24.0	20.3	19.2
Gelişmekte Olan Ülkeler	24.4	20.7	30.3	27.2	12.7	8.3	13.5	11.9
Afrika	6.9	3.3	2.6	2.6	1.3	1.1	0.7	0.5
Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	7.1	6.6	9.3	9.3	8.5	3.4	3.3	3.2
Asya ve Okyanusya	10.5	10.8	18.4	15.4	2.9	3.8	9.5	8.2
Batı Asya	1.4	2.2	1.1	1.5	0.3	0.4	0.2	0.3
Güney, Doğu, Güneydoğu Asya	8.8	8.5	17.2	13.8	2.5	3.4	9.3	7.8
Güneydoğu Avrupa ve CIS	..	0.01	1.2	2.5	..	0.01	0.3	1.2
Dünya	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Bölge	Fon Akışı				Fonları Dışa Akışı			
	1978-1980	1988-1990	1998-2000	2003-2005	1978-1980	1988-1990	1998-2000	2003-2005
Gelişmiş Ülkeler	79.7	82.5	77.3	59.4	97.0	93.1	90.4	85.8
Avrupa Birliği	39.1	40.3	46.0	40.7	44.8	50.6	64.4	54.6
Japonya	0.4	0.04	0.8	0.8	4.9	19.7	2.6	4.9
ABD	23.8	31.5	24.0	12.6	39.7	13.6	15.9	15.7
Gelişmekte Olan Ülkeler	20.3	17.5	21.7	35.9	3.0	6.9	9.4	12.3
Afrika	2.0	1.9	1.0	3.0	1.0	0.4	0.2	0.2
Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	13.0	5.0	9.7	11.5	1.1	1.0	4.1	3.5
Asya ve Okyanusya	5.3	10.5	11.0	21.4	0.9	5.6	5.1	8.6
Batı Asya	-1.6	0.3	0.3	3.0	0.3	0.5	0.1	1.0
Güney, Doğu, Güneydoğu Asya	6.7	10.0	10.7	18.4	0.6	5.1	5.0	7.7

Güneydoğu Avrupa ve CIS	0.02	0.02	0.9	4.7	..	0.01	0.2	1.8
Dünya	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: UNCTAD, 2006 Yılı Yabancı Doğrudan Yatırımlar Raporu, s.39.

Gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırım alıcıları olarak önem kazandılar. Farklı bölgelerdeki grupların performansları aynı olmamasına rağmen, 1978 -1980 tarihlerinde %20 olan dünya sermaye girişi payları 2003 -2005 tarihlerinde %35'lere yükseldi. 1978 -1980 tarihlerinde %10 olan gelişen Afrika ülkelerinin dünya (sermaye girişi) payları 1998 -2000 tarihlerine kadar %5'e gerilemiş olup bu durum son yıllarda düzelmiştir.¹⁷⁴ Doğrudan yabancı sermaye yatırımları da sadece 1970'lerden 1990'ların sonuna kadar olan tarihlerde görüldüğü üzere, Çin'e yapılan sermaye girişlerinin de etkisiyle Asya, Okyanusya ve yer yer Güney, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın payları giderek arttı. Bu durum 2000'lerin başlarında yavaşladı. Karayipler ve Latin Amerika bölgesi 1970'lerden 1980'lerin başına kadar olan dönemdeki üstünlüklerini gözle görülür bir şekilde kaybetti ve doğrudan yabancı sermaye akışları bölgede artışa geçmesine rağmen günümüzde bu durum hala değişmedi. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmiş ülkelere bakıldığında bu ülke gruplarının doğrudan yabancı sermaye kaynakları olmadan yükselen etkinlikleri gözlenmektedir. Son 25 yıldır sermaye çıkışlarındaki paylarının yükseldiği gözlenirken, küresel sermaye çıkışlarında doğrudan yabancı sermaye stoklarındaki paylarının %8 ila %15 arasında dalgalandığı görülüyor. Gelişmiş ülkelere gelen bu akışlar 1980'lerin ortalarına kadar çok az iken bugün 117 milyar dolara, yani dünya sermaye çıkışlarının %15'ine yükselmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı çıkışları 1980'de 72 milyar dolardan 1990'da 149 milyar dolara ve 2005'te 1 trilyon dolara yükselmiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ UNCTAD. "2006 Yılı Yabancı Doğrudan Yatırımlar Raporu". UNCTAD Report. New York, 2006, s. 40.

¹⁷⁵ UNCTAD 2006 Yılı Yabancı Doğrudan Yatırımlar Raporu, s.41.

2.2.3. Gelişmiş Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Gelişmiş ülkeler rekabet güçlerini artırmada gerekli olan daha ucuz işgücü, daha ucuz hammadde, daha uygun yasal düzenlemeler ve vergilendirme sistemini ve şartlarını elde edebilmek için sermaye ve teknoloji transferi yoluna gitmektedirler.¹⁷⁶

Bugün mevcut yabancı sermayenin yaklaşık olarak %80'i birbirlerine sermaye ihraç eden 7 ülke arasında gerçekleştirilmektedir. %20'lik bakiye ise, geri kalan 150'yi aşkın ülke arasında paylaşılmaya çalışılmaktadır. Tam olarak bilinmemekle birlikte, yaklaşık 250 -300 milyar olarak tahmin edilen yıllık yabancı sermaye yatırım miktarından, az gelişmiş ülkelerin payına düşen 50 -60 milyar doların, 150'nin üzerinde ülke tarafından paylaşılmaya çalışılması ise, bu konudaki rekabetin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmiş ülkeleri tercih etmelerindeki en önemli etken bu ülkelerdeki politik istikrar ve oturmuş bir yapılarının olmasıdır.

1998 -2000 döneminde Triad olarak adlandırılan ABD, AB ve Japonya üçlüsü Global ekonomideki doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin $\frac{3}{4}$ 'ünü ve yabancı sermaye çıkışlarının ise %85'ini içermektedir. 1990'ların sonlarında 50.000 çokuluslu şirketin ana ülkesini oluşturmakta ve 100.000 yabancı yavru şirkete de ev sahipliği yapmaktadırlar.¹⁷⁷

1946 -1955 dönemi boyunca ABD'nin yabancı sermaye ihracının %38'i Kanada'ya, %17'si Batı Avrupa'ya, geri kalanının %25'i Latin Amerika'ya, diğer ABD direkt yatırımları ise Ortadoğu'ya yapılmıştır.¹⁷⁸ Son yıllarda ABD'ye gelen yatırımlar büyük ölçüde sıfırdan yapılan yatırımlardan ziyade şirket birleşmeleri şeklinde olmuştur. ABD'ne 2000 yılında gelen yatırım miktarı, yabancı sermaye yatırım çıkışlarından ya da ihracından yaklaşık olarak 2 kat daha fazladır. Bunda gelişmekte olan ülkelerde yaşanan mali krizleri ve yukarıda bahsedilen şirket birleşmeleri ile

¹⁷⁶ Suna Oksay, Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oksay3.pdf>, (11 Haziran 2007), s.4.

¹⁷⁷ Batmaz ve Tunca, s.80.

¹⁷⁸ Altuğ, Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları,, s.15.

birlikte şirket içi ödünç vermelerdeki artışın etkisi vardır.¹⁷⁹ Ayrıca ABD'nin geniş iç pazarı, kalifiye iş gücündeki zenginliği, düşük ücret seviyesi, teknolojik seviyesi, yabancı firmaların ticaret engellerinden kaçınmak istemesi diğer gelişmiş ülkeleri ABD'ye yatırım yapma konusunda ikna etmektedir. Sektörler itibariyle incelendiğinde petrol, bilgisayar ve elektronik, telekomünikasyon ve finansal hizmetler yabancı yatırımların öncelik verdiği alanlar arasında yer almaktadır.

ABD'ye AB'den gelen doğrudan yabancı yatırımların payında son yıllarda düşüş olmasına rağmen İngiltere, ABD'ye yatırım yapan ülkeler arasında yine en başta gelmektedir. AB dışında, ülkeye gelen doğrudan yabancı sermayeye önemli derecede kaynaklık yapan ülkeler ise Kanada, İsviçre ve Japonya'dır. ABD yabancı sermaye çıkışları ya da yatırımları temel olarak AB şirketlerini baz alan sınır ötesi şirket birleşmeleri ya da satın almaları yoluyla devam etmekte olup ABD yabancı sermaye yatırım çıkışlarının hemen hemen yarısı AB ülkelerine olmaktadır. Bu nedenle AB ülkeleri için ABD yatırımlarının ekonomik etkileri önem taşımaktadır. Örneğin, ABD yavru şirketlerinin 1997 yılında İrlanda'da yaratılan katma değer ve toplam istihdamın yarısından fazlası üzerinde etkisi vardır. ABD yatırımlarının kendisine hedef seçtiği diğer önemli ülkeler ise Kanada, Japonya ve Latin Amerika ülkeleridir. Yabancı sermaye çıkışlarına sektörel bazda baktığımızda ise bu dönemde, otomotiv ve elektronik araçlar sektörlerinde bir sıçrama görülmektedir.

Günümüz gelişmiş ülkeleri arasında ön sıralarda yer alan Japonya'nın bu günkü konumuna gelmesinde yabancı sermayenin önemli katkıları olmuştur. Japonya, sadece aldığı teknolojiyi kullanmakta değil, aynı zamanda bu teknolojiyi geliştirerek, satın aldığı ülkelere satma konusunda oldukça başarılı bir ülke olma özelliği taşımaktadır.¹⁸⁰ Japonya yabancı sermayeyi ülkeye çekmekteki başarısını önemli ölçüde sermaye ihraç etme konusunda da göstermektedir. Ancak, Japonya yabancı sermaye yatırımlarına büyük ölçüde serbestlik tanımakla birlikte, bu yatırımlardan azami ölçüde yarar sağlama ve ülke çıkarlarına zarar gelmemesi konusuna büyük ölçüde ağırlık vermektedir.

¹⁷⁹ Batmaz ve Tunca, s.81.

¹⁸⁰ Algan, s.101.

Yabancı sermaye ihraç eden ülkeler arasında bulunan Belçika da yabancı sermayeli yatırımlara büyük önem vermektedir. Belçika Hükümeti, ekonomik büyümenin sağlanabilmesinde, sanayi kesiminin büyük ağırlığa sahip olduğu inancından hareket ederek yabancı sermayeyi bu kesime kanalize etme başarısını göstermiş ülkelerden biri olma özelliğine sahiptir. Ayrıca yabancı sermaye yatırımları konusunda bürokratik engelin bulunmaması, yatırımcı açısından cazip olmaktadır. 1961-1977 yılları arasında Belçika'daki yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık olarak %50'si ABD'ye aittir. 1981 yılı verilerine göre Belçika'nın gelişmekte olan ülkelere yapmış olduğu yabancı sermaye yatırımları da 2.038 milyon USD'a ulaşmıştır.¹⁸¹

Avusturya ekonomisinin canlılığını koruması, ülke içi GSMH'nın büyük bir bölümünün yatırımlara kanalize edilmesine ve yabancı sermaye yatırımlarına bağlıdır. 1977 yılında Avusturya kaynaklı kuruluşların sermayesi 8,9 milyon USD iken aynı yılda yabancı sermayeli kuruluşların sermayesinin 25,4 milyon USD olması Avusturya ekonomisinde yabancı sermayeli yatırımların etkinliğini ve önemini belirten göstergelerden biridir.¹⁸²

1980'lerin ortalarıyla kıyaslandığında AB'nin yabancı sermaye yatırımları giriş ve çıkışlarındaki payı artmıştır. Bu artışın sebebi sınır ötesi şirket ve satın almalarından kaynaklanmaktadır. 1990'lı yıllarla birlikte bölgesel bütünleşmenin derinlik kazanması ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği, yabancı doğrudan yatırımların hız kazanmasında bir dönüm noktası olmuştur. Bölgesel bütünleşmeye ek olarak politik istikrar, piyasa büyüklüğü ve iyi alt yapı artış trendinin ana unsurlarını oluşturmuştur.

Avrupa Birliği'ne gelen sermaye miktarının yaklaşık %85'ini ise Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg ve İspanya elde etmektedirler. Bu ülkelerden en önemlisi Almanya'dır. Almanya'nın 1996 yılında Global yabancı sermaye yatırımlarından aldığı pay %1,7 iken bu oran 2000 yılında %13'e ulaşmıştır. Almanya'nın 2000 yılında yabancı yatırımlardan bu derece yüksek pay almasının nedeni Avrupa'daki bütünleşme hareketlerinin yanı sıra Alman Mannesman şirketinin

¹⁸¹ Algan, s.102.

¹⁸² Algan, s.102.

İngiliz VadaFoneAir Touch şirketi tarafından satın alınmasıdır.¹⁸³ Doğrudan yabancı sermaye akımları açısından AB üyesi ülkeler arasında İngiltere birinci sırada bulunmaktadır. 2001 yılında bu ülkeyi takip eden ülkeler Hollanda ve Fransa olmuştur. İsveç, 1998 yılına göre bir sonraki yılda çektiği yabancı sermaye miktarını %200 oranında artırmıştır. İsveç'teki dikkate değer bu artış, İngiltere ve İsveç'teki iki pharmaceutical şirketinin birleşmesi sonucunda gerçekleşmiştir.

Doğrudan yabancı yatırım akımlarının ülkelerin GSYİH'sı içindeki paylarına bakıldığında ise 1998 yılı itibariyle %9,2 ile Finlandiya birinci, %8,7 ile Hollanda ikinci ve % 8,6 ile İsveç üçüncü sırada yer almışlardır. AB'ne birlik dışından gelen yabancı yatırım akımlarına bakıldığında 1990'ların ikinci yarısında kadar ABD büyük pay sahibidir. ABD dışında birliğe yatırım yapan başlıca ülkeler ise İsviçre, Kanada, Japonya, Güney Kore ve Güney Afrika olmuştur. AB, doğrudan yabancı sermaye girişi açısından olduğu kadar doğrudan yabancı sermaye ihracı açısından da önemli bir konumda bulunmaktadır. AB'nin 1995 yılına kadar yaptığı doğrudan yabancı sermaye ihracı ortalama olarak 117,308 milyon USD iken bu rakam 2000 yılında 968.019 milyon USD'a ulaşmıştır. Birlik içinde ise en önemli yatırımcı ülke konumunda olan İngiltere'dir. İngiltere'nin yaptığı 253,929 milyon USD sermaye ihracına karşılık Belçika ve Lüksemburg 241,997 milyon USD'lık yatırımla ikinci sırada bulunmaktadır. Bu ülkeler ise sırasıyla, Fransa, Hollanda ve İspanya takip etmektedirler.¹⁸⁴ Japonya, Belçika ve Avusturya'nın gösterdiği başarının bugün gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına ışık tutacağını söylemek mümkündür.

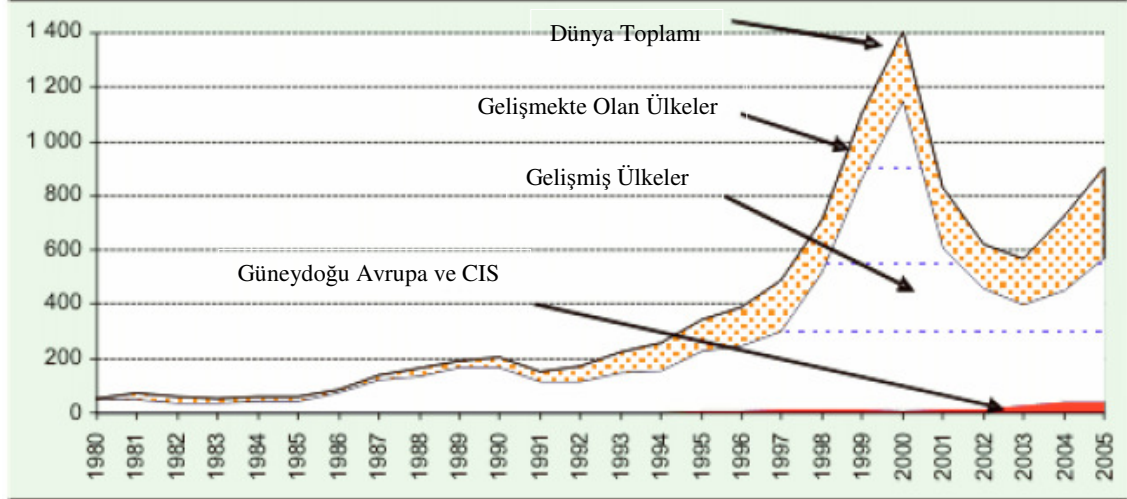
Global olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2006 yılında 2005 yılına kıyasla %29 oranında artarak 916 milyon USD olarak gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki bu artış hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmiştir.

1990 -2005 yılları arasında Dünya ve ekonomi gruplarına göre yabancı sermaye girişleri aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

¹⁸³ Batmaz ve Tunca, s.82.

¹⁸⁴ Batmaz ve Tunca, s.82.

Şekil 1
Dünya ve Ekonomi Gruplarına Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri, 1980 - 2005, (Milyar USD)

Kaynak: UNCTAD 2006 Yılı Yabancı Doğrudan Yatırımlar Raporu.

Gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye yatırımları 2000 yılından 2003 yılına kadar olan belirgin düşüşten sonra 2004 yılında artmaya başlamıştır. Bu düşüş gelişmiş ülkelerde, AB ve Japonya'daki yavaş büyümeden kaynaklanmıştır. Avrupa Birliği dışında ki gelişmiş ülkeler 2004'te sermaye girişi artışına katkıda bulunmuşken 2005'te artış özellikle Avrupa Birliği ülkelerinden (%97) kaynaklanmıştır. Avrupa Birliğindeki artışlar bilhassa 40 milyar dolardan fazla artış yakalanmasıyla Almanya, İngiltere (100 milyar dolardan fazla) ve Hollanda'da görüldü. 2005'in en büyük 5 ekonomisi sırasıyla İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Hollanda ve Kanada gelişmiş ülkelere yapılan sermaye girişinin %75'ini almıştır.¹⁸⁵

Dünya'da yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 2006 yılından sonraki dönemlerde de artması beklenmektedir. Bu beklentinin oluşmasında dünya ekonomisindeki devam eden büyüme, çok uluslu şirketlerin artan karlılıkları, izlenen liberalizasyon politikaları etkilidir. Ancak petrol fiyatlarındaki artış, faiz oranlarındaki artış, artan enflasyon baskısı gibi sebepler birçok ülkedeki yabancı sermaye yatırımlarının yönünü etkilemesi mümkündür.

¹⁸⁵ UNCTAD, 2006 Yılı Yabancı Doğrudan Yatırımlar Raporu, s.36.

3. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımları Osmanlı Dönemi 1535-1923, Türkiye Cumhuriyeti Dönemi 1923-1950 yılları, 1950-1980 yılları ve 1980 yılından günümüze kadar olan dönem olarak 4 ayrı bölümde incelenecektir.

3.1. Osmanlı Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti öncesinde aynı topraklarda hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu’nun yabancı sermaye ile tanışması 1535 yılına, Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar uzanmaktadır. Kanuni zamanında Fransa’yı koruyan İmparatorluğun sağladığı ticari bağışlarda yabancı sermayeyi etkileyen hususlar şunlardı;¹⁸⁶

- Her iki ülke sularında gemi taşımacılığı karşılıklı olarak serbest olacaktır,
- Fransa tüccarları Osmanlı ülkesinde ticaret yapacaktı ve 10 yıl süreyle vergi vermeyeceklerdi,
- İthal edilen Fransa mallarına %3 gümrük resmi uygulanacaktı.

III. Selim ve IV. Mahmut dönemlerinde de ticari bağış olarak görülen ancak gerçekte kapitülasyonların temelini oluşturan bu bağışlar devam etmiş, 1740 yılında Fransa ile resmi ticaret anlaşması imzalanması ile ticari bağışlar hak özelliği kazanmış ve anlaşmanın 84. maddesine göre de imtiyazlar kalıcı hale gelmiştir.

1838 yılında İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın önemli maddeleri şöyledir.¹⁸⁷

- Tekelci sınırlamalar tamamıyla sona erdirilecek, gerek ihracat ve gerekse ithalat olanaklarını yabancılar için sınırlayan hükümler ve bu konuda yerli tüccarlara sağlanan tekel ortadan kaldırılacaktır.

¹⁸⁶ *Yabancı Sermaye Yatırımları*, <http://www.genbilim.com/content/view/3488/89/>, (05.04.2007), s.1.

¹⁸⁷ Çeken, s.73.

- İç ticarete yerli tüccarın inhisarı ortadan kaldırılarak yabancı tüccara da aynı imkanlar sağlanacaktır.
- Yabancı tüccar en imtiyazlı yerli tüccardan daha fazla vergi ödemeyecektir. İthalatta yalnız %3 ithal resmi ödenmeyecektir. Ek vergi %2 oranında alınacak ve ithal malları Osmanlı topraklarının her tarafına başka bir vergi ödemeden girebilecektir. İhraç mallarından ihracatın yapılacağı iskeleyle kadar hiçbir vergi alınmayacak, iskelede %9 oranında vergi alınacaktır. İskeleden ihracatında ayrıca %3 oranında gümrük resmi verilecektir.

Antlaşma öncesinde Osmanlı Devleti'nde iç ticaret Yedd-i Vahit (Tekel) adı verilen özel ithalatçılar tarafından yürütülmekte, Ahi Teşkilatının (üretici birliklerinin) temsilcileri olan bu ithalatçıların müsaade etmediği mallar kesinlikle ithal edilmemekteydi. Aynı ithalatçılar ithal edilen malların ülke içinde pazarlanma ve dağıtım hizmetlerini de yürüterek haksız rekabeti de önlemekteydi.¹⁸⁸

Antlaşma ile tekerci sınırlamalar ortadan kalkmış, var olan sistem dağıtılmış, ülke içindeki dağıtım ve satım hizmetleri azınlıkların (Ermeni, Rum ve Musevilerin) ellerine geçmiştir. Bunun sonucunda da antlaşmaya taraf olan devletler kendi politikaları doğrultusunda fiyat belirlemesine gidebilmiş bu durum haksız rekabete neden olmuştur.

Bu antlaşma ile ülkeye gelen mallardan sadece %5 oranında vergi alınması, ülke içinde başkaca vergi alınmaması yerli ürünler ile haksız bir rekabete ve fiyat farklılaşmalarının doğmasına neden olmuş, Osmanlı Devletinde üretilen ürünler için uygulanan gümrük vergisi %12'ye çıkarılmış ve böylelikle de ihracatın durma noktasına gelmesi sağlanmıştır. Üretimi de engelleyen bu durum ülkenin dışa bağımlılığını arttırmıştır.¹⁸⁹

1838 yılında İngiltere ile imzalanan Ticaret Antlaşması, İngilizlerin kendi çıkarlarını tehlikeye düşürmemek için Mehmet Ali Paşa ve Rus tehlikelerine karşı

¹⁸⁸ Yücer, s.15.

¹⁸⁹ Yücer, s.16.

Osmanlılara verdiği desteğin bir bedelidir. Bu anlaşma ile Osmanlı Devletinin iç pazarı önce İngilizler ve daha sonra tüm yabancılara açılmış ve Devletin dış ticaretten sağlamış olduğu vergi gelirleri de azalmıştır.¹⁹⁰

Türkler 1838 Ticaret Anlaşmasının ortaya koyduğu olumsuz şartların sonucunda yabancı sermayeye ülke kapılarını açmak zorunda kalmışlardır. Borçlanma şeklinde başlayan bu zoraki borçlanma Osmanlı Devleti itibarının yitirilmesi, hükümranlık haklarından feragat gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmış; bunlara ek olarak yabancı sermaye ilişkilerinin politik veya askeri baskıyı peşinden getirdiği görülmüştür.¹⁹¹

Bu kadar geniş imtiyazlardan sonra ülkede yabancı sermaye anlamında hareketlenme yaşanmıştır. Bu dönemde gerçekleşen önemli yabancı sermaye hareketlerinden bazıları şöyledir.

- 1840 yılında ilk defa portföy yatırımı (dolaylı yatırım) diye adlandırılan dış borçlanma işlemi gerçekleşmiştir. Bu dönemde çıkarılan tahviller Londra, Paris ve Viyana gibi Avrupa finans piyasalarına satılarak uzun vadeli borçlanma yoluna gidilmiştir.¹⁹²
- 1851 yılı Kırım savaşıdan sonra, Kırım savaşının gerektirdiği yeni harcamaları karşılamak amacıyla 1854 yılında Dent Palmer And Co. isimli bir aracı firmanın yardımıyla batıdan 3 milyon İngiliz sterlini borçlanmaya gidilmiştir. Bu borcu Fransa'dan alınan borçlar izlemiştir.¹⁹³
- 1856 yılında dolaysız yabancı sermaye diye nitelendirdiğimiz bir işlem gerçekleşmiştir. Bu yılda ilk defa Osmanlı'ya dolaysız yabancı sermaye girişi olmuştur.

¹⁹⁰ Çeken, s. 74.

¹⁹¹ Uras, s.20.

¹⁹² Ekrem Erdem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası", *Bankacılar Dergisi*, 2006, sayı:56, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi56/Osmanli%C4%B1%20Para%20Sistemi.pdf>, (24 Haziran 2007)

¹⁹³ Murat Türkyılmaz, Türkiye' de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm, (03.05.2007), s.1.

Osmanlı Devleti düştüğü mali bunalım ve artan savaş harcamalarının etkisiyle hızla borçlanmaya başlamış ve zamanla borçlanma artmıştır. 1854 yılında alınan borç Kırım savaşı harcamalarını finansmanına, ardından alınan borçlar ise cari masraflar, saray yapımı, maaş ödemelerine ve donanma teşkiline, ıslahat hareketleri, kaimenin güçlendirilmesi, borç geri ödemeleri, savaş masrafları, tren yolu liman inşası gibi direkt yatırımların finansmanında kullanılmıştır¹⁹⁴

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda Avrupa devletlerinin büyük bir baskısı altında bulunuyordu. Sahip olduğu coğrafik konum, geniş pazar ve yeterince işletilmeyen zengin hammadde kaynaklarıyla Türkiye, Avrupa devletlerinin iştahını kabartıyordu.¹⁹⁵

1873 yılında borsa krizinin patlak vermesi ile Avrupa ülkelerinden Osmanlı Devleti'ne sermaye ihracı kesilmiş, Osmanlı Devleti borçlarının ancak yarısını ödeyebileceğini ilan etmesine rağmen bir yıl sonra dış borç ödemelerinin tamamının durduğunu ilan etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı devletinin 1875 yılında dış ülkelere olan borcu toplam 200 milyon sterlin civarında, anapara ve faiz ödemeleri ise yılda 11 milyon sterlin civarındaydı. Devletin tüm gelirleri ise 18 milyon sterlin seviyelerinde olduğundan dış borç ödemelerini sürdürebilmek için yıllık gelirlerinin %60'ını dış borç ödemelerine ayırması gerekiyordu.¹⁹⁶

Batılı sermaye çevreleriyle Osmanlı yöneticileri arasında 1881 yılının Aralık, Hicri takvime göre Muharrem ayında imzalanan ve tarihe “Muharrem Kararnâmesi” olarak geçecek olan bu anlaşma ile borçların tediyelerini amaçlayan Düyûn-ı Umumiye-i Osmaniye olarak anılan borç idaresi kuruldu. Bu anlaşma ile Osmanlı borçlarında indirimle gidildi ve ödeme şartları yeniden düzenlendi. Ancak Osmanlı borçlarının yönetim, ödeme ve vergilerin toplanması Düyun-ı Umumiye müessesine bırakıldı.

¹⁹⁴ F.Nuray Altuğ, **Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Dış Borçlanmanın Ekonomik Önemi ve Türkiye'nin Dış Borçlanması**, Marmara Üniversitesi İİBF, Yayın no: 544-395,1996,s.91-114.

¹⁹⁵ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın**, 11.Basım, İstanbul: Tekin Yayınları, , 1976, s.103.

¹⁹⁶ Sait Öztürk, “Osmanlı'nın IMF'si: Düyun-ı Umumiye”, Yeni Dünya Dergisi, 2002 Mart, http://www.yenidunyadergisi.com/index.php?sf=arsiv_oku&id1=1357&id2=8&syf=0 (25 Haziran 2007), par.2.

Düyun-u Umumiye örgütü, Osmanlı Devletinin şerefini kurtarmak için, devletin bir dairesi sayılmakla birlikte idaresinde İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Avusturyalı ve Osmanlı alacaklıları ile kendilerine öncelik tanınan Galata bankerlerini temsilen 7 üye bulunmakta olup aslında Osmanlı Devleti'nden tamamen bağımsızdı ve Batı Devletlerinin çıkarlarını temsil etmekteydi. Osmanlı Bankası ve Galata Bankerleri ile 1987 yılında “Rüsumu Sitte” anlaşması yapıldı. Bu anlaşmaya göre tuz, ispirto, tuz ve tütün tekelleri, damga resmi, ipek öşrü, müskirat resmi ve İstanbul bölgesinde balıkçılıktan alınan vergi gibi gelirler on yıl süre ile iç borçların ödenmesine ayrıldı.¹⁹⁷

Bunun dışında gümrük muahedelerinin tadili halinde gümrük gelirinde meydana gelecek hasılat farkı, patent nizâmnamesinin tatbik mevkiine konulmasından ve temettü vergisinde hasıl olacak fazlalıklar, Bulgaristan vergisi, Kıbrıs varidat fazlası, Şarki Rumeli vergisi ile mezkur eyalet gümrükleri safi hasılatı karşılığı olan 5000 lira, tönbeği resmi hasılatından 50 bin lira, Berlin muahedesine göre Düyun-ı Umumiye'den Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'a isabet eden meblağlar da Düyun-ı Umumiye müessesesinin tasarrufuna bırakıldı.¹⁹⁸

Düyun-ı Umumiye Osmanlı devleti içinde adeta ikinci bir Maliye Bakanlığı olarak görev yapmıştır.¹⁹⁹ 1910 -1912 yılları arasında Osmanlı Devleti Maliye nezaretinde 5.500, Düyunu Umumiye emrinde ise 9.000 kişi çalışmakta ve devletin gelirlerinin %31,5'ini Düyunu Umumiye tahsil etmekteydi.²⁰⁰

Düyun-u Umumiye ile birlikte yabancılar, bugünkü anlamda işletmeciliğe de başlamışlardır. İdaresi genellikle yabancıların elinde bulunan ve dış borçların karşılanması için kullanılan (bir takım vergi gelirlerinin tahsili, borç geri ödemeleri için Düyunu Umumiye İdaresinin tasarrufuna bırakılmış, elektrik idaresi, telefon şirketi, liman işletmeciliği ve bazı maden şirketleri vb. için imtiyaz tanınmıştır) vergi, resim harç gibi gelirlerle, tuz, içki, demir yolları gibi tekel niteliği gösteren mali kaynaklara

¹⁹⁷ Uras, s.96.

¹⁹⁸ Öztürk, par.6.

¹⁹⁹ Çeken, s.74.

²⁰⁰ Uras, s.97.

yabancıların el koymasıyla Osmanlı devleti ekonomik ve mali iflasın eşiğine getirilmiştir.²⁰¹

Sermayenin kar haddini artırmak için ortaya çıkan ekonomik baskılar 1881 sonrası dönemlerden itibaren önemli miktarda dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının daha çok altyapıya; hizmetler sektörüne, madencilik ve tarım sektörüne yönlendirilmesine olanak sağlamıştır.²⁰²

Duyun-u Umumiye’ den önceki dönemde yabancı sermayenin doğrudan ilişkili olduğu konular sınırlı idi. Türkiye’ de Duyun-u Umumiye ile birlikte yabancılar bugünkü anlamda işletmeciliğe başlamışlardır.²⁰³

1883 yılında Avusturya kökenli Credit Anstalt, Almanya kökenli S.Bleichröder ve Osmanlı Bankası tarafından ortaklaşa kurulan Reji İdaresi’ne ülke içindeki tütün üretiminin denetlenmesinde, tütün alım ve satımında ve sigara üretiminde ayrıcalıklar tanınmıştır.²⁰⁴

İngiliz ve Fransız sermayeli Osmanlı Bankası zamanla Ereğli kömür madenlerinin işletilmesini, Şam-Hama, İzmit-Kasaba, Selanik-İstanbul demiryolları ile İstanbul Elektrik,su, tramvay işletmesine de hakim olmuştur. Almanya 1888 yılında Deutsche Bank aracılığıyla Bağdat Demiryolu projesine girerek 1889’da “Anadolu Osmanlı Şimendifer Kumpanyası” isimli şirketi kurmuştur.²⁰⁵

1908 -1914 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik yapısı, tarımcı, sanayide fevkalade geri, dış ticarete dışa bağımlı niteliklerini büyük ölçüde korumuş ancak elverişsiz koşullara rağmen bazı dinamizm belirtileri göstermiştir.²⁰⁶

Mustafa Kemal önderliğinde Ankara’da kurulan meclis hükümeti başlangıçtan beri Düyunu Umumiye idaresini tanımamış ancak borçların varlığını ise

²⁰¹ Çeken, s.74

²⁰² Çeken, s.74.

²⁰³ Türkyılmaz, s.1.

²⁰⁴ Uras, s.99.

²⁰⁵ Türkyılmaz, s.1.

²⁰⁶ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908 -1985)**, 3.Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi,1990, s.23.

reddetmemiştir.²⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Lozan'da Duvunu Umumiye Meclisi'nin yetkilerinin kaldırılmasını sadece alacaklarını temsil eden bir kurum olarak kalmasını kabul ettirdi.²⁰⁸

Lozan Konferansından sonra 1925 yılında Paris'te yapılan bir toplantıda Duvunu Umumiye borçlarının Osmanlı Devleti toprakları üzerinde kurulan 16 bağımsız devlet arasında Duvunu Umumiye gelirlerinin bölgelerden toplama payları esas alınarak paylaşılmasına karar verildi. Bunun neticesinde 1912 yılından önce olan Osmanlı Devleti borçlarının %62,23'ü, 1912 yılından sonraki borçların %76,53'ünün Türkiye Cumhuriyeti'ne devredildi.²⁰⁹ Osmanlı borçlarının kesin tasfiyesi ancak 1954 yılında sona ermiş ve yüzyıl sürmüştür.

Osmanlı dönemindeki borçlanma ve ardından gelen 1838 Ticaret Antlaşması ve imtiyazlar sonuçlarını tablolarla ifade etmek faydalı olacaktır.

1914 yılındaki dış borçlar toplamı Duvunu Umumiye'nin 1925 tarihli Paris Konferansında verdiği rapora göre 153,7 milyon Osmanlı Lirasıydı.

Osmanlı borçlarının 1900 ve 1914 yıllarında ülkeler arasında yüzdesel olarak borç dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.²¹⁰

Tablo 5
Osmanlı Borçlarının Ülkeler Arası Oransal Dağılımı (%)

	1900	1914
Fransa	45	49
İngiltere	11	7
Almanya	12	20
Belçika	18	11
Hollanda	4	3
İtalya	1	1

²⁰⁷ Bulutoğlu, s.95.

²⁰⁸ Bulutoğlu,s.96.

²⁰⁹ Uras, s.101.

²¹⁰ Uras, s.98.

Avusturya	2	1
İç borçlar	7	8
Toplam	100	100

Kaynak: Güngör Uras, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, 1979, s.98.

1900 yılından 1914 yılına kadar olan süreçte Fransa ve Almanya’nın Osmanlı Devleti’ne vermiş olduğu borçların yüzdesel olarak arttığı, İngiltere ve Belçika’nın ise dış borç toplamı içindeki payının azaldığı görülmektedir.

1915 yılı itibariyle ülke genelindeki sermaye emeğin dağılımı şöyledir.

Tablo 6
Ülke Geneline ki Sermaye ve Emeğin Dağılımı (%)

	Sermaye	Emek
Türkler	15%	15%
Azınlıklar	85%	85%
Rumlar	50%	60%
Ermeniler	20%	15%
Museviler	5%	10%
Diğerleri	10%	
Toplam	%100	%100

Kaynak: Tevfik Çavdar;”Cumhuriyet Dönemi Başlarken Türkiye Ekonomisinin Görünümü ve Yapısal Kökleri” Bursa İ.T.İ.A., 1973, s.165.

1915 yılında yukarıda verilen rakamlardan da anlaşılacağı gibi başta Rumlar olmak üzere azınlıklar ülkede sermaye ve emeğin %85’ine sahipti.

1910 yılı itibariyle yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı şöyledir.²¹¹

²¹¹ Uras, s.100.

Tablo 7
1910 Yılı İtibariyle Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı
(Milyon Kuruş, %)

	Milyon Kuruş	%
Demiryolları	3.368	59
Sanayi	650	11,4
Banka Sigorta	560	9,8
Madenler	328	5,7
Elektrik-Tramvay-Su	311	5,5
Limanlar	288	5
Ticaret	206	3,6
Toplam	5.711	100

Kaynak: Güngör Uras, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, 1979, s.100.

1915 yılına kadar yapılan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımları şöyledir.

Tablo 8
1915 Yılına Kadar Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımları
(Milyon Osmanlı Lirası)

Sektörler	Yatırım Miktarı	Yıllık Geliri	Toplam İçindeki Yüzdesi
Demiryolları	53.31	1040	62,9%
Elektrik, Su, Tramvay	5700	170	6,7%
Liman ve Rıhtımlar	4710	160	5,5%
Sanayi	6500	560	7,7%
Ticaret	2660		3,1%
Madencilik	3580	260	4,4%
Banka ve Sigorta	8200	890	9,7%
Tarım			
Toplam	84.66	3.08	100,0%

Kaynak: Okay Yücer, Türkiye’de Yabancı Sermaye yatırımlarının Gelişimi ve 1980 Sonrası Yatırımların Sektörel ve Ülkelere Dağılımları, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994, s.18.

Yukarıdaki tabloda sektörlere göre verilen yatırımın dağılımı ise ülkelere göre şöyledir.

Tablo 9
1915 Yılına Kadar Yapılan Yabancı Yatırımların Ükelere Göre Dağılımı (%)

Ülkeler	Toplam İçindeki Yüzdesi
Fransızlar	50,1%
Almanlar	27,8%
İngilizler	15,2%

Kaynak: Okay Yücer, Türkiye’de Yabancı Sermaye yatırımlarının Gelişimi ve 1980 Sonrası Yatırımların Sektörel ve Ükelere Dağılımları, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi,1994, s.18.

Yukarıdaki değerlerde de görüldüğü gibi toplam yatırımların yarısı Fransızlar tarafından yapılmıştır. Fransızlar ilk Kapitülasyonlar ile elde ettikleri ticari imtiyazları, Osmanlı İmparatorluğu tarihi süreci içerisinde başa geçen bütün padişahlara (baskılar sonucunda) kabul ettirmiş ve böylelikle de hemen her alanda rahatlıkla yatırımlarını yapmışlardır.²¹² Yabancı sermayenin 1915 yılına kadar olan dönemde özellikle demiryolu yapımı ve işletimi konusunda istekli olmalarının temelde iki sebebi vardır. Birincisi, Osmanlı Devleti ile demiryolu yatırımlarını yapan ülkeler arasında imzalanan imtiyaz anlaşmalarının çok geniş yetkiler ve avantajlar sağlaması (demiryolu güzergahı üzerinde bulunan yer altı ve yerüstü kaynaklarının işletimi demiryolunu yapan ülkeye verilmesi gibi) ikincisi ise Osmanlı devletinin yapılan her kilometre için yabancı şirketlere teminat vermesidir. Bu teminattan yararlanmak isteyen yabancı şirketler ise demiryolların mümkün olduğunca uzun yapmışlardır.²¹³

Demiryolu yapan firmalar “Km garantisi”ni o kadar fazla almışlardır ki; yaptıkları 53,3 milyon liralık yatırımın 36,7 milyon lirasını (yaklaşık olarak %70’ini) teminat olarak Osmanlı Devleti’nden almışlardır.²¹⁴ Demiryolu imtiyazları, rizikosuz ve karlı bir yatırım olmanın çok ötesinde bir anlam taşımaktadır. Demiryolu imtiyazları yağması, Türkiye’de nüfuz bölgeleri kurmak ve Türkiye paylaşılınca, bu bölgeleri

²¹² Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi**, Ankara: Yurt Yayınları, 1984, s.65.

²¹³ Doğan Avcıoğlu, s.142.

²¹⁴ Pamuk, s.67.

sömürge imparatorluklarına katmak amacını gütmektedir. Avrupa devletleri demiryolu imtiyazlarını elde etmek için büyük bir mücadele vermişler ve bu devletlerarasında sorun çıkmasına sebep olmuştur.²¹⁵

Tablo 9’da da görüldüğü gibi uzun vadede karlılık sağlayan sanayi sektörüne %7,7 oranında yatırım yapan sermayedarlar, demiryollarına %62,9, bankacılık ve sigortacılık sektörüne ise %9,7 oranında yatırım yapmışlardır.²¹⁶

Osmanlı döneminde demiryollarından sonra yabancı sermayenin en çok ilgi gösterdiği alan bankacılık ve sigortacılık sektörü olmuştur. Yabancı sermayenin 1914 yılına kadar bankacılık ve sigortacılık sektörüne yaptığı yatırımlar 9.8 milyon Osmanlı Lirası (yaklaşık 9.8 milyon İngiliz sterlini) olmuştur. Yapılan bu yatırımın dağılımı ise şöyledir.

Tablo 10
Osmanlı Döneminde Bankacılık ve Sigortacılık Sektörüne Yapılan Doğrudan
Yabancı Yatırımların Ükelere Göre Dağılımı (%)

Fransız Sermayesi	38,20%
İngiliz Sermayesi	33,10%
Alman Sermayesi	19,70%
Diğer Ülke Sermayeleri	9%

Kaynak: Şevket Pamuk, Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi, 1984, s.65.

Bu dönemde faaliyette bulunan banka ve sigorta şirketleri genellikle yabancı sermayeli şirketlerin kredi ihtiyaçlarını karşılıyor ve Osmanlı Devleti ile aralarındaki ilişkilerde (yatırımlara izin alınması, hammadde ve işgücü temini, uzun vadeli kredi vb.) aracılık görevi görüyorlardı.

Osmanlı Devleti’nde bütün bu gelişmeler olurken bazı Türk aydınları ve iktisatçıları yabancılara ve gayrimüslimlere bu kadar prim verilmesini istemiyorlardı. Bu amaçtan hareketle 1863 yılında Mithatpaşa’nın direktifleri ile ilk Türk Bankası olan Ziraat Bankası kurulmuştur. Tarım kesimine ucuz kredi sağlamak amacıyla kurulan

²¹⁵ Avcıoğlu, s.143.

²¹⁶ Yücer, s.19.

banka, bankacılık faaliyetleri yapmıyordu. Ziraat Bankası ile aynı tarihte Fransız ve İngiliz ortak sermayesi ile kurulan Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani Şahane) bankacılık sektörünün gelişmesinde etkili olmuştur. 1875 yılında Osmanlı Devleti ile imzalanan imtiyaz anlaşması uyarınca ihraç görev ve yetkilerine sahip olmuş ve emisyon yetkisi de Osmanlı Bankası'na verildiğinden, para arzını da İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir.²¹⁷

Cumhuriyetin 1923'te kurulmasına rağmen Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın ancak 1930 yılında kurulabilmesi yabancı sermayeli bankaların Osmanlı'nın son dönemlerinde etkili olması ve Osmanlı Bankası'nın Türkiye'deki faaliyetleriyle ilgilidir.²¹⁸ Osmanlı Bankası Merkez Bankasının kuruluşuna kadar Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmasını yönlendirmiş, Duyunu Umumiye idaresinin kurulmasında rol almış, tütün rejisinin kurulmasında katkıda bulunmuş ve kapitalist batılı ülkelerin şirketleri aracılığıyla Osmanlı ekonomisinin kontrolünü elinde tutmuştur.²¹⁹

Birinci Dünya savaşında Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu İttifak Devletlerinin yenilmesiyle kendine yeten bir sanayisi bulunmayan Osmanlı Devletinin dışa bağımlı ekonomisinin gelişmesi neredeyse tamamen durmuştur. Kapitalist ülkelerde Osmanlı Devleti ekonomisinin zayıflamasını fırsat olarak görmüş ve yatırımlarını demiryolları, ticaret, bankacılık ve sigortacılık alanlara kaydırmışlardır. Yabancı sermaye; demiryolları, ticaret, bankacılık, sigortacılık alanlarının yanı sıra denizyollarına ve elektrik-su-gaz gibi belediye hizmetlerine de yönelmiştir. Ancak, doğrudan üretim alanlarına dönük yabancı sermaye yüzde 10 gibi düşük bir oranda kalmıştır.²²⁰

1915 yılından önce Fransa, İngiltere, Almanya arasında dağılan bu yatırımlar Birinci Dünya Savaşı sırasında İhtilaf devletleri safhalarında yer alan İtalya, Belçika ve Amerika'nın da katılımıyla daha geniş bir perspektife yayılmıştır. İtalya, Elektrik ve

²¹⁷ Yücer, s.22.

²¹⁸ Emin Akçaoğlu, Türk Bankacılığına Yabancı Sermayeli Girişler, 2006, <http://www.akcaoglu.net/2006/05/01/22/>, (1 Mayıs 2007), par.1.

²¹⁹ Yücer, s.23.

²²⁰ İsmail Özsoy, "1870'li Yıllarda İstanbul'un Çevre Temizliğinde Yabancı Sermaye", **Ekoloji Magazin**, Sayı 1, (Ocak-Mart 2004), Par.2.

Denizcilik sektörlerindeki yatırımların %60'ını tek başına gerçekleştirmiş ve işletim hakkını da eline almıştır.²²¹

1914'lere gelindiğinde Anadolu'daki yabancı sermaye yani dış yatırımın oranı %89 iken yerli sermayenin oranı sadece %11 kadardı. O yıllarda 130.6 milyon kuruş milli sermaye ile 52 şirket kurulurken, 1.062.4 milyon kuruş yabancı sermaye ile 44 yabancı şirket kurulmuştur. Bu yabancı sermayenin %60.08'i Fransızlar, %14.46'sı İngilizler, %25.42'si de Almanlar arasında dağılmaktaydı. Bu dönemde zengin yeraltı madenlerinin neredeyse tamamı yabancılara devrolmuştur. Madenlerdeki yerli sermaye 428 milyon kuruş iken, Fransızlar 2.369, İngilizler 754, Almanlar 2.273, İtalya, Yunanistan ve Rusya 370, Belçika, İsviçre ve Avusturya da 110 milyon kuruş sermaye yatırmıştır. Yabancıların ulaşım yaptığı yatırımın 1/10 liman yatırımlarına yönelirken, 9/10 demiryoluna yönelmekte olup o dönemde kara yoluna herhangi bir yatırım yapılmamıştır.²²²

1914'deki kişi başına düşen milli gelir de 10.72 Osmanlı lirası seviyesinde kalmıştır. O yıllarda İmparatorluğun sadece Anadolu topraklarındaki yerli dokuma tezgâhı 400.000'in üzerinde iken yani tekstilde dünya tekeli iken yabancı sermayenin girişinden sonra 4.500'lere iner ve tekstilde dışa bağımlı hale gelinir.²²³

Osmanlı toplumunun 19. yüzyılın pek çok az gelişmiş ülkelerinden farkı, merkezi devletin diğer toplumsal kesimler ve yerel unsurlar karşısındaki gücüdür. Bunun yanında 19. yüzyıl boyunca Avrupa Devletleri arasındaki rekabet sırasında imparatorluk ta tek başına etkili olmamıştır.²²⁴ 1920 yılından Cumhuriyetin kuruluşuna kadar olan süre zarfında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve iktisadi geleceğinin belirsizliği nedeniyle istedikleri serbestliği bulamayacaklarına inanan yabancı sermayedarlar yaklaşık üç yıl süre ile yatırımlarını durdurmuşlardır.²²⁵

²²¹ Yücer, s.29.

²²² Kudret Ulusoy, "Yabancı Yatırımdan Çöküşe Giden Yol", *Ülke Kaynaklarını İzleme ve Koruma Derneği*, <http://www.kirmizicizgi.com.tr/?menu=yazar&id=11>, (03.05.2006), s.1.

²²³ Ulusoy, s.3.

²²⁴ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme (1820 -1913)*, 2. Baskı, Ankara: Yurt Yayınları, 1994, s.15.

²²⁵ Yücer, s.30.

3.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti dönemi 1923 -1950, 1950 -1980 ve 1980 sonrası dönemleri olarak 3 ayrı bölümde incelenecektir.

3.2.1. 1923 -1950 Dönemi

1920’li yıllar ülkenin bağımsızlık mücadelesi verdiği yıllar olduğundan bu dönemde yabancı sermayeye yöneltilen pek çok eleştiri vardı.

Yabancı sermayeye yöneltilen eleştiriler, yabancı sermayenin gittiği ülkede bağımlılık ilişkilerini geliştirdiği, ülkeyi ekonomik ve siyasal açıdan kendi ülkesinin uzantısı durumuna getirerek ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye soktuğu noktalarında odaklanmıştır.²²⁶

Bu dönemde yabancı sermaye yatırımlarının ülkenin aleyhine mi yoksa lehine mi olacağı tartışmaları yaşanırken Türkiye’de 1920’lerin başında kabul edilen gelişme stratejisi yabancı çevreleri ile işbirliği yapılmasına yönelik bir eğilim içine girmeye başlamıştır.²²⁷

1920’lerin başında yabancı sermaye çevrelerinin desteğine başvurma konusunda şekillenen bu politikayı, birbirine karşıt iki ayrı değerlendirme ve eğilimin etkilediği görülmektedir. Kemalistler, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yarı-sömürge statü ve kurumlarını ortadan kaldıracı için Lozan’da büyük bir mücadele vermişlerdir. Yarı- Sömürge olma tecrübesi o kadar canlıydı ki yabancı sermaye çevreleri ile girişilecek yeni ilişkilerin eskisine benzer bir yarı-sömürge statüsüne yol açması, yeni Türk Devletinin siyasal bağımsızlığını sınırlandırmasından korkulmaktaydı. Öte yanda, yurtiçindeki sermaye birikimi ve teknik bilgi, beceri eksikliklerinin iktisadi ve sosyal gelişme çabalarının önüne çıkardığı engelleri aşmak için yabancı sermaye çevrelerinden yararlanılmasını kaçınılmaz gören bir eğilim de vardı.²²⁸

²²⁶ Batmaz ve Tunca, s.99.

²²⁷ Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi**, Ankara: Yurt Yayınları, 1982, s.188.

²²⁸ Batmaz ve Tunca, s. 101.

Tarihteki deney ve görgüler ile Lozan görüşmelerindeki sürtüşmelerin Kemalist kadroyu yabancı sermaye ile işbirliği yapma açısından olumsuz yönde etkilediği açıktır. Ancak yabancı sermaye konusunda tereddüt yaratan bu etkiler, yabancı sermayeye başvurmamakta kararlı bir iktisadi gelişme anlayışı ve uygulamasına yol açmadı, sadece çekingenlik ve ihtiyatlılık düzeyinde kaldı. 1923 yılında, Türkiye'nin geniş gereksinimleri olan bir ülke olduğu, bunların karşılanmasında yabancı sermayeden yararlanılmasının doğru olacağını söyleyen de yine Mustafa Kemal'di.²²⁹

Lozan Barış görüşmelerinin kesildiği bir dönem olan 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Kongre açılış konuşmasında Atatürk "Zannolunmasın ki biz ecnebi sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz vasideir. Çok say ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Kanunlarımıza riayetkar olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki ecnebi sermayesi bizim sayimize ve serveti sabitemize intizam etsin. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin"²³⁰ sözleri ile Cumhuriyet'in yabancı sermayeye karşı tavrını açıklamıştır.

1920'li yıllarda TBMM'nin açılışından hemen sonra Meclis İkinci Başkanı Celalettin Arif'in Ereğli'de sahip olduğu kömür madeni işletme ayrılacağını İtalyanlara satması o dönemde yabancı sermaye konusunun değerlendirilmesinde örnek teşkil edebilecek bir olaydır. Türkiye'nin tek kömür havzası olan alan büyük öneme sahiptir. Ankara Hükümeti'nin İtalya ile savaş halinde olduğu dönemde gerçekleşen olay Meclis'te uzun tartışmalara yol açmış, Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği bir oturumda olay olağan bir satış işlemi olarak kabul edilmiştir.²³¹

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresinde, yabancı sermayesi yapılamayacak yeni Türk Devletinin siyasal erkinin zedelenmemesi şartıyla yabancı özel yatırımları uyaran bir politikanın izlenmesi gerektiği belirtilmiştir.²³²

²²⁹ Batmaz ve Tunca, s.101.

²³⁰ Uras, s.102.

²³¹ Tezel, s.174.

²³² Çeken, s.78.

Kongre’de yabancı sermaye girişlerine ve yatırımlarına karşı olumlu bakılacağı belirtilmesine rağmen Cumhuriyetin ilk on yılında yabancı sermaye girişlerinde durgunluk yaşanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermaye; yüksek düzeydeki bürokratların özel girişimciliğe başlamaları ve ekonomi üzerinde yabancıların denetiminin kurulması gibi iki önemli sonuç doğurdu. Bu dönemde yabancı sermayeli firmalar mal ve hizmet üretmek için dışarıdan hammadde satın alıyor ve yurt içine tamamlanmış mal olarak satıyordu. Bunun da ülkenin ekonomik kalkınmasına herhangi bir katkısı olmuyordu. Hatta bu firmaların rolü Osmanlılar döneminde ortaya çıkmış olan ekonomik kısır döngünün sürdürülmesi oluyordu.²³³

Yabancı sermayenin ülke içindeki olumsuz etkilerine rağmen ülkede teknik bilgi ve beceri eksikliği, sermaye eksikliği gibi nedenlerle yabancı sermayeye ihtiyaç duyuluyordu.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda Türkiye’de bulunan yabancı sermaye firmalarının çoğu İngiliz ve Fransızlara aitti.

Türkiye’de Cumhuriyet kurulduğunda tahminen, 94 firmaya ait 63,4 milyon sterlin (yaklaşık olarak 500 milyon TL.) yabancı sermaye yatırımı bulunmaktadır.1920’lerde kurulan Türk Anonim ortaklıklarda ödenmiş sermayenin %43’ü yabancı sermayeye aitti. 1923 -1929 döneminde doğrudan yabancı yatırımı yeni bir ivme kazandı. Yabancı sermaye imalat sektöründeki büyük yatırımları hareketlendirme görevini üstlendi. Ocak 1924’te çıkarılan bir kanunla yabancıların mülk edinme koşulları serbestleştirildi. Ödemeler dengesi istatistiklerine göre, Türkiye’ye yapılan yeni yabancı yatırımlar, 1926’da 6,5 milyon liraya, 1928’de 8 milyon ve 1929’da 12 milyona ulaşmıştı. Ancak bu rakamlar içinde yabancılarca satın alınan mülkler de bulunduğundan, bu miktarın ne kadarının kar amacı güden yatırımlara harcandığının saptanması güçtür.²³⁴

²³³ Çeken, s.78.

²³⁴ Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923 -1929)**, Ankara: Yurt Yayınları, 1982, s.88 - 89.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yöneticilerin tüm beklentilerine rağmen gelişmelerin olumlu olmaması yabancı sermayenin Osmanlı Dönemi'nde gösterdiği tutumu devam ettirmeye çalışması ve uygulamada yabancı sermaye ile ilgili değişmelerin gerçekleştirilememesi nedenleri ile millileştirme çalışmalarına başlanmıştır. 1928 yılından itibaren özellikle yabancı sermayenin Osmanlı Döneminde ilgi gösterdiği alanlar olan demiryolu, elektrik, tramvay, su gibi kamu hizmeti sayılan alanlarda faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşlar millileştirilmiştir.

Türkiye'de millileştirilen yabancı şirketler şöyledir.²³⁵

Tablo 11
Türkiye'de Millileştirilen Yabancı Şirketler

Kuruluşu	Adı	Ülkesi	Kamulaştırma Tarihleri
1856	İzmir-Aydın Demiryolu	Britanya	01.05.1935
1862	İzmir Gaz	Britanya	21.02.1936
1867	İzmir Rıhtım	Fransa	03.10.1932
1869	İzmir Tramway Şirketi	Belçika	08.02.1939
1872	İstanbul Tünel	Belçika	08.02.1938
1877	İstanbul Sular İdaresi	Britanya	27.12.1932
1879	Doğu Demiryolları	Fransa	25.12.1936
1884	Tütün İdaresi	Fransa	01.03.1925
1885	Mersin Adana-Demiryolu	Britanya	10.12.1928
1888	Kadıköy Sular İdaresi	Fransa	17.06.1937
1889	Anadolu Demiryolları	Almanya	10.12.1928
1891	İstanbul Rıhtım	Fransa	01.01.1935
1894	İzmir-Kasaba Demiryolu	Fransa	26.05.1934
1896	İzmir Sular İdaresi	Belçika	01.01.1944
1896	Ereğli Kömürleri	Fransa	28.11.1936
1902	Haydarpaşa Limanı	Almanya	10.12.1938
1903	Bağdat Demiryolu	Almanya	22.04.1933
1910	İstanbul Elektrik	Belçika	23.05.1938

²³⁵ Yücer, s.30.

1911	İstanbul Telefon	Britanya	09.04.1936
1917	Bursa Elektrik	İtalya	18.06.1939
1917	Balıkesir Elektrik	İtalya	18.06.1939
1917	Edirne Elektrik	İtalya	18.06.1939
1917	Tekirdağ Elektrik	İtalya	18.06.1939
1917	Gaziantep Elektrik	İtalya	18.06.1939
1917	Mersin Elektrik	İtalya	18.06.1939
1918	Ergani Bakır Madenleri	Türkiye-Almanya	1936
1924	İstanbul Seydiköy Gaz	Belçika	23.11.1944
1925	İzmir Telefon	İsveç	21.01.1938
1926	İzmir Elektrik ve Tramvay	Belçika	24.06.1943
1928	Ankara Elektrik ve Gaz	Britanya	07.07.1939
1928	Adana	Almanya	07.07.1939
1928	Ilıca Palamutluk Demiryolu	Fransa	13.05.1941
1930	Kibrit Şirketi	B.Amerika	18.05.1943
1892	Balya-Karaaydın Kurşun Madenleri	Fransa /Tasfiye	27.10.1939
1927	Zıngal Orman ve Kereste	Belçika	24.04.1945
1932	Çobanbey-Mardin Demiryolları	Fransa-önceleri Almanya	27.10.1947

Kaynak: Okay Yücer, Türkiye’de Yabancı Sermaye yatırımlarının Gelişimi ve 1980 Sonrası Yatırımların Sektörel ve Ülkelere Dağılımları, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi,1994, s.30.

Yabancı sermaye girişlerinin Cumhuriyetin ilk yıllarında birden kesilmesi Türkiye’nin ekonomik koşullarının yabancı sermaye için elverişli olmamasına, 1929 yılında yaşanan Büyük İktisadi Bunalım sonucunda gelişmiş ülkelerin yatırımlarını yine gelişmiş ülkelere yönlendirmesine, Türkiye’de Osmanlı Dönemindeki borçlanmanın getirmiş olduğu tecrübeler sonucunda millileştirme çalışmalarının meydana gelmesine ve son olarak da 1930 yılı Türk Parasını Koruma Kanunu nedeniyle yabancı sermayeli şirketlerin eskisi kadar rahat çalışamayacak duruma gelmesine bağlıdır.

1920 Dünya iktisadî bunalımından en fazla tarıma bağlı ekonomileri olan ve sanayileşmesini tamamlayamayan ülkeler zarar gördüğü için, Türkiye de bunalımdan en fazla etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Bunun sonucunda 1930 -1933 yılları arasında

planlı ekonomiye geçilmesi çalışmaları ve 1933 yılında ilk defa planlı bir ekonomi siyasetinin uygulanmasıyla, hammaddesi yurt içinden sağlanabilen sanayileşme çabasına girilmiştir.²³⁶

1932 -1939 yılları dünya ekonomik buhranı nedeniyle kaynak sıkıntısı yaşanan yıllar olmuştur. Ekonomik buhran nedeniyle bu yıllarda devletçilik politikası izlenmiştir. Devletçilik rejimi temelde piyasa ekonomisi kurallarını ortadan kaldırmayan ve özel yabancı sermayeye karşı olmayan bir rejim olmakla birlikte bu dönemde ülkemiz yabancı sermayeye büyük ölçüde kapalı kalmıştır. 1954 yılına kadar ülkede yabancı sermayeyi teşvik edici bir yasal düzenlemenin olmaması da bu tarihlere kadar Türkiye'nin yabancı yatırımlar için çekici bir ülke olmasını önlemiştir.²³⁷ 1933 -1939 yılları arasında yaşanan dünya da kaynak sıkıntısına rağmen Türkiye ekonomisinin kalkınma hızı %9'u aşmıştır. 1923 -28 yılları arasında da sanayi kesiminin GSMH içerisindeki payı %11 iken, 1933 -1939 döneminde bu pay %15'e yaklaşmıştır. 1933 -1939 yılları arasında sanayi kesiminin büyüme hızı %10,2'dir. Ekonomideki bu büyüme Türkiye'nin büyük ölçüde dışa kapalı olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Bunun anlamı o dönemdeki deyiimiyle "Milli Ekonomi"nin dış kaynaklara bağımlılığının iyice azalmış olmasıdır.²³⁸

1920 ile 1930 yılları arasında yapılan doğrudan yabancı yatırımların üçte ikisinin madencilik ve imalat sektörlerine gittiğini, yabancı sermayenin geriye kalan kısmının ise üçüncü sektöre (bankalar, ticaret şirketleri, dış ticarete imtiyazlı alanlar ve sigorta şirketleri) yatırılmıştır.²³⁹

Yabancı sermaye ile ilgili bir kanun düzenlenmemiş olmasına rağmen 1924 yılında yabancıların Türkiye'de belediye sınırları içinde taşınmaz mal edinmelerini sınırlandıran yasal engeller kaldırılmış ve 1927'de teşviki sanayi kanununun getirdiği olanaklardan yabancı sermayeli firmalarda yararlandırılmıştır.²⁴⁰

²³⁶ Tezel, s.237.

²³⁷ Çeken, s.80.

²³⁸ Tevfik Çavdar, **Türkiye'de Liberalizm (1860 -1990)**, Ankara: İmge Kitabevi, Ocak 1992, s.218.

²³⁹ Keyder, s.90.

²⁴⁰ Çeken, s.79.

1929 yılında Türk ve yabancı firmaların ödenmiş sermayelerini gösteren tablo aşağıdadır.²⁴¹

Tablo 12
1929 Yılında Türk ve Yabancı Firmaların Ödenmiş Sermayeleri
(1.000 TL)

Firmalar	Ödenmiş Sermaye
Türk Şirketleri	78.239
İngiliz Şirketleri	50
İsviçre Şirketleri	22.222
Fransız Şirketleri	5.691
Yabancı Şirketler Toplamı	77.913
Genel Toplam	156.152

Kaynak: Hüseyin Çeken, Küreselleşme Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi, 2003, s.78.

Tablo'ya bakıldığında 1929 yılı itibariyle Türk şirketlerinin ödenmiş sermayelerinin ülkede faaliyet gösteren yabancı şirketler ile aynı seviyede olduğu görülmektedir.

1923 -1930 yılları arasında ülkede faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların sektörlere göre yüzdesel olarak dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.²⁴²

Tablo 13
1923 -1930 Yılları Arasında Ülkede Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli
Firmaların Sektörlere Göre Yüzdesel Olarak Dağılımı (%)

Sektörler	%
İthalat	35
Elektrik-Havagazı	17
Ticaret	15
Banka-Sigorta	7
Diğer	26

²⁴¹ Çeken, s.78.

²⁴² Çeken, s.79.

Toplam	100
--------	-----

Kaynak: Melda Doda, (1988), Genelde Türk Ekonomisi ve Sermaye Piyasasına Etkileri Açısından Yabancıların Menkul Kıymet Alım-Satım Faaliyetleri, SPK Araştırma Raporu, Ankara, s.7.

Yabancı özel sermaye Türkiye için 1930'lı yılların sonuna doğru yeniden önem kazanmış ve ikinci dünya savaşının bitişini takiben liberal ekonomik politikalarının güç kazanmaya başlamasıyla yabancı özel sermayeye daha olumlu bakılmaya başlanmıştır.²⁴³

Yeni hükümetin yabancı sermayeye karşı olumlu tavrına rağmen yabancı sermayenin yukarıda sebepleri açıklandığı üzere Türkiye'ye gelmekte çekinmesi hükümeti ülkenin kaynakları ile sermaye sağlanması yönünde karar almaya yöneltmiştir. Bu karar neticesinde gümrük tarifeleri yükseltilmiş, ithalata kısıtlamalar getirilmiştir. Merkez bankası kuruluncaya kadar kambiyo alım ve satımını idare etmek ve spekülasyonu önlemek amacıyla bankalar konsorsiyumu oluşturulmuş, oluşturulan bu konsorsiyumun başarılı olarak kambiyo piyasasında istikrarı sağlaması ile ülkede merkez bankası oluşturulması yolundaki istekler güçlenmiş ve 1715 sayılı TCMB Kanunu 30 Haziran 1930 tarihinde meclis tarafından kabul edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuştur.²⁴⁴

Türkiye'de 1927 yılında Türkiye Emlak Bankası, 1933 yılında Sümerbank ve İller Bankası, 1935 yılında Etibank ve Halk Bankası kurulmuştur.²⁴⁵ Kurulan bu bankalar hem ağırlıkla yabancıların elinde bulunan sektörde çeşitli iktisadi birimlere uygun koşullarda kredi sağlayarak Türklerin de söz sahibi olmasını sağlamıştır.

3.2.2. 1950 -1980 Dönemi

Cumhuriyet döneminde savaştan yeni çıkmış bir ülke olmasına rağmen ülkeye yeterli yabancı sermaye çekilmesi izlenen politikalar nedeniyle sağlanamamıştır. Türkiye' de yabancı sermaye yatırımlarındaki gelişmeler 1950 yılından sonraya rastlar.

²⁴³ Çeken, s.80.

²⁴⁴ Bilge Afşar, "Osmanlı Dönemi Merkez Bankacılığı Cumhuriyet Dönemi Merkez Bankacılığı ve TCMB' nin Kuruluşu", Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi Bilgi Raporu, Konya, 24 Nisan 2006, http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/merkez_banka_tarih.pdf, s.4.

²⁴⁵ Yücer, s.50.

T.C. Hükümetleri 1950'lere kadar Osmanlı Devletinden gelen yükümlülükleri tasfiye etmeye çalışmıştır.²⁴⁶

Türkiye'de faaliyetlerine izin verilen yabancı sermayeli kuruluşların izin kararnamelerindeki boşluklardan yararlanarak istenmeyen alanlara yönelmeleri, bu kuruluşlar üzerinde ciddi bir denetimin sağlanamaması, istenmeyen alanlara yönelen kuruluşların cezalandırılmaması yabancı sermayeye karşı tutumu sertleştiren faktörlerdir.²⁴⁷

1950 -1980 dönemi Türkiye ekonomisinde siyasi olarak çok büyük çalkantıların ve ekonomi politikalarında getirilen köklü değişikliklerin görüldüğü bir dönemdir. Dönemin başında çok partili siyasi hayata geçiş sağlanmış ve ülke tarihinde ilk defa yeni bir parti iktidara gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisinin iktidarına son veren Demokrat Partinin siyasi hayatı on yıl sürmüş, 1960 askeri darbesi ile son bulmuştur.²⁴⁸

Yeni hükümet liberalleşme ve dışa açılma kararları almış 1950 yılında ithalatı liberalize etmiştir. Fakat liberilizasyonun kontrolsüz ve aşırı düzeyde uygulanması, dış ticaret açıklarını genişletmiş ve beklenildiği kadar yabancı sermaye girişi olmaması nedeniyle ülkedeki altın ve döviz rezervleri tükenmiştir.²⁴⁹

1950 yılında “Hazinece özel teşebbüslere kefalet edilmesi ve döviz taahhüdünde bulunulması” hakkındaki 5583 sayılı kanun yabancı sermayenin teşviki için çıkarılan ilk yasa olma özelliğine sahiptir.²⁵⁰ 1951 yılında yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasını sağlamak amacıyla 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” çıkarılmış ancak bu yasa yabancı sermayeli firmaların karlarının %10'unu ülkelerine transfer hakkı tanınması ve yabancı sermayeli firmaların faaliyetlerinin sürekli denetlenmesi gibi nedenlerle beklenen artışı sağlayamamıştır.²⁵¹ 1951 yılında çıkartılan bu kanun yabancı sermaye konusunda önemli düzenlemeler getirerek bugünkü düzenlemelere temel teşkil etmiştir. Ancak bu kanunda istenilen

²⁴⁶ Uras, s.20.

²⁴⁷ Uras, s.23.

²⁴⁸ Batmaz ve Tunca,s.103.

²⁴⁹ Yücer, s.52.

²⁵⁰ Ekinci, s.155.

²⁵¹ Uras, s.20.

serbest ortamı yaratmakta etkili olamamış, kar ve faiz transferine getirilen sınırlamalar bu yasanın etkinliğine gölge düşürmüştür.²⁵²

Bu yasanın beklenen gelişmeleri sağlamaması üzerine 29 Ocak 1954 tarihinde 6224 sayılı yeni “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” yürürlüğe konmuştur. 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanunu 5821 sayılı kanuna göre daha liberal bir nitelik taşımaktadır. Yabancı sermayenin kar transferleri ile ana sermayenin iadesi konusunda hiçbir kısıtlama getirmemiştir. Yurtdışına transfer edilemeyen karların istenildiğinde ana sermayeye ilavesini kabul etmektedir. Yerli ortaklık durumunda yabancı ortak için bir pay tavanı koymakta ve yerli şirketlere tanınan bütün haklardan yabancı şirketlerinde yararlanabileceğini öngörmektedir.²⁵³

6224 sayılı kanunun getirdiği teşvik tedbirlerine paralel olarak yabancı sermaye yatırımlarında 1954 yılından itibaren bir canlanma olmuştur.

1954 yılında yayınlanmış 6224 sayılı yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu ile daha liberal bir uygulama çerçevesi getirilmiş, bu ilk kanun dışında 6326 sayılı Petrol Kanunu ise münhasıran petrol konusundaki yabancı sermaye hareketini düzenlemek amacını gütmektedir.²⁵⁴

1954 yılında çıkarılan “Petrol Kanunu”na göre yabancı sermaye yatırımları, Türkiye’de petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım işlemleri ile ilgili olarak faaliyette bulunabilmektedir.²⁵⁵ Petrol Kanunu’na göre, Türkiye’ye gelen yabancı sermaye diğer yollarla gelen sermayeye oranla büyük bir pay teşkil etmektedir. 1965 yılı sonunda bu kanuna dayanarak 1.849.547 bin TL tutarında yabancı sermaye girmiş bulunmaktadır. Bu sermayenin %59’luk kısmı arama işlemleri, %41’lik kısmı da tasfiye işlemleri ile ilgilidir.²⁵⁶ Ancak 1954 yılında çıkarılan “Petrol Kanunu”nun ardından

²⁵² Ekinci, s.155.

²⁵³ Çeken, s.81.

²⁵⁴ Uras, s.21.

²⁵⁵ Batmaz ve Tunca, s.103.

²⁵⁶ Batmaz ve Tunca, s.104.

1973 yılında çıkarılan 1702 sayılı Petrol Reformu Kanunu ile bu alanda önceliği yine kamuya verilmiştir.²⁵⁷

Demokrat Parti döneminde Osmanlı dönemindeki imtiyaz hatalarının yapılmaması ve Türk Lirasının devalüe olmaması amacıyla çıkartılan 1567 sayılı “Türk Parasının Değerini Koruma Hakkındaki Kanun” yabancı sermaye girişlerini olumsuz yönde etkilemiştir.²⁵⁸

Ekonomi yönetimine liberal politikaları savunarak yeni bir açılım getiren Demokrat Parti iktidarından sonraki dönemde ekonomi politikalarında tekrar köklü değişiklikler meydana gelmiş ve ekonomi dışa kapalı bir büyüme modeliyle yönetilmeye çalışılmıştır. 1970’li yıllarda uluslar arası alanda yaşanan ekonomik bunalımlar sayesinde Türkiye, bu dönemde tamamen dışa kapanmış ve koyu bir ithal ikameci sanayileşme politikası yürütülmeye başlanmıştır.²⁵⁹

Aşağıdaki tabloda 1954 ve öncesi dönemden 1980 yılına kadar Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların giriş dönemleri itibariyle dağılımı görülmektedir.

Tablo 14
1954 ve Öncesi Dönemden 1980 Yılına Kadar Türkiye’de Faaliyet Gösteren
Yabancı Sermayeli Kuruluşların Giriş Dönemleri İtibariyle Dağılımı

Yıllar	Gelen Firma Sayısı	Toplam Firma Sayısı
1954 ve öncesi	8	8
1955- 1959	14	22
1960- 1969	46	68
1970- 1979	12	80
1980	20	100

Kaynak: Hüseyin Çeken, Küreselleşme Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi, 2003, s.81.

Tabloda da görüldüğü üzere 1954 ve öncesi dönemde Türkiye’ye gelen yabancı sermayeli firmaların sayısı 8 iken, 1955 ve 1969 yılında firma sayısında artış olmuştur.

²⁵⁷ Ekinci, s.156.

²⁵⁸ Yücer, s.56

²⁵⁹ Batmaz ve Tunca, s.103.

Ancak daha sonraki yıllarda ülkenin içinde bulunduğu siyasi belirsizlik nedeniyle bu sayıda düşüş gerçekleşmiştir.

Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin yıllar itibariyle dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir

Tablo 15
Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermayenin Yıllar İtibariyle Dağılımı (Milyon USD)

Yıllar	Gelen Yabancı Sermaye	Kümülatif
1954 öncesi	2,8	2,8
1954	2,2	5
1955	1,2	6,2
1956	3,4	9,6
1957	1,3	10,9
1958	1,1	12
1959	3,4	15,4
1960	1,9	17,3
1961	1,2	18,5
1962	4,2	22,7
1963	4,5	27,2
1964	11,9	39,1
1965	11,6	50,7
1966	9,7	60,4
1967	9	69,4
1968	13,9	83,3
1969	13,2	96,5
1970	9	105,5
1971	11,7	117,2
1972	12,8	130
1973	67,3	197,3
1974	-7,7	189,6
1975	15,1	204,7
1976	8,9	213,6
1977	9,2	222,8
1978	11,7	234,5

1979	-6,4	228,1
1980	97	325,1

Kaynak: Hüseyin Çeken, Küreselleşme Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi, 2003, s.82.

1962 -1980 yılları arasında yabancı sermaye yatırımları 1973 ve 1980 yıllarında 2 büyük sıçrama dışında düzenli bir artış göstermiştir. Bu dönemde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye esas olarak OECD ülkeleri kaynaklıdır. 1970'li yıllardaki petrol krizi ile birlikte petrodolar sahibi Arap ülkelerinin 1970'li yılların ortalarından itibaren 1980'lere kadar uluslar arası finans piyasalarına büyük ölçüde dolar ihraç etmelerinin yabancı sermaye yatırımlarını teşvik ettiği söylenebilir.²⁶⁰

Bu dönemdeki Türkiye'de yabancı sermayede meydana gelen artışın en önemli sebebi ise izlenen ithal ikameci sanayileşme stratejisidir. Kotalar ithal yasakları ve yüksek gümrük duvarlarının arkasındaki dış pazarlara girmekte zorlanan yabancı firmalar ülke içinde üretime geçerek bu duvarları aşma yoluna girmişlerdir. Ayrıca bu dönemde ithalata getirilen kısıtlamalar yabancı firmalar kadar onların yerli temsilcilerini ve diğer girişimcileri de imalata yöneltmiştir.²⁶¹

1954 -1979 arasındaki 25 yılda Türkiye'ye giren yabancı sermaye yatırımı tutarı 228 milyon USD civarındadır. Bu rakam Türkiye gibi iç piyasası geniş, ekonomik potansiyeli zengin ve stratejik konumu çok elverişli bir ülke için son derece yetersizdir.²⁶²

Bu dönemde Türkiye'deki yabancı sermaye daha çok ABD ve İsviçre gibi ülkelerin öncülüğünde gelişmiştir. 1980'li yıllara kadar bu iki ülkenin önder olduğu yabancı sermaye yapısı, 1990'lı yıllarda Fransa, Almanya, Hollanda gibi ülkelerin de öne çıkmasıyla ülkeler arasındaki dağılım daha dengeli bir niteliğe kavuşmuştur. Bunun yanında yabancı sermayenin geldiği sektörler itibariyle konuya bakıldığında, imalat sektörünün önde gözüktüğü, bu sektörü hizmetler sektörünün izlediği görülmektedir. İmalat sektörüne yapılan yabancı sermaye yatırımları genellikle kendisinin 3 katı dolayında yerli özel sermaye ile ortaklık içerisinde çalışmıştır. Bu yönüyle yabancı

²⁶⁰ Çeken, s.82.

²⁶¹ Çeken, s.83.

²⁶² Batmaz ve Tunca, s.104.

sermaye, özel sermaye yatırımlarına yön verici, onu belli alt sektörlerle sürükleyici işlev görmektedir.²⁶³

1954 yılından 1980 yılına kadar Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarı mevzuatta fazla bir engel olmamakla birlikte yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar, yüksek enflasyon, devletin üst kademelerindeki izlenen politikaların belirsizliği nedeniyle beklenen düzeyde olmamıştır.

1961 -1970 döneminde özel direkt yabancı sermaye yatırımları 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik ve 6325 sayılı petrol kanununun yanı sıra Türk parası kıymetini koruma kanununa dayanan 17 sayılı karar uyarınca gerçekleştirilmiştir.²⁶⁴

3.2.3. 1980 Sonrası

1971 yılında Türkiye'de ki doğrudan yabancı sermaye stoku sadece 300 milyon USD'di. 1980 yılına kadar da yabancı sermaye girişi ve dolayısıyla yabancı sermaye stoku hep düşük kalmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye her yıl ortalama 90 milyon USD'lık doğrudan yabancı sermaye yatırımı girmiştir.²⁶⁵

Türkiye'de 1980 yılından sonra görülen yabancı sermaye girişimlerinin artışında temel faktör 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik istikrar kararlarıyla Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması ülkede politik ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ile yabancı sermayeye uygulanan politikaların güven vermesidir.²⁶⁶ 15.12.1984 tarihinde ihracat rejiminde liberilizasyona gidilerek daha önce ihracatı yasak olan birçok malın ihracatı serbest bırakılmıştır. 1980 yılından sonra ekonomide yaşanan daha liberal yapılanmaya paralel olarak yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda çıkarılan 24 Ocak 1980 tarihli ve 8/168 sayılı çerçeve kararnamesi ile 1994 yılında rekabeti koruma kanunu kabul edilerek, Rekabet Kurulu ve Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur.²⁶⁷ Ayrıca 1980 yılında Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, bu kurum daha sonra Devlet Planlama teşkilatına bağlanmıştır. 17.07.1991

²⁶³ Batmaz ve Tunca, s.104.

²⁶⁴ Çeken, s.83.

²⁶⁵ Arıkan, s.55.

²⁶⁶ Rıdvan Karluk, **Türkiye'de Yabancı Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**, Ankara: TCMB Yayını, 2001, s,262.

²⁶⁷ Ekinci, s.156.

tarih ve 436 sayılı kararname ile de Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü adını almış ve 09.12.1994 tarih ve 4059 sayılı kanunla Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığına bağlanmıştır.²⁶⁸

05.06.2003 tarihinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Kanunu'nda bir takım değişiklikler yapılmış olup, bu tarihte kabul edilen 4875 sayılı kanunun hükümleri günümüzde halen geçerlidir. ²⁶⁹ Yeni kanuna göre Kanun ile yabancı sermayeli olarak kurulacak şirketlerin şirket kuruluşu için Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğünden almak zorunda oldukları ön izin kaldırılmıştır. Böylece kuruluş işlemi tamamen yerli sermayeli şirketlerde olduğu gibi gerçekleştirilecektir. 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile 1954 yılında öngörmüş bulunan milli muamele esasına bu kanunda da yer verilerek, ülkemizde yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit hak ve yükümlülöklere tabi olmalarının esas olduğu, bu ilke uygulamasından ancak aksine bir kanun hükmünün varlığı halinde ve söz konusu hükümde yer alan esaslar çerçevesinde ayrılacağı hususu belirtilmiştir. ²⁷⁰ Kamulaştırmaya ilişkin olarak Anayasa ve Kamulaştırma Kanununda yer alan ilkelerin, ikili yatırım anlaşmalarımız ve diğer uluslararası anlaşma metinlerinde yer aldığı şekliyle düzenlenmesi sağlanmış, kamulaştırmanın anılan mevzuatlarda belirtilen koşullar yerine getirilmeksizin gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmiştir. Kanunda yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedellerinin, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebileceği hükmü açıkça ifade edilmiştir.

Türkiye'de Türk hukukuna uygun olarak kurulan ve idare merkezinin Türkiye'de bulunduğu, yabancı yatırımcıların ortaklığıyla kurulan ya da iştirak edilen şirketler, Türk şirketi sayılmaktadır. Bu şekilde Türk tüzel kişiliği kazanmış bulunan

²⁶⁸ DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayını, Ankara, 2000, s.8.

²⁶⁹ Yabancı Sermaye Mevzuatı, <http://www.vergiportali.com/Content.aspx?Type=LeftMenuD&Id=35>, (01.08.2007)

²⁷⁰ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Hakkında, http://www.hazine.gov.tr/mevzuat/dyy_aciklama.htm, (06.08.2007), par. 9.

şirketlerin gayrimenkul edinimine ilişkin olarak, Köy Kanunu ve Tapu Kanunu'nda herhangi bir kısıtlama bulunmaması nedeniyle, söz konusu şirketlerin gayrimenkul edinimi serbestisinin kanunda yer alması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra, Türk Ticaret Kanunu'nun 137'nci maddesi uyarınca, ticaret şirketlerinin, hak iktisap etmeleri ve borç altına girmeleri, söz konusu işlemlerin şirket sözleşmesinde yazılı işletme mevzuu kapsamında yer alması şartıyla mümkündür. Şirket işlemlerine ilişkin olarak Türk Ticaret Kanunu'nda yer alan bu husus, kuruluş yeri ve idare merkezi esasına göre Türk şirketi sayılan yabancı sermayeli şirketler için de geçerlidir.²⁷¹ Ayrıca, yabancı gerçek kişilerin Türkiye'de gayrimenkul edinimine ilişkin olarak karşılıklılık ilkesi geçerliliğini korumaktadır.

1980 yılı başlarında Türkiye'nin durumu ve geçmişteki uygulamalar göz önüne alınarak yabancı sermaye yatırımlarının kısa vadede ve önemli ölçüde gelişmesinin mümkün olmayacağı görülerek mevcut yabancı sermayeli firmalarla ilgili sorunların çözümüne ağırlık verilmiştir.²⁷²

Faiz oranlarının serbest bırakılması para ve sermaye piyasalarının örgütlenmesi sermaye hareketlerindeki liberalizasyon ve bankacılık sektöründeki reformlar bu dönemde yabancı sermaye için gerekli ortamı hazırlamaya yardımcı olan önemli tasarruflardır. Bu reformlar ile birlikte serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, Türk Lirası konvertibl olmuştur.²⁷³

24 Ocak kararlarının ardından meydana gelen bu liberalizasyon politikalarının ardından yabancı sermaye yatırımlarının üretime, istihdama ve ihracata yaptığı katkıların farkına varmış ve yabancı sermaye ile ilgili olumsuz düşüncelerini bir kenara bırakmıştır.

1980 yılında 24 Ocak kararlarından sonra, alınan kararlar ile birlikte yabancı sermaye girişlerinde bir artış gözlenmiş ve 1991 yılında yatırımlar 1 milyar USD

²⁷¹ T. C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Hakkında, http://www.hazine.gov.tr/mevzuat/dyy_aciklama.htm, (06.08.2007), par.13.

²⁷² Çeken, s.85.

²⁷³ Çeken, s.87.

seviyesine yaklaşmıştır. Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle yabancı sermaye girişleri, çıkışları ve net olarak yabancı sermaye tutarları görülmektedir.

Tablo 16
Yıllar İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Yıllar, MilyonUSD)

Yıllar	(Milyon USD)	Yıllar	(Milyon USD)
1975	114	1991	810
1976	10	1992	844
1977	27	1993	636
1978	34	1994	608
1979	75	1995	885
1980	18	1996	722
1981	95	1997	805
1982	55	1998	940
1983	46	1999	783
1984	113	2000	982
1985	99	2001	3.352
1986	125	2002	1.137
1987	115	2003	1.752
1988	354	2004	2.883
1989	663	2005	9.801
1990	684	2006	20.165
		2007 Mart	9.177

Kaynak: T.C. Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye İstatistikleri, 2007 yılı Ocak-Mart

1990 yılında 1 milyar seviyesine yaklaşan yabancı sermaye yatırımlarının 1993 yılına kadar olan kısmının yarıya yakınını Türkiye'ye ilk kez gelen yabancı yatırımlar oluşturmaktaydı.²⁷⁴ 1988 -1998 yıllarını kapsayan 11 yıllık dönemde Türkiye'nin ortalama gelişme hızı %4,4 olarak gerçekleşmiştir.²⁷⁵

²⁷⁴Abdurrahman Arıman, "2000'lerde Türkiye'de Yabancı Yatırımlar", **Toprak İşveren**, No.47, (Eylül 2000), s.10.

²⁷⁵Zafer Tunca, "Kaynak Açığını Gidermenin Bir yolu da Yabancı Sermaye", **Toprak İşveren**, No.47, (Eylül 2000), s.12.

1990 yılında yaklaşılan 1 milyar USD seviyesine rağmen, 1990 yılından 2000 yılına kadar yabancı sermaye yatırımları miktarının 1 milyar USD’ın üzerine çıkmadığı görülmektedir. Yani; 1990’lar boyunca küresel anlamda doğrudan yabancı sermaye akımları önceden görülmemiş düzeylere ulaşip dünya ticaret hacmini bile geride bırakırken Türkiye’nin çekebildiği miktar sabit kalmıştır.²⁷⁶

Türkiye’nin Avrupa birliği ile imzalamış olduğu gümrük birliği anlaşması bile ülkeye daha fazla doğrudan yatırım girmesini sağlayamamıştır. Bu dönemde yatırım için verilen izinler 4 milyar USD’a yaklaşmış olsa da gerçekleşen yatırımlar 1 milyar USD’ın altında kalmıştır. Bu gelişmenin bir yorumu da o zamanki hükümetin yabancı yatırımcılar tarafından gösterilen bu büyük ilgiyi gerçek yatırıma dönüştürmekte başarısız olduğudur.

2000 yılında yatırımların miktarının 1 milyar USD’ın üzerine çıktığı görülmektedir. Bu artış Telecom İtalia’nın Türkiye İş Bankası ile birlikte Türkiye’nin 3. GSM lisansı için kurduğu ortaklıktan ve küresel enerji üreticisi Amerikalı İntergen şirketinin Enka ile ortaklaşa giriştiği doğal gaz çevrim santrali yatırımından kaynaklanmıştır.²⁷⁷ 2001 yılında ise yabancı sermaye yatırımları ağırlıkla bankacılık-finance, otomotiv ve iletişim sektörlerine yoğunlaşmış, bu yıl yabancı sermaye girişi 3.288 milyon USD’a ulaşmıştır.

2001 yılında Türkiye’de başlayan kriz ve dünya ekonomisinde meydana gelen durgunluk nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinde büyük düşüş yaşanmıştır. 2001 yılının Şubat ayında Türkiye’nin içine girmiş olduğu mali krizin nedeni “sıcak para denilen kısa vadeli yabancı sermayenin siyasi istikrarsızlık bahanesi ile ülkeyi terk etmesidir. Aynı şekilde 1994 yılında Meksika, 1997’de Güneydoğu Asya ülkeleri ve 1998’de de Rusya bu krizlerden nasibini almıştır.”²⁷⁸

2001 yılında yaşanan kriz nedeniyle bu yılı takip eden 2002 yılında 585 milyon USD, 2003 yılında 406 milyon USD gibi düşük seviyelerde yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmiştir.

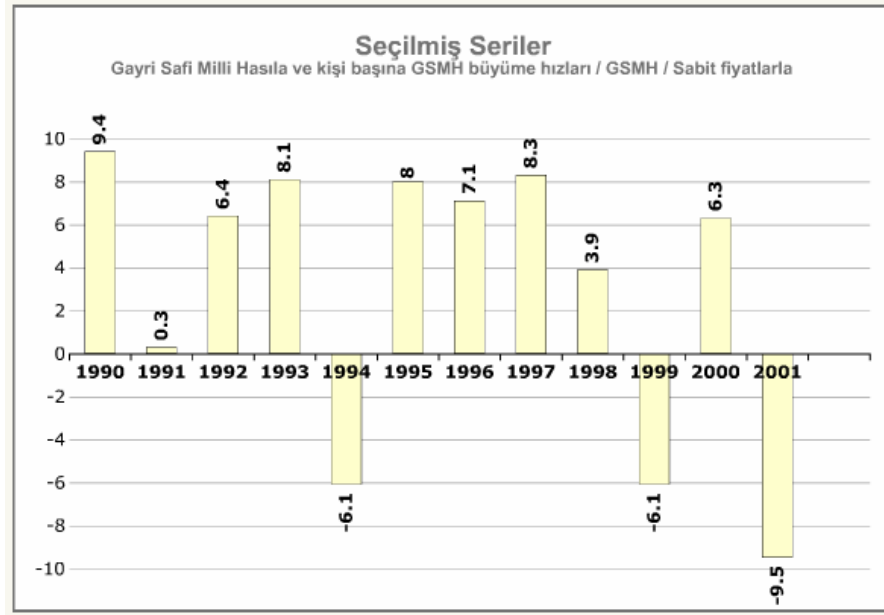
²⁷⁶ Arıkan, s.56.

²⁷⁷ Arıkan, s.58.

²⁷⁸ Arıkan,s.8.

1990 ve 2001 yılları arasında Türkiye’de GSMH ve kişi başına GSMH büyüme hızları şöyledir.

Şekil 2
1990 -2001 Yılları Arasında Kişi Başına GSMH Büyüme Hızları (%)

Yıllar itibariyle ülkelere göre doğrudan uluslar arası yatırım girişlerinin dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 17
Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı
(Milyon USD)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007 / Mart
AB Ülkeleri	455	555	1.025	5.001	14.631	3.815
Almanya	86	142	73	391	366	46
Fransa	22	120	34	2.107	444	49
Hollanda	73	50	568	381	5.167	172
İngiltere	8	141	126	165	635	241
İtalya	241	1	15	692	209	29
Diğer AB Ülkeleri	25	101	209	1265	7810	3.278
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB	64	70	109	1.650	84	8

Hariç)						
Afrika Ülkeleri	0	0	--	3	32	3
ABD	2	52	36	88	851	3.251
Kanada	7	6	61	26	121	5
Orta Amerika ve Karayipler	0	0	--	8	33	14
Güney Amerika	0	0	--	--	1	467
Asya	70	60	60	1.756	1.946	513
Körfez Ülkeleri	5	0	--	1675	1791	28
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	0	1	54	3	124	162
Diğer Asya Ülkeleri	65	59	6	78	31	323
Avustralya	0	0	--	1	108	26
Sınıflandırılmayan Ülkeler	24	2	--	1	7	--
Toplam	622	745	1.291	8.534	17.814	8.102

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye İstatistikleri, 2007 Mart

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere yıllar itibariyle incelendiğinde en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımının AB ülkelerinden kaynaklandığı özellikle de 2006 yılında AB ülkelerinin toplam yatırımlarının 2005 yılına göre %192 oranında artış göstermesi dikkati çekmektedir. Yıllar itibariyle incelendiğinde AB ülkeleri arasında Türkiye'ye en çok ilgi gösteren ülkeler Hollanda, Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya iken 2005 ve özellikle 2006 yıllarında bu ülkeler dışında kalan AB üyesi ülkelerin de Türkiye'ye ilgisinin arttığı görülmektedir. Philips, Unilever, Shell, Sony, Philip Morris, British Petroleum, Avea İletişim Hizmetleri, Pirelli, Bosch gibi büyük firmalarda bu artışta pay sahibidir.²⁷⁹

Aşağıdaki tabloda 1999 yılından itibaren 2007 yılı Mart ayına kadar olan süreçte uluslar arası sermayeli firmaların sayılarının yatırım yapan ülkelere göre dağılımı verilmiştir.

²⁷⁹ Arıkan, s.61.

Tablo 18
Uluslararası Sermayeli Firmaların Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı

	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007/ Mart	1954-2007 Mart Toplam
AB Ülkeleri	2.158	263	252	227	468	1.067	1.684	2.088	494	8.701
Almanya	775	78	65	64	153	383	509	600	135	2.762
Hollanda	338	64	38	44	73	142	214	276	65	1.254
İngiltere	272	31	42	36	67	144	341	487	116	1.536
Diğer AB Ülkeleri	773	90	107	83	175	398	620	725	178	3.149
Diğer Avrupa Ülkeleri	501	41	42	48	144	283	349	396	108	1.912
Afrika Ülkeleri	61	4	8	14	30	44	61	42	5	269
Kuzey Amerika	272	36	38	44	61	108	118	144	31	852
ABD	254	32	36	40	53	96	104	118	26	759
Kanada	18	4	2	4	8	12	14	26	5	93
Orta ve Güney Amerika, Karayipler	33	5	6	2	5	12	17	10	4	94
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	842	65	74	112	270	380	415	438	118	2.714
Azerbaycan	63	7	12	13	38	61	63	87	23	367
Irak	119	10	13	26	40	54	64	78	24	428
İran	269	15	19	26	109	131	126	112	28	835
Diğer	391	33	30	47	83	134	162	161	43	1.084
Diğer Asya	234	24	48	28	112	166	177	180	56	1.025
Çin Halk Cumhuriyeti	61	10	17	13	46	58	34	27	15	281
Güney Kore Cumhuriyeti	34	3	11	2	15	19	18	13	3	118
Diğer	139	11	20	13	51	89	125	140	38	626
Diğer Ülkeler	40	9	9	20	15	35	24	52	10	214
Toplam	4.141	447	477	495	1.105	2.095	2.845	3.350	826	15.781

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye İstatistikleri, 2007 Mart

3.3. Türkiye’de Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının hizmetler, imalat, tarım, enerji sektörleri incelenecektir. Dünyada ve buna bağlı olarak Türkiye’de hizmetler sektörü yabancı sermaye yatırımlarını çeken sektörlerin başında gelmektedir. Son dönem itibariyle incelendiğinde 2002 yılından 2007 yılı Mart ayına kadar geçen süreçte Türkiye’ye gelen yabancı sermayenin sektörler göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 19
Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı
(Milyon USD)

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006	Ocak-Mart	
						2006	2007
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	--	1	4	5	5	--	--
Balıkçılık	--	--	2	--	1	--	--
Madencilik ve Taşocakçılığı	2	14	75	40	125	19	6
İmalat Sanayi	110	448	214	788	1.874	175	1.531
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	14	249	78	68	605	43	190
Tekstil Ürünleri İmalatı	10	8	14	183	24	5	13
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	9	9	39	174	600	10	98
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	13	17	8	13	56	38	--
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	2	4	2	13	53	5	9
Motorlu Kara Taşıtı , Römork ve Yarı-Römork İmalatı	33	145	35	106	102	28	15

Mobilya İmalatı; B.Y.S. Diğer İmalat	--	2	0	4	3	--	2
Diğer İmalat	19	14	38	227	431	46	1.204
Elektrik, Gaz ve Su	68	86	69	4	112	55	--
İnşaat	3	8	23	80	321	9	181
Toptan ve Perakende Ticaret,	89	92	103	68	1.145	8	15
Oteller ve Lokantalar	0	4	1	42	28	7	8
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	1	2	639	3.285	6.699	15	78
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	260	51	69	4.016	7.002	56	6.191
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	0	6	3	29	92	9	86
Eğitim Hizmetleri	0	0	0	17	--	--	--
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	5	23	53	74	264	18	4
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	84	10	36	86	106	3	2
Toplam	622	745	1.291	8.534	17.774	374	8.102

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri, 2007 Mart Bülteni

3.3.1. Hizmetler Sektörü

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının en çok ilgi gösterdiği alanlardan biri de hizmetler sektörüdür. Son yıllarda yabancı sermaye özellikle finans sektörü başta olmak üzere ulaştırma ve haberleşme sektörlerine ilgi göstermiştir.

2002 yılından bu yana sektörde faaliyet gösteren firma sayıları şöyledir.

Tablo 20
2002 Yılından Bu Yana Sektörde Faaliyet Gösteren Firma Sayıları

Sektörler	1954-1999 (Birikimli)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007/Mart	Toplam
Oteller ve Lokantalar	474	38	53	43	60	78	180	226	46	1198
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	281	44	49	44	95	219	260	285	56	1333
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	241	56	43	38	90	230	520	724	196	2138
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	216	29	27	34	81	96	187	233	54	957
Toplam	1212	167	172	159	326	623	1147	1468	352	5626

Kaynak: TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslar arası Doğrudan Yatırım İstatistikleri 2007 Mart Bülteni

Firma sayıları bakımından incelendiğinde ülkede 1999 yılında 281 adet firma ulaştırma, haberleşme alanında faaliyet gösteriyorken, yıllar itibariyle sektöre yatırım yapan firma sayısı artış göstermiş, 2007 yılı Mart ayı itibariyle sektörde faaliyet gösteren yabancı sermayeli firma sayısı 1.333'e ulaşmıştır.

Turizm ve otelcilik sektöründe ise 1999 yılı itibariyle 474 adet firma faaliyet gösteriyorken özellikle 2005 yılı ve 2006 yıllarında sektöre giren yabancı sermayeli firma sayısı artış göstermiş 2007 yılı itibari Mart ayı itibari ile de bu rakam 1.198 firmaya ulaşmıştır.

Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ve diğer toplumsal, sosyal ve kişisel hizmet faaliyetleri gibi alt sektörlerde ise 1999 yılı itibariyle toplam 457 adet firma faaliyet göstermekte iken, 2005 yılında 707 ve 2006 yılında 957 firmanın sektöre girmesiyle artmıştır. 2007 yılı Mart ayı itibariyle sektöre 250 firma girmiş, sektörde faaliyet gösteren firma sayısı 3095 adede ulaşmıştır.

Tablo 21
Hizmet Sektörüne Giren Yabancı Yatırım Tutarları
(Milyon USD)

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006	2007 Mart
Turizm ve Lokantalar	0	4	1	42	28	8
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	1	2	639	3.285	6.699	78
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	260	51	69	4.016	7.002	6.191
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	0	6	3	29	92	86
Eğitim Hizmetleri	0	0	0	17	--	--
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	5	23	53	74	264	4
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	84	10	36	86	106	2
Toplam	350	96	801	7.549	14.191	6.369

Kaynak: TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslar arası Doğrudan Yatırım İstatistikleri 2007 Mart Bülteni

2002 yılından da ulaştırma sektöründe yabancı sermaye yatırım tutarı 1 milyon USD 2003 yılında 2 milyon USD olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında 639 milyon USD, 2005 yılında 3.285 milyon USD, 2006 yılında 6.699 milyon USD olarak gerçekleşmiş, 2007 yılı Mart ayına kadar olan süreçte de 78 milyon USD tutarında yabancı sermaye girişi olmuştur.

2002 yılında turizm alanında faaliyet gösteren firmaların ülkeye getirdikleri yabancı sermaye tutarı çok düşük miktarlarda iken sektörde faaliyet gösteren firma sayısındaki artışa bağlı olarak da 2005 ve 2006 yıllarında sırasıyla 42 milyon USD ve 28 milyon USD yatırım girişi olmuştur. 2007 yılı Mart ayı itibariyle de bu rakam 8 milyon USD olarak gerçekleşmiştir.

Özellikle bankacılık sektörüne yönelen yabancı yatırımlar hizmetler sektöründeki yabancı sermaye yatırımlarının yükselmesine yol açmıştır. 1996 yılında yaşanan rekor seviyeden sonra 2000 ve 2001 yıllarında bankacılık sektöründe yaşanan

satın almalar ile birlikte yabancı sermaye yatırımlarında tekrar bir artış ortaya çıkmıştır.²⁸⁰

2001 yılında gerçekleşen krizin ardından küçülen sektör özellikle yabancı bankaların satın alma ve ortaklık yolu ile Türkiye’deki bankalara yatırım yapmasının ardından bankalar büyümeye, şube ve çalışan sayısını artırmaya başlamıştır. Yıllar itibariyle banka, şube ve çalışan sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 22
Yıllar İtibariyle Banka, Şube ve Çalışan Sayısı

Yıl	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Çalışan Sayısı
1999	81	7.691	173.988
2000	79	7.837	170.401
2001	61	6.908	137.495
2002	54	6.106	123.271
2003	50	5.966	123.249
2004	48	6.106	127.151
2005	47	6.247	132.258
2006	46	6.928	140.888
2007 Yılı Beklenen	46	7.400	155.000

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/> (05 Haziran 2007), Mart 2007, İstatistiki raporlar.

Türk bankacılık sektöründe en fazla şube sayısına 7.837 ile 2000 yılında ulaşılmış, ancak ardından 2001 yılında kriz çıkması ile sektör küçülmüş, 2003 yılında şube sayısı 5.966’ya düşmüştür. Sektörde krizin ardından toparlanmanın başlaması ve 2005 yılından itibaren yabancı sermayenin sektöre büyük ilgi göstermesiyle şube sayıları da hızla artmaya başlamıştır.

2004 yılında şube sayısı 6.106, 2005 yılında 6.247, 2006 yılı itibariyle de 6.928 şubeye ulaşılmıştır. 2007 yılında da 700’den fazla şubenin açılması beklenmektedir.

2007 yılı Mart ayı itibariyle sektörde 13 adet özel sermayeli banka, 17 adet yabancı banka, 13 adet kalkınma ve yatırım bankası, 3 adet kamu sermayeli banka

²⁸⁰ Batmaz ve Tunca, s.110.

faaliyet göstermektedir. Bu bankalardan Zorlu Grubunun 1997 yılında Özelleştirme İdaresi'nden satın aldığı Denizbank'taki hisselerinin %74,99'unu 2 milyar 440 milyon USD'a Fransız-Belçika kökenli Dexia Participation Belgique S.A.'ye satarak bankacılık sektöründen ayrılmıştır.²⁸¹

Yapı Kredi bankasının hisselerinin %57,4'ü Koç-Unicredito ortaklığı tarafından satın alınmıştır. Ardından Koçbank'ın tüzel kişiliği 1 Ekim 2006 tarihinde sona erdirilerek Yapı Kredi Bankası A.Ş.'ye devredilmiştir. Akbank 2006 yılı Ekim ayında hisselerinin %20'sini 3,1 milyar USD'a Citigroup'a satmış ve Citigroup ile stratejik ortaklık kurmuştur.²⁸²

Son dönemde Yunanistan kökenli bankaların Türkiye'de yapmış olduğu yatırımlar büyük tartışmalara yol açmıştır. Finansbank hisselerinin %46'sını 2.3 milyar Euro'ya 28 Temmuz 2006 tarihinde Yunanistan kökenli National Bank of Greece S.A.'ya devretmiştir. Yunanistan kökenli Alpha Bank 252 milyon USD ödeyerek Anadolu Grubu'na ait olan Alternatifbank ile eşit ortaklık kurmuştur.²⁸³ Tekfenbank'ın hisselerinin %70'i Yunanistan kökenli Eurobank EFG Holding (Luxemburg) S.A.'ya 182 milyon USD'a 16 Mart 2007 tarihinde devredilmiştir. MNG Bank A.Ş. hisselerinin %50'si ise Arap Bank ve %41'i Bank Med'e 29 Ocak 2007 tarihinde devredilmiş, bankanın adı ise 3 Nisan 2007 tarihinde Turkland Bank A.Ş. olarak değişmiştir.²⁸⁴

Türkiye'de 2001 yılı Şubat krizinin ardından bankaların batması sektörde istihdam edilen 50.000'in üzerinde çalışanın işsiz kalmasına yol açmıştır. Ancak son yıllarda bankacılık sektöründeki yabancı yatırımların artması ve şube sayılarının

²⁸¹ *Bankaların Yüzde 42'si Yabancılar*, Radikal, 20 Aralık 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=224654&tarih=20/06/2007>, (25.06.2007), par.7.

²⁸² Münür Yayla, Yasemin Türker Kaya, İbrahim Ekmen, Bankacılık Sektörüne Yabancı Girişi: Küresel Gelişmeler ve Türkiye, Eylül 2005, http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/13012005-6.pdf, (20.06.2007), s.15.

²⁸³ *İşsizlere 2007 Müjdesi: 15000 Eleman!*, Radikal, 28 Aralık 2006, http://www.ensonhaber.com/news_detail.php?id=21695, 06.06.2007, par.11.

²⁸⁴ Tüsiad, Türkiye ve Tüsiad 2006 yılı Gündemi, 2006, <http://www.tusiad.org.tr/turkish/rapor/g06/gundem.pdf>, (18.06.2007), s.48.

artırılmasıyla çalışan sayılarında da artış gerçekleşmiştir. 31.03.2007 tarihi itibariyle yabancı sermayeli bankalar, şube ve personel sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.²⁸⁵

Tablo 23
Türkiye’de 31.03.2007 Tarihi İtibariyle Yabancı Banka, Şube ve Personel Sayıları

Banka Adı	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Personel Sayısı
ABN AMRO Bank N.V.		1	128
Arap Türk Bankası A.Ş.		3	178
Banca di Roma S.P.A.		1	29
Bank Mellat		3	49
Citibank A.Ş.		54	2,228
Denizbank A.Ş.		262	5,809
Deutsche Bank A.Ş.		1	124
Finans Bank A.Ş.		328	7,994
Fortis Bank A.Ş.		229	4,432
Habib Bank Limited		1	15
HSBC Bank A.Ş.		198	5,043
JPMorgan Chase Bank N.A.		1	45
Millennium Bank A.Ş.		16	292
Tekfenbank A.Ş.		31	541
Turkland Bank A.Ş.		10	265
Société Générale (SA)		1	66
WestLB AG		1	43
Toplam	17	1,141	27,281

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/> (05 Haziran 2007), Mart 2007, İstatistiki raporlar

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere Türkiye’de 31.03.2007 tarihi itibariyle 17 yabancı banka faaliyet göstermekte olup bu bankalara ait toplam 1.141 şube faaliyet göstermektedir. Yabancı bankalarda istihdam edilen personel sayısı ise 27.281’dir.

²⁸⁵ Türkiye Bankalar Birliği, 2007 Yılı Mart Ayı İstatistiki Raporu, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR>, (05 Haziran 2007), s.2.

3.3.2. İmalat Sektörü

Türkiye’de genel itibariyle bakıldığında hizmetler sektöründen sonra yabancı sermayenin ilgi gösterdiği sektör imalat sanayidir.

Tablo 24
İmalat Sanayinde ki Firma Sayıları

	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 Mart	1954-2007 Mart
İmalat Sanayii	1.158	96	93	80	267	369	456	459	121	3.099
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	129	8	7	8	20	51	43	40	9	315
Tekstil Ürünleri İmalatı	116	4	12	12	63	58	78	53	12	408
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	145	10	10	6	29	50	40	45	14	349
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	84	8	5	7	19	25	30	47	7	232
Motorlu Kara Taşıtı , Römork ve Yarı-Römork İmalatı	96	13	11	6	16	18	21	14	5	200
Diğer İmalat	588	53	48	41	120	167	244	260	74	1.595

Kaynak: TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslar arası Doğrudan Yatırım İstatistikleri 2007 Mart Bülteni

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere 1999 yılı sonu itibariyle imalat sanayinde 1.158 yabancı sermayeli firma faaliyet göstermekte iken 2007 yılı Mart ayı

sonu itibariyle bu rakam 3.099 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayine yabancı sermaye yatırımı girişleri ise 2002 yılında 110 milyon USD iken bu rakam yıllar itibariyle artış göstermiş ve 2006 yılında 1.874 milyon USD, 2007 yılı 3 aylık döneminde ise 1.531 milyon USD seviyesinde gerçekleşmiştir.

İmalat sektöründe yatırımcılar; ağırlıklı olarak gıda ürünleri ve içecek imalatı, tekstil ürünleri imalatı, kimyasal madde ve ürünleri imalatı, makine ve teçhizat imalatı ve motorlu kara taşıt imalatı ile taşıt araçları yan sanayi alt sektörlerinde yoğunlaşmışlardır.

İmalat sektörü yatırımları, çok daha büyük sabit sermaye yatırımı gerektirmektedir. Bu tür yatırımlarda, varlıkların satın alınması veya amortisman hesabına ilişkin teşvikler önem kazanırken, söz konusu teşvikler hizmet sektörü için çok da anlamlı değildir. İmalat sektörü yatırımları, çok daha büyük sabit sermaye yatırımı gerektirmektedir. Sonuç olarak, bu tür yatırımlarda, varlıkların satın alınması veya amortisman hesabına ilişkin teşvikler önem kazanırken, söz konusu teşvikler hizmet sektörü için çok da anlamlı değildir.

İmalat sanayindeki yabancı sermaye yatırımları, özellikle son yıllarda otomotiv ve otomotiv yan sanayi alanlarında gerçekleşmiştir. Japon Toyota firması ve Sabancı Grubu ortaklığı ile Adapazarı'nda 100.000 adet/yıl otomobil üretmek üzere başlatılan yatırımı, Hyundai ve Honda gibi büyük firmalarla yapılan yatırımlar izlemiştir.²⁸⁶ Ayrıca mevcut otomobil tesisleri de kapasite artışı ve modernizasyon amaçlı büyük yatırımlar yapmışlardır. Bunların dışında, elektronik sanayileri de en çok yatırım yapılan alanlardır. Çimento sektöründe ise, büyük çaplı tevsi ve modernizasyon yatırımları yapılmıştır.

İmalat sanayine olan yabancı sermaye yatırımları diğer sektörlerle göre teknoloji transferi sağlaması ve üretime yönelik sermaye yatırımı olması açısından büyük önem taşımaktadır.

²⁸⁶ Oksay, s.8.

3.3.3. Tarım Sektörü

Türkiye’de tarım sektörüne yapılan yabancı yatırımların toplam yabancı sermaye yatırımları içindeki payı çok düşüktür. Avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörleri de tarım sektörü kapsamına alınmış olmasına karşın tarım sektörü yabancı sermaye yatırımı içinde bu alt sektörlerin payı oldukça düşüktür.

1990’lı yılların başlarından itibaren imalat sanayindeki yatırım artışları yaşanan ekonomik krizlerle birlikte dalgalanma eğilimi göstermiş 1995 yılından sonra Gümrük Birliği’nin yürürlüğe girmesiyle beklenen sıçrama ortaya çıkmamıştır.²⁸⁷ Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle tarım sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeli firma sayıları gösterilmiştir.

Tablo 25
Tarım Sektöründe Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Firma Sayıları

	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 Mart
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	69	6	9	4	27	33	40	39	12

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslar arası Doğrudan Yatırım İstatistikleri 2007 Mart Bülteni

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere tarım sektöründe 1999 yılı sonu itibariyle 69 adet yabancı sermayeli firma faaliyet göstermekte iken yıllar itibariyle artışlar olsa da bu rakam 2007 yılı ancak 239 firmaya ulaşmıştır. 2002 yılında tarım sektörüne yapılan yabancı sermaye yatırımı 1 milyon USD’ nin altında iken 2003 yılında 1 milyon USD, 2004 yılında 4 milyon USD, 2005 ve 2006 yıllarında 5 milyon USD olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılı Mart ayı itibariyle de bu tutar 1 milyon USD’in altındadır. Yıllar itibariyle tarım sektörüne yapılan yatırımlar artış göstermekle birlikte toplam yabancı sermaye yatırımı içindeki payı hala çok düşük seviyelerdedir.

3.3.4. Enerji Sektörü

Enerji sektörü, Türkiye’de son yıllarda yabancı sermaye yatırımlarının artmakta olduğu bir sektördür. Türkiye yakın zamana kadar enerji konusunda

²⁸⁷ Batmaz ve Tunca, s.110.

yabancılarla sıcak bakmamaktaydı.²⁸⁸ Enerji sektörü diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kilit rol oynamaktadır. Enerji sektörü ülke güvenliğini ve geleceğini yakından ilgilendirdiğinden stratejik önem taşır.

Yabancı yatırımcılar serbest ticaret ortamında ticari risk üstlenerek yatırım yapmakta olup bir risk karşılığı kar edebilmektedir. Ancak enerji sektöründe ki yatırımlarda hiçbir ticari risk üstlenmeden yüksek kar edebilme imkanı vardır.

1970 yılı sonlarında 1312 sayılı yasa ile Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) kurularak bazı istisnalar dışında üretim, iletim ve dağıtım tesislerinin yapım ve işletilmesi ile elektrik sektörünün planlanması tekel statüsüyle Türkiye Elektrik Kurumuna verilmiştir. 1980’li yılların ortalarında ülkemizde esen özelleştirme rüzgarından elektrik sektörü de etkilenmiş, 1984 yılında kabul edilen 3096 sayılı yasa ile TEK’nun tekel statüsü kaldırılmış, yerli ve yabancı Sermaye Şirketlerine üretim tesisi kurmak ya da mevcut üretim ve dağıtım tesislerinin mülkiyeti TEK’nda kalmak üzere işletme hakkı devralmak suretiyle faaliyette bulunma imkanı verilmiştir.²⁸⁹

1993 yılında Dünya Bankası’nın verdiği kredilerle TEK’nun, TEAŞ ve TEDAŞ olarak ikiye ardından TEAŞ, İletim A.Ş., Üretim A.Ş. ve Ticaret Taahhüt A.Ş. olarak üçe ayrılmıştır.²⁹⁰ 2000 yılında izin verilen enerji yatırımları şöyledir.

Tablo 26
2000 Yılında İzin Verilen Enerji Yatırımları (Bin USD)

TARİH	FİRMA	YABANCI ORTAK	ÜLKESİ	SEKTÖRÜ	YATIRIM TUT. (BİN USD)
Mart 2000	İskenderun Enerji Üretim A.Ş.	Steag AG	Almanya	Enerji	1.439.883
Haziran 2000	İzmir Elektrik	Intergen	ABD	Enerji	747.359

²⁸⁸ Arıkan, s.70.

²⁸⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 17 Aralık 1999, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=2348&P5=b&page1=114&page2=114, (06.06.2007), s.1.

²⁹⁰ Necmettin Çakmak, Enerjide Yabancı Sermaye Egemenliği, <http://www.milligazete.com.tr/index.php?action=show&type=writersnews&id=3477>, (06.06.2007), par.1.

	Uretim Ltd. Sti.				
Mayıs 2000	Gebze Elektrik Uretim Ltd. Sti.	Intergen	ABD	Enerji	732.656
Temmuz 2000	Baymina Enerji A.S.	National Pwer PLC	İngiltere	Enerji	477.999
Mayıs 2000	Adapazarı Elektrik Uretim Ltd. Sti.	Intergen	ABD	Enerji	407.213
Nisan	(Kurulacak Şirket)	Bernard A. Wobben	Almanya	Enerji	50
Nisan2000	(Kurulacak Şirket)	Bernard A. Wobben	Almanya	Enerji	38.233

Kaynak: T.C. Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Yatırımları 2001 Yılı Raporu, 2002.

Yukarıdaki tabloda görülen ilk beş proje Yap -İşlet modeli çerçevesinde gerçekleştirilecek olan termik santral projeleridir.

Aşağıdaki tabloda 1999 yılından 2007 yılı Mart ayına kadar enerji sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeli firma sayıları görülmektedir.

Tablo 27
Enerji Sektöründe Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Firma Sayıları

	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 Mart
Elektrik, Gaz ve Su	48	10	4	6	10	14	12	45	7

Kaynak: TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslar arası Doğrudan Yatırım İstatistikleri 2007 Mart Bülteni

Elektrik, Gaz ve Su sektörlerinde 1999 yılı sonu itibariyle 48 firma faaliyet göstermekte iken 2000 yılı ve 2006 yılında sırasıyla 10 ve 45 firma girişiyle en fazla yabancı sermayeli firma girişi gerçekleşmiştir. 2007 yılı Mart sonu itibariyle de Türkiye’de enerji sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı 156’ya ulaşmıştır.

2002 yılında enerji sektörüne yapılan yatırım tutarı 68 milyon USD iken, 2003 yılında bu rakam artış göstererek 86 milyon USD, 2004 yılında 69 milyon USD, 2005 yılında 4 milyon USD, 2006 yılında da 112 milyon USD olarak gerçekleşmiştir.

3.3.5. Madencilik Sektörü

Dünya madencilik endüstrisinde, konsolidasyona yönelik çabalar 1980'li yıllardan itibaren başlamış, özellikle son yıllarda hız kazanmıştır. Dünya madencilik endüstrisi, şirket birleşmeleri bakımından, özellikle son on yılda önemli bir hareketlilik göstermiş, 1995 yılından 2001 yılına kadar geçen 7 yıllık sürede, şirket birleşmeleri için harcanan para 195 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.²⁹¹

1980'li yıllardan itibaren ekonomide dışa açık gelişme stratejisi uygulanmaya başlamasıyla ekonomik politikalar bu doğrultuda şekillendirilmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren de kamuya ait olan madencilik kuruluşları özelleştirme kapsamına alınmasıyla madencilik sektörüne yapılması gereken yatırımlar yapılmamıştır. Bunun sonucunda da sektörde faaliyet gösteren kamu kurumları faaliyetlerini yürütemez duruma gelmiştir.

Türkiye'de yabancı sermayenin en az ilgi gösterdiği alan madencilik sektörüdür. Bu sektördeki yabancı sermayenin toplam yabancı sermaye içerisindeki payı %0,49'dur. Madencilik de geçmişten beri Türkiye'de hassas bir konu sayıldığından, bu sektördeki yabancı yatırımcıların azlığı bu şekilde açıklanabilir. Yine'de son yıllarda yabancı yatırımcılar Türkiye'deki bor madeni ile ilgilenmeye başlamışlardır. 90 milyar USD değerindeki Avusturalya'lı büyük madencilik grubu BHP Billiton Group Türkiye'de ihracata yönelik bor çıkarma ve işleme yatırımı yapmaya düşündüklerini birçok defa yinelemişlerdir. Dünya'nın bilinen en büyük rezervlerine sahip olan Türkiye için bu alanda olası bir yatırım ileri de şüphesiz büyük önem taşıyacaktır.²⁹²

Türkiye'ye yabancı sermayenin en çok geldiği yıllardan biri olan 2000 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımından ancak 3.059 YTL pay almış, bunun içinde madencilik sektörünün payı 6.32 milyon dolar olmuştur. 2000 yılında dünya madencilik sektörüne giden yaklaşık 10 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımının %0,1'den daha azı Türkiye'ye gelmiştir.

²⁹¹ Nejat Tamzok, **Küresel Politikalar ve Türkiye Madencilik Sektörü**, www.maden.org.tr/resimler/ekler/3d9446802a44259_ek.pdf?tipi=5&turu=R&sube=0 – (07 Temmuz 2007), Nisan 2003, s.2.

²⁹² Arıkan, s.70

Madencilik sektöründe yabancı sermayeli firma girişlerinde 2000 yılından bu yana bir artış meydana gelmiş ve en fazla yabancı sermayeli firma girişi 50 firma ile 2005 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye’de 2007 yılı Mart ayı itibariyle 252 firma madencilik sektöründe faaliyet göstermektedir. 2002 yılında gerçekleşen yatırım tutarı 2 milyon USD seviyesinde iken, yatırım gerçekleştiren firma sayısına bağlı olarak yatırım tutarı da artış göstermiş en fazla yatırım 2006 yılında 125 milyon USD olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılı Mart ayı itibariyle de sektöre yapılan yatırımlar 6 milyon USD olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de yabancı ortaklı firmalardan 11’i altın madeni alanında, 6’sı çimento, 4’ü mermer, 3’ü manyezit, 2’si alçıtaşı, diğer 16’sı da bakır, krom, kil, sepiyolit, bentonit, pelit ve trona gibi alanlarda faaliyette bulunmaktadır. 2007 yılında yabancı firmaların sektöre olan ilgileri artmış 42 adet yabancı firmaya maden arama ruhsatı verilmiştir.²⁹³

²⁹³ 42 Firmaya Maden Arama Ruhsatı, Milliyet, 23 Ocak 2007, <http://www.milliyet.com.tr/2007/01/23/ekonomi/eko16.html>, 23 Mayıs 2007, par.1.

4. SONUÇ

Yabancı sermaye yatırımlarının doğuşu olan 1800'lü yıllarda sermaye hareketleri hacim olarak çok daha kısıtlı seviyelerdeyken, 1900'lü yıllarda bu oran katlanarak artmış ve dünya ekonomilerinin birbirleri ile entegrasyonunda önemli rol oynamıştır.

Yabancı sermaye hareketlerinin çok büyük bir bölümünün çok uluslu şirketler aracılığı ile gerçekleştirildiği göz önüne alınırsa, çok uluslu şirketlerin dünya üzerinde etkili hale geldikçe, yayıldıkları ülkeler arttıkça sermaye hareketleri de artmıştır.

Yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin ekonomi ve siyasi dengelerini birçok yönden etkilediğinden, yabancı sermayenin olumlu ya da olumsuz olduğuna dair pek çok farklı görüş ortaya atılmıştır. Ancak yabancı sermaye yatırımlarının özellikle kısa vadeli olmayan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesi üzerine etkisi, ülkeye teknoloji transferini sağlaması, istihdam üzerine etkisi, yönetim bilgilerini geldiği ülkeye getirmesi, gibi olumlu etkilerinin olduğu genel olarak kabul edilen bir gerçektir. Bu etkiler nedeniyle ülkeler arasında yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için büyük bir rekabet söz konusudur.

Yabancı sermaye yatırımları ülkemizde son yıllarda daha fazla gündeme gelmek ile birlikte aslında Osmanlı Dönemi'nden bugüne kadar farklı boyutlarda ulusal ekonomimizi etkilemektedir. Osmanlı Döneminde yabancı sermaye hareketleri ülkenin ekonomisi ve siyasetini olumsuz yönde etkilemiş bu nedenle Cumhuriyet'in ilanından hemen sonraki dönemlerde yabancı sermayeye karşı tereddütler oluşmuştur. Ancak yine bu dönemde Türkiye'nin yabancı sermayenin olumsuz etkilerine rağmen teknik bilgi ve beceri eksikliği, sermaye eksikliği gibi nedenlerle yabancı sermayeye gereksiniminin olduğu kabul edilmiş bir gerçektir. Yabancı sermaye konusunda tereddütler olmasına karşın bu durum sadece çekingenlik ve ihtiyatlılık düzeyinde kalmıştır. 1930 yılını takip eden dönemde Dünya Buhranını takip eden yıllar olduğundan Türkiye'ye gelen yabancı yatırımlarda daralma söz konusu olmuştur. 1980 yılında ekonomik istikrar kararlarının alınmasıyla Türkiye dışı açık bir politika izlemiş ve yabancı sermayenin bu kararlarla ülkeye güven duyması sağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde ülkeye gelen yabancı

sermaye miktarına göre 1980 yılından sonraki dönemlerde ÷lkeye gelen yabancı sermaye miktarında önemli artış gör÷lm÷ştür.

1990'lı yıllarda doğrudan yabancı sermaye miktarının 1 milyar USD seviyesine yaklaşmasına rağmen, 1990 ve 2000 yılları arasında yabancı sermaye miktarı 1 milyar USD'ın üzerine çıkamamıştır. 2000 yılında yabancı sermaye miktarı ilk defa 1 milyar USD'ın üzerine çıkmıştır. Bu dönemde yabancı sermaye ağırlıkla bankacılık ve finans, otomotiv ve iletişim sektörlerine ilgi göstermiştir. 2001 yılında dünya ekonomisinin resesyona girmesi ve Türkiye'de yaşanan kriz nedeniyle yabancı sermaye girişlerinde düşüş yaşanmış bunu takip eden 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla 585 milyon USD, 406 milyon USD gibi düşük seviyelerde yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmiştir.

Ancak bilindiğı üzere ÷lkemizde özellikle son 3 yılda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında çok büyük artış gerçekleşmiştir. Bunun nedeni ÷lkede geçmiş dönemlere siyasi istikrarın sağlanmış olması ve yabancı sermayeden pay alabilmek için düzenlenen yeni kanun ve politikalaradır. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı verilerine göre 2004 yılında ÷lkeye gelen yabancı sermaye yatırım miktarı yaklaşık 1.3 milyon USD iken, 2005 yılında 8.5 milyon USD' a 2006 yılında 17.8 milyon USD yükselmiştir. 2007 yılı Mart ayı itibariyle de bu rakam 8 milyon USD olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'ye ağırlıkla Avrupa Birliğı ÷lkeleri ilgi göstermiş olup, sektörler itibariyle bakıldığında hizmetler sektörü, özellikle de hizmetler sektörünün alt sektörlerinden olan bankacılık ve finans sektörü yabancı sermayenin en çok ilgi gösterdiği alanlar olmuştur. 2001 yılında gerçekleşen kriz ile küçülen bankacılık sektörü, yabancı bankaların birleşme ve satın almalar yoluyla yatırım yapmalarıyla büyümeye şube ve çalışan sayılarını artırmaya başlamıştır. Hizmetler sektörünün alt sektörlerinden olan turizm sektörü de son yıllarda yabancı sermayenin ilgi gösterdiği sektörlerden biridir. Yabancı sermayenin ÷lkemizde ilgi gösterdiği ikinci sektör ise imalat sanayidir. İmalat sanayi çok büyük sabit sermaye yatırımı gerektirdiğinden bu sektör için teşvikler büyük önem taşımaktadır. İmalat sektöründe yatırımcılar; ağırlıklı olarak gıda ürünleri ve içecek imalatı, tekstil ürünleri imalatı, kimyasal madde ve ürünleri imalatı, makine ve teçhizat imalatı ve motorlu kara taşıt imalatı ile taşıt araçları

yan sanayi alt sektörlerinde yoğunlaşmışlardır. Tarım sektöründe ise ülkemizin yabancı sermayeden aldığı pay çok düşük seviyelerdedir. TC Hazine Müsteşarlığı verilerine göre 2002 yılında 1 milyon USD'in altında gerçekleşen yatırım miktarı yıllar itibariyle düşük seviyelerde de olsa artış göstermiş, 2005 ve 2006 yıllarında 5 milyon USD seviyelerine ulaşmıştır. Enerji sektörü ülke güvenliği için önem taşıyan bir sektör olduğundan yakın zamana kadar yabancı sermaye girişinin istenmediği bir sektördü. Ancak enerji sektörünün yüksek kar getirme imkanı olduğundan yabancı sermaye sürekli olarak sektöre ilgi göstermiştir. Türkiye'de madencilik sektörü, yabancı sermaye yatırımlarından en düşük miktarı alan sektör olmakla birlikte Türkiye'nin yeraltı kaynakları bakımından zengin bir ülke olması nedeniyle yabancı sermaye yatırımı çekebilecek sektörler arasında olması açısından önem taşımaktadır. 2007 yılında yabancıların bu sektöre olan ilgileri artmıştır.

Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik durum göz önüne alındığında yabancı sermayeye ihtiyacımız olduğu açıktır. Ancak yabancı sermaye konusunun bir menfaat ve denge ilişkisi olduğu unutulmamalı, politik, ekonomik ve hukuki açıdan ülkenin dengeleri korunarak ülke için maksimum faydayı sağlayacak şekilde yabancı sermaye değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Adda, Jacques. **Ekonominin Küreselleşmesi**. 2.Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Altuğ F.Nuray. **Dış Borç Krizi ve Türkiye**, TC Marmara Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü-İktisat Yazıları Yayın No: 1993-002-1.
- Altuğ, F.Nuray. **Globalizasyon Gelişimini Etkileyen Faktörler ve İktisat Politikaları Üzerinde Etkileri**, (Basılmamış Ders Notları).
- Altuğ, F. Nuray. **Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Dış Borçlanmanın Ekonomik Önemi ve Türkiye'nin Dış Borçlanması**, Marmara Üniversitesi İİBF, Yayın no: 544 -395, 1996, s.91 -114.
- Arıkan, Deniz. **Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**. 1.Basım. İstanbul: Arıkan Basım Yayım, Mayıs 2006.
- Batmaz, Nihat ve Tunca, Halil. **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)**. 1.Basım. İstanbul: Beta Basım. Mayıs 2005.
- Berksoy, Taner ve Saltoğlu, Burak. **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 1998.
- Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi (1908 -1985)**, 3.Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990.
- Bulutoğlu, Kenan. **100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye**. İstanbul: Gerçek Yayınları, 1970.
- Çapraz, İlkay ve Demircioğlu, İpek. **Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2003.
- Çavdar, Tefvik. **Cumhuriyet Dönemi Başlarken Türkiye Ekonomisinin Görünümü ve Yapısal Kökleri**, Bursa İ.T.İ.A., 1973.
- Çavdar, Tefvik. **Türkiye'de Liberalizm (1860 -1990)**, Ankara: İmge Kitabevi, Ocak 1992.
- Çeken, Hüseyin. **Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi**. 1.Basım. İstanbul: Değişim Yayınları, Ekim 2003.
- Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın**, İstanbul: Tekin Yayınları, 1976.

- DPT. **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**. Mayıs. Ankara. 2000.
- Ekinci, Alper. **Çin Yabancı Sermaye Türkiye**. 1.Basım. Ankara: Turhan Kitabevi, Nisan 2005.
- Hançerlioğlu, Orhan. **Ekonomi Sözlüğü**. 8.Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- İstanbul Sanayi Odası. **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye Durum Tespit ve Stratejik Plan**. Yayın no: 2002/1, Ocak İstanbul 2002.
- Karluk, Rıdvan. **Türkiye’de Yabancı Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**. Ankara: TCMB Yayını. 2001.
- Kaynakçı, Oğuz. **Ekonomik Küreselleşme Perspektifinde AB ve AB-Türkiye İlişkileri**. 2.Basım. İstanbul: Sermaye Piyasası Kurulu. Yayın nu. 117, Şubat 2006.
- Keyder, Çağlar, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)**, Ankara: Yurt Yayınları, 1982.
- Manisalı, Erol. **Dünya’da ve Türkiye’de Büyük Sermaye**. 5.Basım. İstanbul: Derin Yayınevi, 2004.
- OECD Proceedings. **Foreign Direct Investment and Recovery in Southeast Asia**.
- Özer, H. Gül. **Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi (1990 Sonrası Asya ve Türkiye Örneği)**, 1. Basım, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın Nu.189, 2006.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme (1820 -1913)**, 2. Baskı, Ankara: Yurt Yayınları, 1994.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi**, Ankara: Yurt Yayınları, 1984.
- Sabır, Hasan. **Küreselleşen Pazar Ekonomileri ve Rekabet Politikaları**. İstanbul: Derin Yayınları nu:106, 2007.
- Şahin, Mehmet. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975.
- Şişman, Mehmet. **Mali Sermayenin Küreselleşmesi**. İstanbul: Set Yayınları, 2003.
- Tezel, Yahya Sezai. **Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1982.
- Tuncer, Baran. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. Yayın nu. 241, 1968.

- Uras, T.Güngör. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**. 1.Basım. İstanbul: Formül Matbaası, Kasım 1979.
- Yased. **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler (İnceleme Yarışması)**. İstanbul: 1988.
- Yıldırım, Z.Refia. **Kamusal Malların Özelleştirilmesinde Kullanılan Yöntemler**. 1. Basım. İzmir: 4.Maliye Eğitimi Sempozyumu. 1988.
- Zhang, Hai Yan ve Bulcke, Danny Van Den. **China Rapid Changes in the investments devepopment path**.

Tezler:

- Akiş, Elife. “Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye’deki Gelişimi”, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 2002.
- Dikmen, Fatih Hakan. “Yabancı Sermaye Hareketlerinin Nedenleri ve Türkiye’de Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2003.
- Efe, Birol. “Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği”, Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2002.
- Görgün Tuğrul. “Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları”, Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2004.
- Mecidov, Natig. “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Etkilerinin Analizi (1980 ve Sonrası)”, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 2004.
- Yücer, Okay. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi ve 1980 sonrası Yatırımların Sektörel ve Ülkelere Göre Dağılımları”, Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi SBE, 1994.

Sürekli Yayınlar:

- Altuğ, F.Nuray. “ Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Toprak İşveren**, No.47, Eylül 2000.
- Arıman, Abdurrahman. “2000’lerde Türkiye’de Yabancı Yatırımlar”, **Toprak İşveren**. No.47, Eylül 2000.
- Özsoy, İsmail. “1870’li Yıllarda İstanbul’un Çevre Temizliğinde Yabancı Sermaye”, **Ekoloji Magazin**. Sayı 1, Ocak-Mart 2004.
- Öztürk, İlhan. “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:3/1, Haziran 2006.
- Radikal. “İşsizlere 2007 Müjdesi: 15000 Eleman!”, 28 Aralık 2006.
- Tandırcıoğlu, Haluk ve Özen, Ahmet. “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 5, Sayı:4, 2003.
- Tunca, Zafer. “Kaynak Açığını Gidermenin Bir Yolu da Yabancı Sermaye”, **Toprak İşveren**. No.47, Eylül 2000.
- Yaşar, Süleyman. “Yabancı Sermaye Geldikçe Büyüme Düşüyor”, **Referans Gazetesi**. 16 Nisan 2007.
- Onaner, Mehmet. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları: Kalkınma Yolunda Uzun Süre İhmal Edilmiş Bir Seçenek”, **Toprak İşveren**, No.47, Eylül 2000.

Raporlar:

UNCTAD. “2006 Yılı Yabancı Doğrudan Yatırımlar Raporu”. **UNCTAD Report**. New York, 2006.

Melda Doda. “Genelde Türk Ekonomisi ve Sermaye Piyasasına Etkileri Açısından Yabancıların Menkul Kıymet Alım-Satım Faaliyetleri”. **SPK Araştırma Raporu**. Ankara, 1988.

DPT. **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayını, Ankara, 2000.

TCMB, Yıllık Rapor, 1985.

İnternet Adresleri:

- 42 Firmaya Maden Arama Ruhsatı, Milliyet, 23 Ocak 2007,
<http://www.milliyet.com.tr/2007/01/23/ekonomi/eko16.html>, (23 Mayıs 2007).
- Acartürk, Ertuğrul, Tekelli, Recep ve Arslaner, Hakan. “Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomideki Rolü: Türkiye Modeline Eleştirel Bakış”.
www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/hakan.doc (9 Haziran 2007)
- Afşar Bilge. “Osmanlı Dönemi Merkez Bankacılığı Cumhuriyet Dönemi Merkez Bankacılığı ve TCMB’ nin Kuruluşu”, Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi Bilgi Raporu, Konya, 24 Nisan 2006,
http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/merkez_bank_a_tarih.pdf, (15.06.2007).
- Akçaoğlu, Emin. "[Türk Bankacılığına Yabancı Sermayeli Girişler](http://www.akcaoglu.net/2006/05/01/22/)", 2006,
<http://www.akcaoglu.net/2006/05/01/22/>, (1 Mayıs 2007).
- Bankaların Yüzde 42’si Yabancılarda, Radikal, 20 Aralık 2007,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=224654&tarih=20/06/2007>,
(25.06.2007).
- Çakmak, Necmettin. “Enerjide Yabancı Sermaye Egemenliği”, 12 Aralık 2005.
<http://www.milligazete.com.tr/index.php?action=show&type=writersnews&id=3477>, (06.06.2007).
- Çok Uluslu Şirket. http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ok_uluslu_%C5%9Firket (18 Mart 2007).
- Erdem, Ekrem. “Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası”, Bankacılar Dergisi, 2006, sayı:56,
<http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi56/Osmanl%C4%B1%20Para%20Sistemi.pdf>, (24 Haziran 2007)
- Karluk, Rıdvan. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc, (06 Mayıs 2007).
- Kayud, “Çıkarken”, Mayıs 2000, Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi,
<http://kamyon.politics.ankara.edu.tr/dergi/belgeler/kydd/31.pdf>, Sayı:1, Mayıs 2000.
- Kevük, Süleyman. “Küreselleşme Paradoksu”, http://www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_1.html, (11 Mart 2007).
- Kula, Ferit. “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”, s.2. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 2003 Cilt 4, Sayı 2.
<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/193.pdf>, (12 Haziran 2007).

- Küreselleşme*. <http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCreselle%C5%9Fme> (11 Mart 2007).
- Oksay, Suna. “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oksay3.pdf> (11 Haziran 2007)
- Öztürk, Sait. “Osmanlı’nın İMF’si: Düyun-ı Umumiye”, *Yeni Dünya Dergisi*, 2002 Mart, http://www.yenidunyadergisi.com/index.php?sf=arsiv_oku&id1=1357&id2=8&syf=0 (25 Haziran 2007)
- Sülün, Dilara. “Uluslar ötesi İşletmeler”, Nisan 2005. <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/B942DEAC-917E-4200-81F5-2D065174DF75/4345/CokulusluSirketler.pdf>, (03 Haziran 2007).
- Tamzok, Nejat. “Küresel Politikalar ve Türkiye Madencilik Sektörü”, Nisan 2003, www.maden.org.tr/resimler/ekler/3d9446802a44259_ek.pdf?tipi=5&turu=R&ube=0 – (07 Temmuz 2007).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı*. 17 Aralık 1999. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=2348&P5=b&page1=114&page2=114 (06 Haziran 2007).
- Türkyılmaz, Murat. “Türkiye’ de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler”, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm, (03.05.2007).
- Tüsiad,”Türkiye ve Tüsiad 2006 yılı Gündemi”, Tüsiad 2006 Yılı Raporu, 2006, <http://www.tusiad.org.tr/turkish/rapor/g06/gundem.pdf>, (18.06.2007).
- Ulusoy, Kudret. “Yabancı Yatırımdan Çöküşe Giden Yol”, Ülke Kaynaklarını İzleme ve Koruma Derneği, <http://www.kirmizicizgi.com.tr/?menu=yazar&id=11>, (03.05.2006).
- Ulagay, Osman. “Vergi Yükümüz İyice Yükselmiş”, 11 Şubat 2002, <http://www.milliyet.com.tr/2002/02/11/yazar/ulagay.html>, (24 Temmuz 2007)
- Yabancı Sermaye Mevzuatı. <http://www.vergiportali.com/Content.aspx?Type=LeftMenuD&Id=35>, (01.08.2007)
- Yabancı Sermaye Yatırımları. <http://www.genbilim.com/content/view/3488/89/>, (05 Nisan 2007).

Yayla Münür. Yasemin Türker Kaya ve İbrahim Ekmen. “Bankacılık Sektörüne Yabancı Girişi: Küresel Gelişmeler ve Türkiye”, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu. Eylül 2005,
http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/13012005-6.pdf,
(20.Haziran.2007).

Yılmaz, Selim. “Millenium Round’un Toplumlardan Gizlenen Gerçek Yüzü”,
<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/49MaliCozum/18%20-%2049%20SEL%C4%B0M%20YILMAZ.doc>, (26 Temmuz 2007)